БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

22 ДЕКАБРЬ
№ 51 (3051)
ЖУМА

МИНБАРГА КИМЛАР ЯҚИН?

Кремлда СССР халқ депутатларининг иккинчи съезди ўз ишини давом эттирмоқда. Бир неча кун давом этган қизғин, эҳтиросли муҳокама ва мунозарадан сўнг депутатлар кўпчилик овоз билан ҳукуматнинг мамлакатимиз иқтисодиётини соғломлаштириш дастурини қабул қилдилар.

Номма-ном овоз беришдан аввал сўз олган таҳрир комиссиясининг раиси Н. Н. Слюньков муҳокамада иштирок этган халқ депутатларининг нутқларида ҳозирги мураккаб иқтисодий аҳволни кескин танқид қилиш билан бирга, кўпгина амалий таклифлар ҳам киритилганлигини, ўрток Н. И. Рижков докладининг асосий йўналишлари кенг ошкоралик, турлича нуқтаи назарларни, айрича ёндашувларни таққослаш руҳида кўриб чиқилганлигини маълум қилди. Халқ истеъмоли моллари ишлаб чиқаришни кўпайтириш, ўринсиз харажатларни камайтириш, бюджет камомадига барҳам бериш, истеъмол бозорини қисқа муддат ичида соғломлаштириш, зарур бўлган тақдирда кескин чоралар кўриш билан боғлиқ 1200 дан кўпроқ таклиф ва мулоҳазалар ўртага ташланди. Айрим депутатлар (академик Г. Арбатов, профессор Г. Попов ва бошқалар) ҳукумат лойиҳасини асосан рад этдилар. Ўзига хос мулоҳазалар асосида иқтисодиётимизни соғломлаштиришнинг таклиф этилаётган йўналишларига ишончсизлик билдирдилар. Депутат Б. Ельсин эътиборга молик жиддий таклифлар билан чиқди.

Шу ўринда депутат В. И. Огарокнинг маърузасига эътиборингизни қаратмоқчимиз. Унинг фикрича, регионлараро гуруҳга кирадиган айрим депутатлар мунозара вақтида чалкаш рақамлар ва фактлардан фойдаландилар, шулар асосида гўё тақдим этилган планнинг истиқболсизлигини башорат қилдилар. Собиқ ҳамюртимиз бундай даъволарнинг ҳақиқатга мувофиқ эмаслигини кўрсатиб, бу ҳолни қандайдир тушунмовчилик эмас, балки съездни чалғитишга уриниш бўлди, деб хулоса чиқарди.

Гоҳо шундай чиқишлар ҳам бўлгани сир эмас. Аммо ўрток В. И. Огарокнинг мана бу «хулоса»сини қандай баҳолаш мумкин:

«Ҳукумат таклифларининг ўрнини боса оладиган бошқа таклифлар йўқ!». Узр, ўртоқ депутат, бор шундай таклифлар! Буни бутун совет халқи, миллион-миллион сайловчилар кўриб, эшитиб, ўқиб турганликларида, э, буёғи неча пулдан тушди?

Қизиқ тасодиф. Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг Раиси, депутат М. Мирқосимов съезд минбарига чиқиб республикамизнинг оғир дардларини баён қилаётганида телевидение оператори зангори экран юзини ўзбекистонлик делегатларга бурди. Депутат В. И. Огарок кулиб ўтирарди...

Съезд давом этмоқда. Президиумга ёзилган мана бу талабнома унинг бугунги руҳини рўй-рост кўрсатиб турибди: «Президиум съезд иши мазмунини қашшоқлаштирмоқда... Сўзга чиқиш учун ёзилиш системаси чинакамига ишламаяпти. Ҳамма хатлар секретариат ўрнига президиумга топширилмоқда. Минбарни, микрофонларни айрим кишилар ҳаддан ташқари эгаллаб олмоқдалар. Иккинчидан, ўндан тўққиз ҳолда нутқ учун белгиланган вақтга риоя қилинмаяпти... Айрим депутатлар минбар олдидаги дастлабки қаторларда ўтирганларидан фойдаланиб қолмоқдалар. Жойимизни қачон алмаштирамиз?».

САЙЛАШНИ ЎРГАНАМИЗ

МУНОСИБ НОМЗОДЛАР КЕРАК

АЙНИ КУНЛАРДА Ўзбекистон ССР ва маҳаллий Советлар халқ депутатлигига сайлов тайёргарлиги қизғин тус олмоқда. Номзодлар турли сайловолди дастури ва ваъдалари билан чиқмоқдалар. Бизнинг вазифамиз ўтган сайловдан тўғри сабоқ чиқарган ҳолда уларнинг дастур ва режаларини ҳаққоний баҳолаш, ҳалқимизнинг энг муносиб фарзандлари учун овоз беришдан иборат. Бунинг учун халқ депутатларининг асосий вазифалари нималардан иборат эканлигини аниқлаб олишимиз лозим.

Ўзбекистон ССР Конституциясида шундай дейилади: «Ўзбекистон ССРда бутун ҳокимият халқникидир. Халқ давлат ҳокимиятини Ўзбекистон ССРнинг сиёсий негизини ташкил этган халқ депутатлари Советлари орқали амалга оширади». Демакки, ҳокимиятни бошқариш эл-юрт сайлаб қўйган халқ депутатлари Советларининг зиммасида. Яъни жумҳуриятимизни Ўзбекистон ССР Олий Совети, вилоятлар халқ депутатлари Советлари ва шаҳар, туман, қишлоқ халқ депутатлари Советлари бошқариши керак.

Жумҳуриятимизда Советларнинг ролини ошириш катта муаммо бўлиб турибди. Бу ҳақда Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи котиби И. А. Каримов бундай деган эди: «Бутун ҳокимият Советларга» шиори ҳозирги пайтда ҳар қачонгидан кўра долзарбдир, бу шиор мамлакат ва республика, ҳар бир область, шаҳар, район даражасида рўёбга чиқарилиши даркор. Бу — ҳаёт тақозосидир... Совет органлари бугунги кунда етилган, ўткир муаммолар ҳал этилиши учун масъулиятни ўз зиммаларига олишга тайёр эмаслар ва ўз зиммаларига олмаяптилар. Улар кўникиб қолган мавқедан — партия комитетлари соясида юришдан воз кечишни истамаяптилар. Эскича фикрлаш, ташаббус ва масъулиятни ўз қўлига олишни истамаслик, бундан чўчиш устунлик қилмоқда».

Масалага шу нуқтаи-назардан ёндашсак, турғунлик йилларида сайланиб келган депутатларимизнинг ҳаммаси ҳам халқ ишончига муносиб кишилар эдими, деган савол туғилиши табиий. Ўша давр депутатларини икки гуруҳга бўлиш мумкин. Биринчи гуруҳ меҳнат илғорлари бўлган ишчи, колхозчи, чўпон ёки сут соғувчилардан иборат бўлиб, уларнинг аксарияти юқоридан берилган «кўрсатма» бўйича сайланиб келдилар. Албатта, биз илғор ишчи, колхозчи, чўпон ёки сут соғувчиларимиз билан фахрланамиз. Бироқ меҳнат илғорларини Олий органларга сайлаб қўйиб, бу депутатлардан кўпинча бюрократик қонун ва қарорларни «бир овоздан» тасдиқлатиб олиш ва қарсакбозлик учун фойдаланиб келдик. Бу аслида депутат бўлган меҳнат илғорларини улуғлаш эмас, балки уларни камситишдан ўзга нарса эмасди.

Турғунлик йиллари депутатларининг иккинчи гуруҳини партия ва хўжалик раҳбарлари ташкил этиб, улардан айримлари сиёсат ва иқтисод соҳаларида етарли билимга эга бўлсалар-да, халқ иродаси билан ҳисоблашмайдиган ҳукумат раҳбарларига хайрихоҳликларини кўрсатиб келдилар. Оқибатда халқимиз дарди ичида қолди, кўплаб социал-иқтисодий ва бошқа муаммолар тўпланиб қолди.

Одатда, биз халқ депутатларини халқ хизматкори, деймиз. Лекин уларнинг халққа хизмат қилишларини турлича тушунамиз. Шахсан мен халқ депутатларининг вазифасини қуйидагилардан иборат деб ҳисоблайман. Авваламбор, депутатнинг бош вазифаси тегишли Советнинг фаолиятида фаол иштирок этишдир. Масалан, Ўзбекистон ССР халқ депутатини олайлик. Сайланажак 500 нафар Ўзбекистон ССР халқ депутати бир вақтнинг ўзида Ўзбекистон ССР Олий Советининг аъзолари ҳисобланади ва жумҳуриятимизни бошқаради. Улар Олий Совет сессияларида ва доимий комиссияларда фаол қатнашишлари, жумҳуриятимизнинг хўжалик ҳисобига ўтиши муносабати билан бўладиган тадбирларда фаол иштирок этишлари, Ўзбекистон ССР тўла маънода иқтисодий мустақилликка эришиши учун фаоллик кўрсатишлари, жумҳуриятимиз келажагини белгиловчи муҳим қонун ва ҳужжатларни ишлаб чиқишлари, қабул қилишлари лозим.

Бундан ташқари, СССР халқ депутатлари съезди томонидан қабул қилинадиган «Мулк тўғрисида», «Ижара тўғрисида», «Ер тўғрисида»-ги ва бошқа қонунларни жумҳуриятимизнинг маҳаллий шароитини ҳисобга олган ҳолда кўриб чиқиб, қўшимча қонун ва қарорлар қабул қилишлари керак. Бунинг учун фақат меҳнат илғори бўлишнинг ўзи камлик қилади. Ўзбекистон ССР халқ депутати сиёсат ва иқтисодни, ҳуқуқий қонунларни чуқур биладиган, маҳаллий шароитни яхши тушунадиган, фикрини дадил айта оладиган, халқ манфаатини кўзлаб иш юритадиган киши бўлмоғи шарт.

Афсуски, Олий Совет депутатларининг кўпчилиги ўз фаолиятларини хўжалик ёки район миқёсида, деб биладилар. Сайловчилар билан учрашувларда, айтайлик, йўлни асфальт қилиб бериш, кўприк қуриш, табиий газ ўтказиш каби топшириқларни қабул қилиш билан чегараланиб қоладилар. Ҳолбуки, бундай муаммоларни Олий Совет эмас, балки халқ депутатлари маҳаллий Советларининг ижроия қўмиталари ҳал этишлари керак. Баъзи сайловчилар Олий Совет депутатларини сайлашда қуйидагича фикр юритадилар: «Агар каттароқ раҳбарни сайласак, унинг қўли узун, кўчамизга сув, табиий газ келтиради, боғча-ясли қуриб беради». Хўш, ўша раҳбар-депутат бу ишларни ўз чўнтаги ҳисобидан бажарадими? Йўқ! Олий Совет депутатлари фақат ўзлари сайланган округ аҳолисининг социал-иқтисодий муаммоларини ҳал этиш учун жонбозлик кўрсатиш билан чекланиб қолмай, биринчи навбатда ўзаро ҳамкорликда жумҳуриятимизнинг ҳар томонлама ривожланиши учун қайғуришлари керак.

Бинобарин, номзодларнинг ваъдаларига маҳлиё бўлмасдан, уларнинг дастур ва режаларини тўғри баҳолаган ҳолда муносиб кишиларни халқ депутатлигига сайлайлик!

Акбар БАҲРОМОВ,
физика-математика фанлари номзоди

ДАРДИМИЗНИ ТИНГЛАЙДИГАН БОРМИ?

Бизнинг қишлоғимиз Чирчиқ дарёсининг ёқасида жойлашган. Бундан 18—20 йиллар муқаддам ана шу дарёнинг тўлиб-тошиб оқишига одамнинг ҳаваси келарди. Минг афсуски, дарёдаги сув йилдан-йилга камайиб борди. Бугунга келиб сув йўқ десак ҳам бўлади. Ҳозир гап бу ҳақда эмас. Бизни бундан бошқа муаммолар ташвишга соляпти.

Бундан бир неча йил илгари Чирчиқ дарёсининг сувдан бўшаб қолган ўзанларида саноат корхоналари қуриш авж олди. Сергели атрофидаги бир қатор заводлар, дарёнинг юқори қисмидаги Мотор заводи ва бошқа корхоналар шулар жумласидандир. Аммо қишлоғимизнинг шундай ёнгинасида қурилган шаҳар ободонлаштириш бош бошқармасига қарашли асфальт ишлаб чиқарадиган ва нефтни қайта ишлайдиган заводлар ҳаммасидан ўтиб тушди. Бу корхоналар қишлоғимиздаги экологик вазиятни тубдан издан чиқарди.

Асфальт заводининг мўрисидан чиқаётган чанг-тўзон, ғуборлар ерларимизни, ҳавони, сувни заҳарламоқда. Мутахассисларнинг айтишларича, бу заводлар Тошкент воҳасидаги ягона тоза сув сақлаб қолинган зонадаги оби-ҳаётни ҳам булғамоқда.

Нефтни қайта ишлаш цехидан тарқалаётган аччиқ ҳид одамни нохуш ҳолга солади. Айниқса, ёмғир ёғиб ўтгач, унинг таъсири янада кучаяди. Асфальт цехининг шовқин-сурони ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Буларнинг ҳаммаси қишлоғимиз аҳолисининг саломатлигига катта зарар етказмоқда. Аҳоли ўртасида турли касалликлар кўпаймоқда. Экин ва дарахтларимиз қуриб қолмоқда. Ерларнинг унумдорлиги пасайиб кетмоқда. Қўйинг-ки, заводнинг дудбуронларидан чиқаётган ҳаводан заҳарланган ўт-ўланни еган қорамоллар бола ташлаб қўймоқда.

Юқоридаги завод ва цехларнинг ўзигина табиатни булғаётган бўлса, майли эди. Ҳар куни бу корхоналарга қатнаётган юзлаб машиналар-чи? Энг ёмон томони шундаки, бу машиналар қишлоғимиз ўртасидаги йўлдан ўтади. Салкам 1,5 минг бола ўқийдиган мактаб эса шу йўлнинг ёқасида жойлашган. Болаларнинг мактабга бориши учун алоҳида йўлак йўқ, улар катта йўлдан юришга мажбурлар. Ана энди боласини мактабга жўнатган ота-онанинг аҳволини тасаввур қилинг. Доим хавотирдамиз. Аслида бу йўлдан юк машиналарининг қатнаши тақиқлаб қўйилган, аммо, ГАИ ходимлари назорат қилмайдилар. Оқибатда йўл ҳаракати қоидалари бузилиб, тез-тез салбий воқеалар рўй бермоқда. Бундан асосан ёш болалар азият чекишади.

Албатта, биз редакцияга хат йўллашдан олдин завод раҳбарларига, мутасадди ташкилотларга, ҳатто депутатларимизга ҳам бу масалада ёрдам беришни илтимос қилиб мурожаат қилдик. Уларнинг ҳаммаси ваъда беришди-ю, лекин натижадан дарак йўқ. Хуш, аҳвол шундайлигича қолавериши керакми? Бугун атроф-муҳитни соф сақлаш, экологик вазиятни нормаллаштириш учун ҳаракат бошланган бир пайтда буни қандай тушуниш керак? Бизнинг бу саволларимизга ким жавоб беради? Дардимизга ким қулоқ солади?

Тошкент вилояти Калинин район Хонобод қишлоғи аҳолиси номидан

Ш. МАҲМУДОВ,
Улуғ Ватан урушининг II группа инвалиди,
К. АЛИМАТОВ,
ўқитувчи,
Ш. НУРИДДИНОВ,
бригада бошлиғи,
А. СУЛАЙМОНОВ
жами 55 имзо

куюнчак газетхонлардан хатлар

ДЕПУТАТНИНГ ВАЗИФАСИ

Депутатнинг вазифаси нима? Биз узоқ йиллар боғча, мактаб, бошқа маданий-маиший бинолар қурилишини депутат фаолияти билан боғлаб келдик. Пландаги қурилишларни депутат наказа билан амалга ошди, деб ўз-ўзимизни алдаб яшадик. Наҳотки, депутатнинг вазифаси қандайдир бир бино қуриш ёки йўлни асфальтлашни тезлаштиришдан иборат бўлса? Ахир бу ишлар шундай ҳам халқ пули ҳисобига амалга оширилади-ку.

Бугунги депутатнинг вазифаси аввало бутун республика обрўси учун курашиш, халқ шаънини ҳимоя қилишдан иборат бўлмоғи лозим.

Ҳикоят Суннатова салкам ўн йилдирки, Фориш район босмахонасида ҳарф терувчи бўлиб ишлаб келмоқда. Шу йиллар давомида Ҳикоят нафақат илғор ишчи, балки фаол жамоатчи эканлигини ҳам исботлай олди. Шунинг учун ҳам у 377-Фориш сайлов округидан Ўзбекистон ССР халқ депутатлигига номзод қилиб кўрсатилди.

СУРАТДА: Ҳ. Суннатова.

Н. МУҲАММАДЖОНОВ
суратга олган

ТОШКЕНТ ТЕЛЕКЎРСАТУВЛАРИНИ ҚАЧОН КЎРАМИЗ?

Амударёнинг чап соҳилида Хоразм, ўнг соҳилида ҚҚАССРнинг жанубий Тўрткўл, Элликқалъа ва Беруний районлари жойлашган.

Нукус телемаркази бизларни Тошкент телестудияси кўрсатувлари билан таъминлай олмайди. Нукус — Қоратоғ — Беруний ретраслятори орқали Тошкент кўрсатувлари амалга ошиши керак. Афсуски, бу иш амалга оширилмаяпти. Биз Тошкент телестудияси кўрсатувларини Урганч телемарказы кўрсатсагина кўрамиз, кўрсатмаса йўқ. Пойтахт кўрсатувларини мунтазам кўриб бориш имкониятига қачон эга бўламиз?

Абдулла БЕКЖОНОВ

КОМИССИЯ ЙИҒИЛИШИ

30-йилларда шахсга сиғиниш туфайли оммавий репрессияга учраган зиёлилар орасида адабиётшунос олим, файласуф ва жамоат арбоби Отажон Ҳошим ҳам бор эди.

Отажон Ҳошим инқилобий адабиётнинг вакилларидан бири эди. У 1924 йили Москва университетининг ижтимоий фанлар факультетига ўқишга киради. 1927 йилда Ўзбекистон ССР Халқ маорифи комиссарлиги қошидаги илмий кенгаш раиси, кейинчалик Самарқанддаги Олий педагогика институти ташкилотчиларидан бири бўлди. Шунингдек, «Қизил қалам» адабий жамиятининг раҳбари, Ленинграддаги СССР Фанлар академияси Шарқшунослик институтининг аспиранти, шу институтнинг илмий котиби, Ўзбекистон ССР Фанлар комитети раиси, комитет қошидаги Тил ва адабиёт институти директори бўлиб хизмат қилди. У марксча-ленинча философия асослари, педагогика, ўзбек совет адабиёти, фольклор, тил соҳасидаги актуал масалалар бўйича илмий тадқиқотлар олиб борди. Олимнинг «Ўзбек фольклори ҳақида», «Ўзбек тили тараққиёти тўғрисида», «Ёзувчи ва танқид», «Евгений Онегин» таржимаси тўғрисида» сингари асарлари адабиётшуносликнинг муҳим масалаларига бағишланган. У «Диалектика ва диалектика усулида ўйлаш», «Давлатсиз жамият», «Давлатнинг ўлиши», «Илм ва дин» каби мақолаларни чоп эттирган ва К. Маркс, Ф. Энгельс ва А. С. Пушкин асарларини ўзбек тилига ўгирган.

Бу мухтасар маълумотнинг ўзи О. Ҳошимнинг кимлигини аён кўрсатиб турибди. Шу сабабли Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасида 1990 йилда О. Ҳошим туғилган кунининг 85 йиллигига тайёргарлик кўрувчи махсус юбилей комиссияси тузилган эди. Яқинда комиссиянинг дастлабки йиғилиши бўлиб ўтди. Унда комиссия раиси Озод Шарафиддинов, комиссия аъзоларидан Бегали Қосимов, Шерали Турдиев, Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган адлия ходими Жонрид Қосимов ўртоқлар қатнашиб, О. Ҳошим юбилейига тайёргарлик хусусида ўз мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар.

Йиғилишда О. Ҳошимнинг илмий меросини ўрганиш, вақтли матбуот саҳифаларида, шунингдек, радио ва телевидение орқали тарғиб-ташвиқ этиш, олим номини абадийлаштириш борасида амалга ошириладжак тадбирлар белгилаб олинди.

Р. ОТАЕВ

ҚАРДОШЛИК ТАРОНАЛАРИ

Ўзбек ва қирғиз халқлари қадим-қадимдан оға-ини, дўст-биродар бўлиб келган. Икки халқнинг маданияти, тарихи, санъати, қўшиқ ва куйлари бир-бирига ҳамоҳанг. Ўзбекнинг қўшиғини қирғизлар, қирғизнинг ашуласини ўзбеклар севиб тинглайдилар. Бу ҳамкорлик, бу яқинлик кейинги йилларда янада ривожланмоқда. Икки жумҳурият санъаткорлари ўртасидаги ўзаро яқинлик, ижодий ҳамкорлик яхши самаралар бермоқда. Ўзбек театрлари саҳнасида қирғиз адибларининг асарлари намойиш этилмоқда, айни чоғда қирғизистонлик томошабинлар ўзбек ёзувчиларининг асарлари асосида намойиш қилинган спектаклларни томоша қилмоқдалар.

Сирдарё вилоятининг бир неча районларида Қирғизистон ССРнинг Иссиқкўл вилоятидаги Қосимали Жонтошев номидаги театр санъаткорлари ўз томошаларини кўрсатдилар. Қардошлар намойиш этган «Сўнган мозор» спектакли сирдарёлик томошабинларга манзур бўлди.

Қирғизистонлик санъаткорлар спектакль билан бирга катта программада концерт номерлари ҳам ижро этдилар. Қирғизистон ССРда хизмат кўрсатган артист Оқилбек Абдухолиқов раҳбарлигидаги ансамбль санъаткорлари ижро этган ранг-баранг рақслар, куй ва қўшиқлар, миниатюралар пахтакорларни мамнун этди. Хусусан, Анора Мутаева, Гулмира Нурғозиева, Давлат Нурғозиев каби санъаткорларнинг чиқишлари кўпчиликни хурсанд этди.

СУРАТЛАРДА: қирғизистонлик санъаткорларнинг томошаларидан лавҳалар.

У. ҚЎШВОҚОВ
суратга олган

ОДАМЛАР ИШОНЧИНИ ЙЎҚОТМАЙЛИК

Республикамизда Ўзбекистон ССР халқ депутатлигига ва маҳаллий Советларга номзодлар кўрсатиш тугади. Бу кампаниянинг ҳеч қандай шов-шувсиз, митингбозликларсиз ўтгани, матбуот ўзини вазмин тутгани гўё ҳамма жойда номзодлар кўрсатиш кенг демократия асосида олиб борилди, деган тасаввур уйғотади. Ростдан ҳам шундайми? Афсуски, ҳа дея олмаймиз. Айрим жойларда ҳамон бюрократия ҳукмронлик қилмоқда. Улар қандай бўлмасин номзодлар кўрсатишнинг демократия асосида ўтишига тўсқинлик қилмоқдалар.

Сирдарё область, Гулистон райони территориясида жойлашган 383-Крестьянск сайлов округига 5 декабрь куни Красноармейск қишлоқ Советига қарашли ҳудудда яшайдиган 109 киши имзо чеккан ариза берилади. Унда шу округдан Ўзбекистон ССР халқ депутатлигига номзод кўрсатиш учун йиғилиш ўтказишга рухсат сўралган эди. Бу аризанинг бир нусхаси 4 декабрь куни Красноармейск қишлоқ Советининг раиси Э. Мингбоевга ҳам берилганди.

Орадан белгиланган уч кун ўтгач, сайловчилар жавоб хати оладилар. Округ сайлов комиссияси раиси А. Турдиев ва секретари Ф. Эшмаматова имзо чеккан хатда 16 декабрь куни соат 12 да мажлис ўтказишга рухсат берилганди.

Сайловчилар бундан хурсанд бўлишди. Ташаббускор группа ва номзодликка даъвогар, филология фанлари номзоди, Сирдарё педагогика институти ўқитувчиси Қозоқбой Йўлдошев тайёргарлик ишларини бошлаб юбордилар.

Афсуски, бу қувонч узоққа чўзилмади. Халқ депутатлари Гулистон район Совети ижроия комитети ва округ сайлов комиссиясининг 14 декабрь қарори билан 8 декабрда чиқарилган қарор бекор қилинди. Бунга асос қилиб учта сабаб кўрсатилди:

1. «Ўзбекистон ССР халқ депутатлари сайлови ҳақидаги» Ўзбекистон ССР қонунининг 31-моддасида кўрсатилган жамоатчилик ташаббускор группалари тузилмаган.

2. Ариза яшаш жойидаги маҳаллий комитет томонидан тасдиқланмаган, ёзилиш муддати кўрсатилмаган.

3. Округ сайлов комиссиясининг ўзи мажлис ўтказиш учун рухсат бериш ҳуқуқига эга эмас, қонуннинг 31-моддасига биноан бу тадбирни ўтказишга халқ депутатлари район Совети ва округ сайлов комиссиясининг биргаликдаги рухсатномаси зарур.

Мен бу қарорнинг чиқарилишига қарши эмасман. Аммо бир нарсага тушуна олмайман. Нега энди округ сайлов комиссияси қилган хато учун сайловчилар жабр тортиши керак. 5 декабрь куни ариза топширилганда, уларнинг кўзи қаерда эди? Наҳотки ўртоқ А. Турдиев округ сайлов комиссиясининг раиси бўлса-ю, сайлов ўтказиш қоидаларидан бехабар бўлса?

Мен ташаббускор группа вакиллари билан гаплашганимда, улар бу атайин қилинган ҳийла, дейишди. Ўйлаб қарасангиз уларнинг гапида ҳам жон борга ўхшайди. Бўлмаса, нега 5 декабрда берилган аризага 16 декабрда яъни номзодлар кўрсатиш тугашига бор-йўғи икки кун қоладиган пайтда рухсат берилди? Бундан ташқари нега ҳужжат ўша пайтда ёки мажлис ўтказилгандан сўнг эмас, атайин мажлисга икки кун қолганда текширилди ва эртага йиғилиш деган куни сайловчиларга етказилди? Бунда қандайдир сир борга ўхшайди? Демак кимдир алтернатив сайлов ўтказилишини истамаган.

Юқорида таъкидлаганимдек, номзодлар кўрсатиш тугаб бўлди. Шундай экан, бу нохуш воқеани газетага чиқариб бутун республикага ёйиш шартми? Афсуски шарт. Биз қайта қуриш даврида яшаяпмиз. Матбуотнинг ҳам, жойлардаги партия, совет ташкилотларининг ҳам биринчи галдаги вазифаси одамларда қайта қуришга ишонч уйғотиш. Гулистон районида рўй берган кўнгилсиз ҳол эса бу ишга салбий таъсир кўрсатади, холос. Шу воқеадан сўнг бу қишлоқдан 109 кишининг демократик сайловдан, қайта қуришдан кўнгли қолмаганига, ишончи йўқолмаганига ким кафолат бера олади?

Беккул ЭГАМҚУЛОВ

Икром ОТАМУРОДОВ

ЁНИМИЗДАГИ ЙИРОҚ ШУЪЛАЛАР

ОДАМЛАР ОРАСИДА меҳр қочяпти, оқибат йўқолиб бораяпти, деган гаплар тез-тез қулоққа чалинади. Умуман, биз нималарни йўқотдик, нималарни топдик? Эндиликда нималарни қидиряпмиз? Еримизнинг сондан чиққани аниқ. Дарёларимизнинг саёз тортгани аён. Ичадиган сувнинг тансиқлиги равшан. Оролнинг қуригани белли. Энг аввалоси боболаримиз қонидан ўтиб, руҳимизга йўлдош бўлган шуълалар: меҳр, оқибат, субут, инсоф, диёнат, камтарлик, эътиқоднинг йироқлашгани, кўнгилларни тарк этгани, афсус ва оғир. Буларнинг ўрнига номини айтишга тил қийналадиган қусурларнинг қалбга томиб ейиши эзгулик шуълаларини хиралаштирди. Экологик онгнинг пастлиги сабабли руҳиятда маънавий қашшоқлик пайдо бўлди.

Табиатнинг бутунлиги ҳамда яхлит мавжудлиги ундаги борлиқнинг муҳайёлиги билан боғлиқ. Зотан, унинг таркибидан нимадир сирғалиб чиқар экан, у инсон руҳиятининг ҳам қайсидир бир қиррасини сийириб кетади. Негаки, одамзод руҳияти ўзини ўраб турган табиатдан рангланади, куч олади. Инсон маънавияти буюк табиатдир. Ўсимликлар ҳам, тошлар ҳам, жониворлар ҳам, дарёю тоғлар ҳам инсон руҳиятини шакллантиришда, унда гўзаллик туйғусини пайдо этишда ўз ўрнига эга. Уларки, инқирозга юз тутар экан, шуларга боғлиқ инсон руҳиятидаги хусусиятлар ҳам емирилиб боради.

Бугунга келиб гаплашув тарзимизда, муомала зайлимизда кўп қўлланиладиган сўзлардан бири — қайта қуриш ибораси бўлиб қолди. Бирор йиғилиш ёинки одмигина давра бўлмагай гап шундан бошланади ёки сўз мавруди шунга келиб боғланади. Сабаби унга интилиш кучли. Лекин қайта қуриш иборасини ҳадеб такрорлайверадиган кишиларнинг ҳаммаси ҳам унга астойдил жон куйдиряптими? Унинг асосини бировдан эмас, балки ҳар бир одам биринчи навбатда ўзидан, ўзининг йўриғидан қидиряптими? Содда қилиб айтганда қайта қуриш — шахсий диёнат, шахсий имону инсоф, шахсий субуту эътиқод, шахсий камтарлик ва шуларнинг ҳаммаси мужассамини топган имконини англаш, уни яхшиликка йўналтиришдир.

Маълумки, қайта қуриш жараёни қатор иш усулларини кун тартибига олиб кирди. Шулардан бири кооператив тузилмалари бўлиб, бу ҳаддан зиёд авж олиб кетди. Нима қилиб бўлса-да, пул топиш ниятига қурилган бундай тузилмалар одамларнинг маънавиятига салбий таъсир кўрсатиши табиий. Бу олибсотарликни, савдогарчиликни, қўнимсизликни вужудга келтирди. Кооператив йўл билан қандай бўлмасин мўмай даромад манбалари қидирилди. Яна меҳнати билан кун кечирадиганга, ойлик билан рўзғор тебратадиганга қийин бўлди. Бировдан арзон нархда олиб шу маҳсулотни бир даҳа нарида икки ҳисса қимматга пуллайдиган кооперативдан на давлатга, на халққа фойда. Ўғрилар кўзингни пана қилиб чўнтагингни кесса, ширкат кўзингга қараб туриб чўнтагингни қақшатади. Бу борада шошилингани аниқ бўлиб қолди. Қандай қонун чиқарилмасин, қандай қарор қабул қилинмасин ҳақиқий ҳалол меҳнатнинг буромадигина мамлакатни тўқ қилади. Шунинг учун ҳам тажрибалар кўрсатяптики бўлар-бўлмас қарорлар, тадбирлар жорий этиш билан шуғулланганда кўра меҳнаткашга имкон ҳамда шароит яратиш керак. Уни қадрлаш керак. Бу — бир. Иккинчидан, аввало меҳнаткашнинг ўзи меҳнати шарофатидан баҳраманд бўлсин. Қишлоқда меҳнат қилган одам ўзи тўймаса-ю, ўзи ёлчиб рўзғорига едирмаса-ю, уни ёлғондакам дову-даска билан ярмаркалар ташкил этиб, қизил алвонлар билан безатиб шаҳарларга жўнатилса. Қайта қуриш кетяпти экан, демакки, бошқарув йўсинларини ҳам, ишни ташкил этиш жиҳатларини ҳам ўзгартириш шарт. Деҳқон маҳсулотни етиштирдими, унинг нархини ҳам, сотувини ҳам ўзи ҳал қилсин. Аввало болаларига едирсин. Қишлоқ биринчи галда ўзини тўйдирсин, ўзини кийдирсин. Ниҳоят маҳсулотининг даромадини ўзига сарфласин. Ўзига газ ўтказсин. Ўзига сув келтирсин. (Кўпгина қишлоқларда ичимлик сув масаласи катта ва охири кўринмайдиган муаммо. Бундай ҳолат, айниқса, Қашқадарё, Бухоро, Хоразм вилоятларида, Қорақалпоғистон мухтор жумҳуриятида оғир кечмоқда). Сояда юрганлар жазирамада қовжираб, қаҳратонда қунишган қишлоқнинг ҳолини қаердан билади. Меҳмондек бориб, меҳмондек қайтиш билан ҳаққоний манзарани билиш қийин.

ЯНА БИР МАСАЛА. Алоҳида хизмат, алоҳида ҳиммат, алоҳида эътибор барҳам топмас экан, тоифавозлик тугамайди. СССР халқ депутатларининг биринчи съездида Евгений Евтушенко таклифи билан депутатлар хоналари болалик оналарга, ветеранларга берилиши хусусида якдил фикрга келинган бўлса-да, ҳали ҳанузгача унинг амалдаги ижроси йўқ. Буни кўргандан кейин ҳафсала пир бўлади. Чиқариладиган қарорлар кучига ишонч сўнади. Улар худди навбатдаги бир ўйинга, алдовга, елка силашга, таскинга ўхшаб туюлади. Бундай ҳолат мамлакат қадрига путур етказади. «Ўзининг мустақил қонунлари асосида ўз хатоларини тузатишга қурби етган мамлакатгина — деб ёзган эди Монтескьё, — ўзини мустақил тарзда сақлаб қолиши мумкин».

АДИБ ВА ЖАМИЯТ

Эслайлик. Қайта қуриш жараёни бошлангандан бери қанча қарорлар чиқарилди. Лекин уларнинг ҳозирги кунда ҳаракатда бўлганига нисбатан яроқсиз, мантиқсиз экани кўп бўлиб чиқди. Баъзилари бекор қилинди ёким бўлмаса эътибор берилмай аста-секин истеъмолдан чиқиб кетди. Шундай экан, бирор-бир қарор қабул қилишдан олдин мақолда айтилгандек, етти ўлчаб бир кесилса, мақсадга мувофиқ бўлмасмикин. Афсуски, шундай нодон раҳбарлар ҳали ҳам борки, улар қарорларни бажараётганлигини, амал қилаётганлигини дуч келган жойга, учраган бурчакка шиорлар осиб қўйиш билан белгилашади. Пахта пайкаллари ўртасидаги тепаликларга, чорвачилик фермалари пештоқларига ёзиб қўйилган ҳамду сано шиорларни эсланг. Улар ўтган-қайтганга кўргазма учун, ўша тасарруфда сиёсий ишлар жойида деган алдов учун қилинади. Лекин уларнинг ёзилган жойлари-ю, тарғиб қилинаётган манзилларига эътибор берилса, масаланинг қай даражада мантиқсиз, фаросатсиз, ҳатто масхараомуз шаклда эканини сезиш қийин эмас.

Гап, бу ерда, таниш ақида — иш билан сўз уйғунлиги ҳақида кетяпти. Ишонч ва субут ҳақида кетяпти. Шундай экан, эндиликда, одамларнинг эҳтиёжини қондирадиган эшиклар тепасига кишиларга иззат-ҳурмат, ишга садоқат, тўғрилик ва ҳақиқат тушунчалари илиб қўйилса ва энг муҳими унга амал қилинса тузук бўларди. Бунинг учун, авваламбор, ҳар бир инсон ўзининг виждонини уйғотиши, субутини муқаррар этиши зарур. Эътиқод нинг кўринишларини ўзида жам этган одамгина бундай жиҳатларни бошқалардан ҳам талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Биз кўпинча ёнимизда, кўнглимизда турган ибрат намуналарини эсдан чиқарамиз. Уларнинг нурларини доим ҳам англаб етмаймиз. Ҳамма соҳада ҳам яхши ва синалган тажрибалар, ибратлар жамиятнинг, халқнинг катта бойлигидир. Ғурурига суянган эл, қадрини севган халқ авлоддан-авлодга шу хусусиятларни мерос қилиб ўтказади. Келажагини тарбиялайди. Ўзликни англаб яшаш — бу ҳаракатдаги субут, ҳаракатдаги эътиқод, ҳаракатдаги ҳақиқатдир. Ҳақиқат сергак бўлган жойда, идрок ҳушёр бўлган ерда, ақл теран бўлган манзилда субут мавжудлик топади. Субут — қалбни равшан этган зиё. Уни асрамоқ лозим. Субутсиз қалб — кўр. Субутсиз одам — мунофиқ. Агар, эътибор берган бўлсангиз, барча ёмонликларнинг бошида бебурд одам туради. Маълумки, ҳар бир нарсанинг ҳаётда яшаши ва мавжудлиги учун, унинг фидойилари бўлмоғи керак. Жумладан, субутнинг ҳам. Одам қанчалик ўзининг қурбини, кучини англаб етса, шунчалик имони бутун бўлади. Аксинча, ўзининг қувватини билмаган кимса, дуч келган туйнукка бошини тиқиб субутини йўқотади. Субутсиз одам хоҳлаган маҳалида хиёнатга, жоҳилликка, сотқинликка юз тутади. Нафақат ўзи, атрофидагиларни ҳам шундай йўлга бошлайди. Чунки унга ҳам фаолият кўрсатиши учун ҳаракат майдони керак. Ҳаракат майдонини эса, ҳамфикрлар, қулловчилар ташкил этади. Одамнинг ўзига яқинлашиши учун олис йўлдан иборат бутун умр лозим бўлса, ўзидан йироқлашиши учун бир дақиқа кифоядир...

Карахтлик даври йилларида рўшу рўшнолик кўриб, доимо давраларнинг тўрларида юрган кўпгина зотларнинг эндиликда кун кўрмаган эдик, хўрланган эдик, тазйиқларга учраган эдик, нодонлик қилган эканмиз, дея имонсизлик билан, субутларини ютиб аюҳаннос солишларини эшитганда, ўқиганда ҳайрон қоламан. Шунчалик ҳам бебурдлик, нонкўрлик бўладими? Хондамир шундай воқеани ҳикоя қилади: «Ул ҳазрат (Навоий) Султони Саид — Мирзо Султон Абу Саид ҳукумати даврида ҳар куни, бир неча мартадан Амир Султон Ҳасан Арҳангий суҳбатида бўлганлик сабабли айтдики:

— Мен илгари Амир Султон Ҳасан навкари эдим, ҳозирда эса амирлик мансабига эришувим ва ноиблик баланд даражасига етишувимга қарамасдан, шу билан бирга, у кишининг мулозаматидан ор қилмайман, балки агар муяссар бўлганда эди, кўпдан-кўп хизмат шартини бажо келтириб, ўзимни у кишининг қуллари жумласидан санардим» («Макорим ул-ахлоқ», 97-бет).

Ғурурни муқаддас билиш, қадрини баланд тутиш халқнинг ўз тимсолларини улуғлаши билан белгиланади. Модомики шундай экан, бугунги қайта қуриш, ошкоралик, демократия палласида миллатнинг нуфузи, халқнинг ўзлиги хусусида гап кетиши табиий. Модомики шундай экан, ўзбек халқининг қадриятлари борасида сўз юритилиши табиий. Шу пайтгача ўзбек халқининг Алпомиш, Барчин, Тўмарис, Широқ, Спитамен, Муқанна, Маҳмуд Торобий, Жалолиддин сингари ботирларининг ҳайкали йўқлиги, улар ҳақида кинолар ишланмаганлиги номларига кўчаю мактаблар, сарою хиёбонлар қўйилмаганлиги ҳақида гапириш табиий. Масканларига ўз фарзандларидан кўра қардош биродарларининг номларини кўпроқ қўйиб, бошпана сўраб келганларга бағрини очиб жой берган, кийим бош берган, болаларининг ризқидан қийиб нон берган халққа, бугунги кунда «миллатчи», «босмачи» тамғаларининг тақилишига қарши ўринли нафрат уйғониши табиий.

ГЕРБИМИЗДА миллий ўзлигимизга хослик акс этиши хусусида фикр бўлиши табиий. Гимнимизда минг йилликлар инъикоси бўлмиш тарихимизга, юртимизга, элимизга меҳр риштлари ифодасини топса. Воқелик билан фактнинг номутаносиблиги мантиқсизликни юзага келтиради. Шу нуқтаи назардан қараганда Гимнда ифода этилган ғоя билан унинг амалдаги татбиғи, яъни, ҳозирги ҳаракатдаги воқелик орасида катта фарқ борки, бу яна бир зўраки расмиятчилик белгисидир. Аслида гимн — ҳар бир халқнинг тарихидан, миллий ўзига хослигидан, ўз заминига муҳаббатидан туғилмоғи керак. Шундагина уни фақат расмий тадбирларда эмас, аксинча ҳар бир хонадонда ўрни ва мавқеи бўлади. Гимн — халқнинг миллий ва ягона қўшиғи бўлмоғи лозим.

Халқ бугун ўзлигини англай бошлаган экан, қайсидир раҳбарларнинг юқорига хушомадлари билан, қўрқоқликлари билан қилган хатоларини, хиёнатларини тузатишни ўйлай бошлаган экан, нега буни яна бир хато, яъни, сунъий зўрлик билан тўсиш керак. Бунинг ўрнига ўзини англаётган ғурурни, уйғонаётган қадрни ҳис этмоқ лозим. Ёнимиздаги йироқлашган шуълаларни эъзозлайлик.

ТАРИХНИ ХАЛҚ ЯРАТАДИ

13—14 декабрь кунлари Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида жумҳурият Ёзувчилар уюшмаси ташаббуси билан Ўзбек совет қомусининг муҳокамаси бўлиб ўтди.

Муҳокамани Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси ҳайъатининг котиби, ёзувчи Тоҳир Малик кириш сўзи билан бошлаб берди.

Т. МАЛИК: — Давр шарофати билан бутун тарихимизни, бугунги ишларимизни атрофлича қайта кўриб чиқиб, холис баҳолаш имкониятига эга бўлдик. Йўл қўйилган жуда кўп хатоликлар халқимизга қанчалик қимматга тушганлигини яхши биласизлар. Агар қилинаётган ишлар ҳар доим ўз вақтида жамоатчиликнинг ақл кўзидан ўтказиб борилганда, бу аҳволга тушиб қолмаган бўлардик. Иқтисодий, сиёсий ва айниқса маънавий ҳаётимизда рўй-рост кўриниб қолган норасоликларга чек қўйиш чораларини бугун биргаликда кўрмасак, сўнг кеч бўлиши мумкин. Ҳар қандай касаллик вақтида яхшилаб даволанмаса, у хавфли асорат қолдириши мумкин. Ўзбек совет қомуси бош редакцияси ишида, у нашр этаётган қомусларимиз мазмунида ҳам шундай касаллик тобора яққол кўриниб қоляптики, биз зиёлилар бунга бефарқ қараб туролмаймиз. Қомуслар атрофидаги гап-сўзлар улар чиқа бошлагандан бери давом этаётганлигига қарамасдан, бу наршларнинг сифати, савияси борган сари пасайиб боряпти. Энди жиддийроқ таҳлил ва хулосалар қилинмаса бўлмайди.

Қомус бош редакцияси раҳбарларининг бугунги муҳокамага муносабатлари ҳам ғалати бўлди. Улар турли йўллар билан уни ўтказдирмасликка ҳаракат қилдилар. Биз амалга оширилган ишларни муносиб баҳолаб, қомусларимизнинг қайта нашрларида илгариги хато ва камчиликларга йўл қўймаслик, барчанинг фаол иштирокида мукаммал миллий нашрлар яратиш масалалари тўғрисида батафсил суҳбат қурмоқчимиз. Унинг хулосалари, якунларини тегишли мутасадди ташкилотларга ҳавола этиш ниятидамиз.

Б. АҲМЕДОВ: — Ўзбек қомусининг яратилиши жумҳуриятимиз ҳаётида катта воқеа, ижобий ҳодиса, албатта. Қомуссиз эл халқ бўла олмайди. Мен шу қомусимизнинг ўзбек тарихи бўйича қисқача сўзликларини тайёрлашда ва биринчи, иккинчи жилдларини яратишда фаол иштирок этганман. Кейингиларига каминани таклиф этмай қўйишган. Қомуснинг кейинги жилдлари ҳажми Катта Совет Энциклопедиясидан таржималар ҳисобига қаппайгани рост.

Нимасини айтасиз, 37- 52-йиллардаги қатағон даврларни кўрдик. Тилимиз, тарихимиз, маданиятимизни унутиб кўйишимизга озгина қолган. Бизнинг болаларимиз Россия, гражданлар уруши тарихи, қадимги дунё-ю, инглиз ва француз, юнонлар тарихини билишади. Ўз тарихимизни эса билишмайди. Миллий тарихимизнинг етарли тадқиқ этилмаган, яхши ўрганилмаган оқ доғлари ниҳоятда кўп. Бу сўзсиз миллий қомус яратиш ишига ҳам салбий таъсир этган.

Тарихни халқ яратади. Халқ борки қаҳрамон бор. Уларни халқ ҳаракатлари вужудга келтиради, босқинчиларга қарши курашлар майдонга чиқаради. Бизнинг ҳам шундай қаҳрамонларимиз кўп. Ана шу курашлар, халқ ҳаракатлари, миллий қаҳрамонларимиз қомусда акс этмаслиги маданиятимиз ночорликка юз тутганлигини кўрсатади. Энг ачинарли ҳол шуки, ҳалигача ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи яратилмаган. У аллақачон ишланиши мумкин эди. Билмадим, саккиз жилдлик тарих китобларимиз қандай ҳолда юзага келаётган экан. Ҳар ҳолда, унда Туркистон Россияга қўшиб олинганми ёки босиб олинганми — бу борадаги мунозараларга ҳам ойдинлик киритилиши, керак. Тарихий ҳақиқат бузилмаслиги лозим.

Миллий тарихимиз, этногенез, этник келиб чиқишимизни яхши билганимизда, шулардан мукаммал таълим берадиган китобларни нашр этганимизда бугунги салбий ҳодисалар, ноўрин гап-сўзларга ҳам ўрин қолмаган бўлур эди. Бу гаплар қомусга ҳам тўла тааллуқлидир. Аммо унинг олтинчи жилдидан бошлаб, ўн тўртинчи жилдигача ватанимиз ва халқимиз тарихига доир маълумотлар деярли йўқ. Бунинг устига хатолар, чалкашликлар бисёр!

Китобда хато бўлиши мумкин. Лекин қомусда бўлмаслиги керак. Чунки у халқнинг таянадиган маънавий мулкидир. Бизнинг қомусимиз шундай маънавий мулк бўла олиш имконидан маҳрум бўлиб қолган. Бундай аҳволга Қомус таҳрир ҳайъати, редакциясигина эмас, айни пайтда биз олимлар, жамоатчилик ҳам айбдормиз. Ҳаммамиз бир ёқадан бош чиқарганимизда қалбимизни ўкситадиган бундай ҳол юз бермасмиди.

Хўш, аслида қомус қандай яратилиши керак? Аввало, сўзликларни жамоатчилик иштирокида кенг муҳокама қилиб олмоқ керак. Атамашуносликка оид луғатларнинг имлосини жойига қўйиб нашр этиш, қомусга кирадиган мақолаларни ҳам, умуман, барча дарсликларни ҳам, ҳар ким ёзавермасдан, ўз мутахассислари ёзиши керак. Бу жиҳатлар, шу билан бирга муҳокамамизда айтилаётган қимматли мулоҳазалар маданиятимизнинг кўпйиллик тарихини ўз ичига олган янги қомусни яратишда муҳим аҳамият касб этади.

Қ. ХОНАЗАРОВ: — Бугунги муҳокама натижаси қандай бўлишидан қатъий назар, умуман, масала жуда тўғри қўйилмоқда. Аввало шуни айтиш кераки, Ўзбек совет қомусини чиқариш масаласини атоқли алломамиз Ҳабиб Абдуллаев биринчи бўлиб 1959—1960 йилларда ўртага ташлаган эди. 1962 йили Тил ва адабиёт институтида энциклопедия сектори тузилди. Кейинчалик бу бўлим ажралиб, Энциклопедия бош редакциясига айлантирилган эди. Бу ишнинг бошида йирик олим Иброҳим Мўминов турганди. Яхшими ёмонми, албатта, у кишининг катта хизматларини, шунингдек, ўша даврнинг мураккаблигини эътироф этайлик-да, бугунги куннинг талабидан келиб чиқиб фикр юритайлик. Шу жиҳатдан қарасак, тарихимиз чалакам-чатти берилганлиги, бузиб талқин этилганлиги, халқ ғурури камситилганига индамасдан ўтолмаймиз. Бунга ҳаққимиз йўқ!

Н. КОМИЛОВ: — Қанчалик камчилик ва хатоликлар билан чиққанидан қатъи назар, ўртоқлар, қомуснинг Ўрта Осиёда биринчи бор вужудга келиши, биринчи қомусимизнинг чоп этилиши маданий ҳаётимизда катта воқеа бўлганлигини айтиш керак. Айниқса бу ерда баъзи мунозараларга сабаб бўлаётган Темур ҳақидаги мақолаларни, Бобур ҳақидаги маълумотларни унга киритишда И. Мўминовнинг катта жасорат билан иш олиб борганини, масалани юқори идораларда бир неча бор талашиб-тортишиб ҳал этганини ҳам айтмай бўлмайди. Ўша даврни ҳисобга олсак, у кишига, қомуснинг илк жилдларини вужудга келтиришда ўзини аямай меҳнат қилган кўпчилик ўртоқларга раҳмат айтиш керак. Шундай инсонлардан бири, қомусни вужудга келтиришда фидойилик билан тер тўккан киши бу Ғайбулла Саломовдир. У кишининг атрофига уюшган одамлар 24 соатлаб ишлаганини биламан. Қомусга муҳаббати, меҳнати қаттиқ синган бундай жонкуяр кишилар ноўрин ранжитилиб, бу жойни ташлаб кетишга мажбур бўлганларини, улардан кейин келиб ишлаганлар унвону иззатларни кўриб, қомусга чинакам меҳнати сингганлар ҳатто оддий «раҳмат» эшитмаганини ҳам айтмай бўлмайди.

Бундан кейинги қайта нашр этишда эътиборга олинадиган камчиликлардан бири бу мавжуд қомусда Шарқдан кўра Европа муҳитига, Ғарб услубига таяниш, эргашиш ва мавжуд қомуслардан нусха кўчиришдир. Яна бор нарсаларни Катта ва Кичик Совет Энциклопедияларидан биз учун зарурми, зарур эмасми, қараб ўтирмасдан таржима қилинаверганлигидир. Бу одат ҳозир ҳам давом этмоқда. Иккинчидан қомусда халқ ҳаёти, муҳити, маданияти, олимлари акс эттирилиши керак. Бу жиҳатдан биринчи қомусдаги бўш ўринлар тўлдирилиши керак. Масалан, мен яқинда қизиқиб манбаларни қараб чиқсам Насаф, яъни Қарши шаҳридан қадимда ўнлаб олимлар, шоирлар, буюк одамлар чиқишган, дунёнинг турли бурчакларига бориб ижод қилган эканлар. Лекин мавжуд қомусимизда уларнинг биронтаси ҳақида — биронбир Насафий ҳақида маълумот берилмаган. Тошкентдан, Бухородан, Самарқанддан, бошқа шаҳарларимиздан чиққан кўплаб олимларга муносабат ҳам шундай. Ўша файласуф Насафий сингари мактаб яратган мутасаввуфликка — сўфийлик тариқатига асос солган, ўнлаб рисолалари чет элларда кўзга суртиб ўрганиладиган қанчадан-қанча улуғ ҳамюртимиз қомусга кирмай қолган. Бундай юртдошларимиз ҳақидаги маълумотлар ўрганилмаганлиги, тадқиқ этилмаганлиги, қомусимизга кирмай қолганлиги кечирилмас ҳолдир.

Қомусни миллий замин, миллий манбалар билан тўлдириш учун Шарқ маданиятини чуқур ўрганишдан ташқари шу маданият бизга нима берди, уни қандай ўрганиш керак, деган масалани ойдинлаштириб олмоқ, сийқа муносабатларни ўзгартирмоқ керак. Тарихга баъзи раҳбар одамларнинг қараши билангина баҳо бериш ярамайди. Холислик зарур. Шу жиҳатдан энциклопедия бош редакцияси томонидан ҳатто бу йил учинчи марта нашр этилган «Ислом» маълумотномасига баҳо берадиган бўлсак, бор гап шуки у ислом ҳақида эмас, исломга қарши ёзилган китоб. Унда ислом бузиб талқин этилган. Исломни атеистлар ёзмаслиги керак. Исломнинг тарихини, ҳозирги аҳволини яхши биладиган ўз мутахассислари бор. Ўшалар билан бирга исломни чуқур ўрганганлар ёки исломшунос олимлар ёзиши керак. Бу китобда Навоий ҳам, Машраб ҳам, Яссавий ҳам — ҳаммаси бор. Ҳаммасига нотўғри баҳо берилган. Яссавий ҳам, тасаввуф тариқати ҳам бошдан оёқ реакцион, дейилган. Бу мутлақо нотўғри! Агар ислом реакцион бўлса, бир ярим минг йил мобайнида бутун Шарқнинг илғор инсонпарвар одамларининг фикрини банд этармиди? Уларнинг ижодига, илмига таъсир этармиди? Буюк асарлар вужудга келармиди? «Хамса»лар, «Чор дарвеш» каби буюк асарлар тасаввуфнинг меваси-ку! Яна шу китобда Навоий ҳақида гапирилиб, унинг исломга алоқаси йўқ, дейилган. Бу қанақаси бўлди. Агар алоқаси бўлмаса нега «Ислом» китобига киритилди?

Машраб ҳақидаги маълумотлар ҳам нотўғри талқин этилган. Бундай бир томонламаликлар билимларимизнинг чекланганлиги, саёзлиги оқибатидир. Шу ўринда ҳамиша ёдда тутиладиган бир жиҳат бор: яъни қомус сингари узоқ йилларга мўлжаллаб яратиладиган, бутун бир халқнинг минг-минг йиллаб тарихларини қамраб оладиган маънавий ёдгорликларни яратишда бугун келиб, эртага кетадиган кишиларнинг иродалари, дидлари асос бўлмаслиги керак. Ҳалоллик, ҳамиша рост сўзни ёзиш — мезон шу бўлиши шарт.

Ҳозир ўзбек маданияти тарихи, адабиёти қомуслари чиқади, деган гаплар юрибди. Майли, қомусми, балки айтайлик, хабарнома ёки маълумотномами, уларда албатта 20-йиллар маданиятига муносабатни ўзгартириш, хусусан, жадидизмга янгича ёндашиш зарур. Ҳақиқатни ёзсак, ҳеч қачон ютқазмаймиз. Қомуснинг номини ҳам ўйлаб кўриш керак.

О. ТОҒАЕВ:—Қомус халқнинг миллий қиёфаси, таржимаи ҳоли. Шунга қараб унинг маданий даражасини, маънавият мезонларини баҳолайдилар. Мана шу нуқтаи назардан қараганда бизнинг қомусларимиз миллатимизга тўғри таъриф-тавсиф берадими? Йўқ, асло! Аксинча, уни камситади. Бу фикрни сон-саноқсиз фикрлар билан исботлаш мумкин. Лекин мен бир-икки мисол билан кифояланаман.

Масалан, «Бешик» мақоласини олинг. Бошдан оёқ бешик қадим-қадимлардан келаётганлиги, фақат ўзбеклар эмас, бошқа кўплаб халқлар ҳам фойдаланиши ва ҳоказолар ҳақида гап боради. Шунга қарамасдан тескари баҳо берилади. Гўё бешик бола қўлоёқлари яхши ривожланишига, яхши нафас олишига монелик қилар эмиш. Балки бешикни камситиб, каравотни тарғиб қиладиган тор фикрли ходимлар бу ўринда ҳам сохта байналмилаллик майлларига берилишгандир?! Умуман, бизнинг тарихимизга доир кўпгина китоблардаги ўтмишимизга ноҳалол ёндашув, ноҳалол муносабат мени қаттиқ ранжитади.

Бундай руҳ бизнинг қомусимиздаги Темур мақоласида ҳам ҳукмронлик қилади. Хусусан, «Темур даврида халқ оммасини эксплуатация қилиш янада зўрайди. Испан сайёҳи Клавихо ўз кундаликларида Самарқандда кўп одамлар кўчаларда, ғорларда, дарахт остларида яшар эдилар, деб гувоҳлик беради», дейилган. Бу ёлғон фикр. Амир Темур даврида Самарқанд, Мовароуннаҳр гуллаб яшнаган, мўлкўлчилик даври бўлган. Темур бутун дунёнинг бойликларини Самарқандга келтириб тўккан.

Клавихо ўзининг ёзганларида халқнинг аҳволи ёмон эди, деган гапни умуман ишлатмайди. Самарқанднинг ҳамма жойида мўл-кўлчилик, фаровонлик мавжуд эди, дейди. Қўйларнинг туёғи бамисоли товуқдек кўпайиб кетган эди, битта қўйнинг думбаси 8 килограмм келарди, ҳатто у вақтда қўйни биттадан сотиш одат эмасди, иккитадан, яъни жуфт-жуфт қилиб сотиларди, бир жуфт қўйнинг нархи бир тилла турарди, дейди. Бир тилла — бу беш сўмлик тилло танга.

Клавихо: кўп жойлардан аср тушган одамларнинг ҳаммаси Самарқандга олиб келинган эди, йўлларга соқчи қўйилиб, уларнинг қайтиб кетишига изн берилмас, одам жуда кўпайиб кетган эди, дейди. Одам Самарқандда шу даражада кўпайиб кетган эдики, шаҳарнинг ўзига сиғмасдан, ташқариларда, кўчаларда, дарахтлар остида ҳам яшардилар. Клавихо бу ўринда халқнинг аҳволини эмас, келтирилган одамларнинг кўплигини, шаҳарнинг гавжумлигини таъкидлаяпти. Қомусчилар эса бу ҳақиқатни бутунлай тескари талқин қилишган.

Қомус Ўзбек Совет Энциклопедияси, деб аталгандан кейин, асосан, миллий қомус бўлиши керак. Миллий мазмунга эга бўлиши керак. Биз дунёнинг ҳамма еридаги, барча маълумотларни қамраб ололмаймиз, ўртоқлар. Шунинг учун, ўйлашимча, қомусда жаҳон ва мамлакат аҳамиятига эга бўлган нарсалар ҳақида қисқа маълумот берилиб «бу ҳақда Катта Совет Энциклопедиясига қаранг», деб қўйилса кифоя.

Иккинчидан, сўзликлар тузишда ҳам мантиқ кўринмайди. Масалан, қомусдаги «Б» ҳарфи билан бошланадиган сўзларни олинг. «Блокада»дан то «Богомея»гача. Буларнинг ҳаммаси нимага керак. Ахир энг кераклилари танлаб олинса бўларди-ку! Қомус халқ учун чиқарилади. Шунинг учун у халққа тушунарли бўлиши керак. Тушуниксиз, таҳрирталаб ўринлар эса ниҳоятда кўп. Ахир қомусга бериладиган баҳо — ўзбек олимлари, публицистлари, журналистлари савиясига бериладиган баҳо. Қолаверса, қомус редакциясига бериладиган баҳо бўлади.

Ш. СИДДИҚОВ: — Ўзбек қомусининг ташкилотчиси Иброҳим Мўминовнинг вафотидан кейин қомус бош муҳаррирлиги вазифасига муносиб-номуносиб кишилар келиб-кетди. Уларнинг аксарияти матбаа ва нашрлик ишидан, ташкилотчилик иқтидоридан узоқда эдилар. Бу қомуснинг сифатига, миллий руҳига таъсир қилмай қолмади, албатта. Қомусчилик ишига ижодий ёндашиш ўрнига таржимачиликка зўр берилди. Катта Совет Энциклопедиясининг учинчи нашридан қилинган даста-даста таржималар ўзбек қомусига тиқиштирилаверди. Маҳаллий материаллар пухта, пишиқ ишланмади. Масалан, Қомуснинг 5, 6, 7-жилдларида қишлоқларнинг асл номлари қолиб, илгариги майда колхозларнинг номлари киритилди. Чунончи, Карл Маркс қишлоғи (ўн бешдан ортиқ), Марксизм қишлоғи (ўндан ортиқ), Правда қишлоғи (ўн иккита) ва ҳоказо. Шунингдек, «Уй-рўзғор энциклопедияси», «У ким. Бу нима?» (болалар қомуси) каби нашрларнинг русчадан таржима қилиниб, кўп нусхада ва катта ҳажмда (55—80 босма тобоқ) чиқарилиши эса мутлақо масъулиятсизларча қилинган ишдир. Ахир, бунинг ўрнига «Рўзғорнома», «Меҳмонnoma» тарзидаги миллий қомуслар чиқарилса айни муддао бўлар эди-ку?

Қомус редакцияси томонидан чоп этилаётган луғатлар савияси ва уларнинг мазмун-моҳияти ҳам мутлақо талаб даражасида эмас. Бу йил нашр этилган «Политехника луғати»да (ҳажми 58 босма тобоқ) «копирование» сўзи «копирлаш» деб ағдарилган. Наҳотки, таржимон «нусха олиш», «нусха кўчириш» деган оддий ибораларни билмаган бўлса?!

Пала-партиш, таржима йўли билан чиқарилаётган нашрларнинг хавфли томони шундаки, булар тилимизни бузишга, «чала ўзбеклашиш» жараёнини кучайтиришга хизмат қилади, холос.

О. НАЗАРОВ: — Муҳтарам дўстлар. Мен ҳам «Ислом» китоби ҳақида (агар уни китоб дейиш мумкин бўлса) айтилаётган фикрларни қувватлайман. Абдуллаева даврида динга муносабат қандай бўлса, бу маълумотнома ҳам шундай муносабат билан ёзилган. Ҳеч қандай ўзгариш йўқ. Динга муносабатда ҳам озгина шакл ўзгарган бўлиши мумкин. Ислом ҳақида бирон нарса ёзишдан, уни халққа ҳавола этишдан аввал Ислом, мусулмончилик ва умуман, атезим ҳақидаги тасаввурларнинг ўзини қайта кўриб чиқиш керак. Эски, сийқа, қотиб қолган тасаввурлар билан менимча қомус ёзишга ҳали эрта!

Шу ўринда мен «Ислом» маълумотномасидаги «Ақида» сўзи устида тўхталмоқчиман. Унга шундай изоҳ берилган: «Ақида ўз мазмуни билан соғлом ақлга тўғри келмайдиган, дунё ва унинг ҳодисаларини объектив, илмий тушунишга мутлақо зид бўлган тасаввурлардан иборат бўлиб, дин уларни бирор йўл билан исботлаб беришга ожиз... А. қайси динда қандай кўринишда бўлмасин олам ҳодисаларини мутлақ илоҳий куч иродаси ва ихтиёри билан боғлаб, объектив тараққиёт қонунлари мавжудлигини, бу қонуниятларни инсон билиши мумкинлигини рад этади. А. олам тўғрисидаги илмий тасаввурларга, фан ва унинг хулосаларига зид».

Тавба дейсиз, ахир ақида аслида бу эътиқод дегани-ку! У диндорларнинг эътиқоди бўлгани учун «соғлом ақлга тўғри келмас» эмиш. Нега энди, материалистларнинг тасаввури илмий-ю, диндорларники эса ғайри илмий бўлиши керак. Ўзлариникини илмий деб, ўзларига тўғри келмайдиганини ғайри илмий, дейиш бу ҳақоратдан бошқа нарса эмас.

Ж. КАМОЛ: — Инқилобгача Бухорода 300 дан ортиқ мадраса бўлган. Ҳозир эса атиги 15 та қолган. Аввалнику, қўя турайлик, шу 20—40-йилларнинг ўртасида қанчадан-қанча бундай маърифат муассасалари вайрон этилган. Дунё-дунё бўлиб бунчалар фожиани кўрганми? 16-йилги Жиззах қўзғолонидан кейин подшо ҳукумати маҳаллий халқнинг миллий ғурури бўлган жамики иморатлар йўқотилсин, деб қарор қилган. Бибихоним мадрасаси ҳам ўшанда тўпга тутилган. 17-йилги инқилоб туфайлигина кўзланган бу катта ғайриният охирига етмай қолган. Аммо биз инқилобдан кейин ҳам ўзимизнинг бундай обидаларимизни ёвуз кўзлардан асрай олмадик. Бухоро устига бомбалар ташланганини, Шаҳрисабздаги Оқсаройнинг тўпга тутилганини билмайдиган одам борми? Йўқ. Мен айтмоқчиманки, тарихимизнинг бундай оғриқли, жароҳатли ўринлари ҳам қомусимизда акс этсин. Аслида қандай бўлган бўлса, ўшандайлигича холис баҳосини олсин.

С. ҚОРАЕВ: — Мен ҳам кўп йиллар қомус редакциясида ишлаганман. Айтилаётган гапларнинг ҳаммаси тўғри. Бу мулоҳазаларни қомусчилар ҳам эшитиб, ўзлари учун зарур хулосага келишлари керак эди. Улар муҳокамага келмай жуда нотўғри қилишди. Ахир, ўртоқ М. Горбачев ҳам съездда ўз шаънига, партия шаънига айтилаётган гаплар, ишларига берилаётган баҳоларни эшитиб ўтирибди-ку!

А. УМАРОВ: — Бизнинг қомусимиз Ғарб андозасида тайёрланган, деб тўғри айтилди. Фақат бугина эмас, ўша Ғарб қомусларидан ўгириш, кўчириш услубига амал қилинган. Шунинг учун ундаги аксарият мақолаларнинг муаллифлари айтилмаган. Айтилса, бошқа манбалардан кўчириб олганликлари билиниб қоларди-да. Ахир, кўчирмакашлар уларни оригинал мақола, деб қалам ҳақи олишган.

Икки жилдлик «Хлопководство» деган қомус чиқди. У ўзбек пахтакорига аталган бўлса, нега бошданоқ она тилимизда тайёрланмади. Қомусларимизда нега миллий замин, миллий руҳ, шарқ фалсафаси йўқ деб ажабланмаса ҳам бўлади. Чунки бош редакциянинг ўзида бунинг учун муҳит ҳам, истак ҳам, интилиш ҳам йўқ.

•

Қомус муҳокамасида **Т. МАҚСУДОВ** уч жилдлик «У ким. Бу нима» болалар қомусининг қурама, русча нашрлардан бузиб таржима қилинганлиги, экология тарбиясига кам эътибор берилиши билан бирга кўп чалкашликларга йўл қўйилганлиги, **С. ХОЛБОЕВ** эса жумҳуриятимизнинг қачон ташкил топгани қомусда аниқ айтилмагани, тиббиёт фанлари номзоди **Т. БОБОХЎЖАЕВ** «Саломатлик» қомусида халқимизнинг кўпгина яхши урф-одатлари, анъаналари бузиб талқин қилинганлиги, қишлоқдаги оддий китобхон ҳам биладиган сўзлар таржимасиз, чалкаш (масалан: «сурункали» ўрнига «хроник», жараёнлар ўрнига «процесслар» сингари) берилганлиги ҳақида куюниб гапирдилар. Радиомухбир **Ш. АБДУСАТТОРОВ** инқилобдан олдинги маданий алоқалар ҳақида ҳеч нарса берилмаганлиги, қомусдан кўра, ҳатто Бартольд, Бертельс, Вяткин каби шарқшунос олимларнинг китобларидан бу хусусда кўп нарса билиб олиш мумкинлиги, **М. ҲАСАНОВ** қомусда Ф. Хўжаев шахси, инқилобига муносабат билан боғлиқ масалалар ҳаққоний ёритилмаганлиги, кам ўрин ажратилганлиги, пантуркизм сингари кўплаб «изм»ларнинг моҳияти очилмаганлиги ҳақида сўз юритдилар.

Ашурали **АҲМЕДОВ** ўз сўзида Я. Шермуҳамедов ва Ш. Холмуродовнинг матбуотда қомус баҳсини биринчи бўлиб бошлаб, катта жонкуярлик қилганликлари, аммо Қомус бош редакцияси матбуот саҳифаларидаги танқидий мулоҳазалардан тўғри хулоса чиқармай, ўзларини танқиддан устун қўяётганликлари, тарих фанлари номзоди **М. ЛАФАСОВ** эса «Тошкент» қомусида пойтахт тарихи, матбуот нашрлари, умуман, маданият ва санъат билан боғлиқ жиҳатлар унутилганлиги ҳақида ўз мулоҳазаларини билдирди. Театршунос **Б. НАСРИДДИНОВ** қомуснинг барча жилдлари, хусусан, «Тошкент» қомусида ўзбек санъатининг азиз сиймоларига ниҳоятда кам ўрин берилгани ажойиб хонандаларимиз, санъаткорларимиз ҳақида ҳеч қандай маълумот берилмаганлигини куюниб айтди. Шунингдек, муҳокамада Тил ва адабиёт институти катта илмий ходими **Д. АБДУРАҲМОНОВ**, шоирлар **М. АЛИ, Э. НЕЪМАТОВ, И. РИЗО**, адабиётшунос **И. ҲАҚҚУЛОВ** публицистлар **Я. ШЕРМУҲАМЕДОВ, Ш. ХОЛМУРОДОВ, А. ТУРСУНОВ** қомус нашр этиш тажрибаси, бугун Ўзбек совет қомуси редакциясида вужудга келган носоғлом муҳит ҳақида фикр юритиб, жиддий муаммоларни ўртага ташладилар.

Муҳокамани Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси бадиий мақоланавислик кенгашининг раиси **О. ТОҒАЕВ** олиб борди.

Қомусчилик муаммоларига бағишланган мулоқотни тайёрловчи М. АБДУЛЛАЕВ

ТАНҚИД — МАЪРИФАТЛИ СЎЗ

Бугунги кунда адабий танқиднинг аҳволи қандай? Туб бурилишлар кечаётган, ижтимоий-сиёсий қарашлар ўзгараётган бир даврда танқиднинг ижодий жараёнга кўрсатаётган таъсири сезиларлими? Адабиётимиз тарихини қайта баҳолаш ишлари давр талабига жавоб бера оладими? 15 декабрь куни газета редакциясида бўлиб ўтган давра суҳбати адабий танқиднинг шу каби муҳим муаммоларига бағишланди. Унда адабиётшунос ва танқидчилардан Озод Шарафиддинов, Бегали Қосимов, Иброҳим Ғафуров, Иброҳим Ҳаққулов, Раҳмон Қўчқоров ва шоир Омон Матжон иштирок этди. Суҳбатни газетанинг бош муҳаррири Аҳмаджон Мелибоев бошлаб берди.

О. ШАРАФИДДИНОВ

Б. ҚОСИМОВ

О. МАТЖОН

И. ҲАҚҚУЛОВ.

Р. ҚЎЧҚОРОВ

А. МЕЛИБОЕВ: — Назаримда, адабий танқидчилигимизнинг бугунги аҳволи ҳаммадан бурун танқидчиларни ташвишга солса керак. Кейинги пайтлар ижтимоий ҳаётимизда ошкоралик, демократия шарофати туфайли кишиларимиз онгида рўй берган ўзгаришлар, ўйлайманки, адабий танқид олдига янгидан-янги масъулиятли вазифаларни қўйди. Равшан бўлаётир, энди бу соҳадаги изланишлар буйруқ-кўрсатмалардан бир қадар халос бўлиб бормоқда. Бугунги кунда адабий жараённи изчил ва теран таҳлил қилиб берадиган мақолалар жуда кам. Танқидчилар кўп ҳолларда адабий ҳаётни унутиб қўяётгандек, бор куч-ғайратни ижтимоий масалаларга сарфлаб бадиий асарлар таҳлилида ҳам асосий эътиборни шунга қаратаётгандек. Агар улуғ салафлар ижодини, совет даври адабиётимиз хазинасидан муносиб ўрин эгаллаган мумтоз бадиий намуналарни эсласак, бадиий асар аввало санъат асари эканлигига, шу даражага эришилгани туфайли барча замонлар ва халқларга манзур бўла олганига такрор ишонч ҳосил қиламиз.

Модомики, бугун адабий танқидчиликнинг аҳволи ҳақида фикрлашиб олиш учун йиғилган эканмиз, бу соҳага доир баҳолар, мунозарали қарашлар, холис мулоҳазалар айтилади, деган умиддамиз. Биз бадиий жараён таҳлилида, адабиёт тарихига доир масалаларни ёритишда плюрализмга риоя этишга, фикр-мулоҳазалар ранг-баранглигига йўл очишга интилиб келмоқдамиз. Ўйлайманки, шундай қилинганда бугунги мураккаб жараёнда ҳозирги ижодий муҳит учун, адабиёт тараққиёти учун нафи тегадиган ишни амалга ошириш мумкин бўлади. Танқидчилик проблемаларига бағишланаётган бу суҳбатимиздан ҳам кўзлаган мақсадимиз шу.

О. ШАРАФИДДИНОВ: — Албатта, танқидчиликнинг аҳволи ҳақида фикрлашадиган бўлсак, бу борада айтилиши лозим бўлган гап кўп. Танқидчиликда жимжитлик ҳукм сураяпти, ҳеч бир иш қилинмаяпти, деган гап ҳам унчалик тўғри эмас. Мен мисол тариқасида айтиб ўтишим мумкин: икки жилддан иборат танқид тарихи, рус тилида «Ўзбек адабиёти тарихи» беш жилдлигининг уч жилди босмадан чиқди. Бу йил, мана ниҳоят, узоқ танаффусдан сўнг танқидчилардан учтаси — Умарали Норматов, Норбой Худойберганов ва Иброҳим Ғафуров Ҳамза номидаги республика давлат мукофоти билан тақдирланди. Буни ҳам замонавий танқидга берилган баҳо деб қараш мумкин. Қолаверса, танқидга муносабат жуда сусайиб кетган, деб бўлмайди. Хусусан, «Юлдузча» нашриёти адабиётшуносликка яхши эътибор бермоқда. Мисол тариқасида, бу нашриётда чоп этилган Иброҳим Ҳаққуловнинг «Занжирбанд шер қошида» номли китобини эслаб ўтиш жоиз.

Вақтли матбуот саҳифаларида, журналларда адабий меросдан анчагина материаллар эълон қилинди. Маҳмудхўжа Беҳбудий, Абдулла Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Ажзий ва бошқа адибларнинг ижодига янгича нуқтаи назардан баҳо беришда, шу пайтгача уларнинг эълон қилинмаган асарларини халққа танитишда танқидчилик яхши ишларни амалга оширмоқда.

Буларнинг барчасидан кўз юммаган ҳолда, айтиш керакки, танқидчилигимиз бугунги кун талабига жавоб бера олаётгани йўқ. Биз ўз фаолиятимизни бошқа республикалар адабий ҳаёти, танқидчилиги билан қиёсласак, қайта қуриш нуқтаи назаридан олиб қарасак, жуда орқада қолаётганимизни кўрамиз.

Танқидчиликда қайта қуриш деганимиз нима? Биз ҳозиргача умумий гапларга риоя қилинган асарларнигина адабиёт, деб ҳисоблаганмиз. Биз умуман адабиётни бутқул бўлакча тасаввур этиб келганмиз. Ўйлаб қарасак, биз амалда ҳамма асарлар бир қолипда бўлишини талаб қилиб келган эканмиз. Адабиёт ҳақидаги тасаввурларимиз ҳаддан ташқари тор, юзаки экан. Бу эндиликда адабиёт ҳақидаги қарашларни тубдан қайта кўриб чиқиш мажбуриятини юкламоқдаки, бу ишга киришишда ҳам жуда сусткашлик қилаётирмиз.

Турли вақтларда яратилган асарларни қайта ўқиш, қайта баҳолаш вазифаси олдимизда кўндаланг бўлиб турибди. Шу маънода мен Абдулла Қодирийнинг «Обид кетмон» повести ҳақида танқидчи Умарали Норматов ушбу газетада эълон қилган мақолани қизиқиш билан ўқидим. Ҳозиргача «Обид кетмон» повестини замонасозлик билан ёзилган асар, деб келар эдим. Мақолани ўқиб фикрим ўзгарди.

Бизнинг танқидчилигимизда 30-йиллардан бери яшаб келаётган бир касаллик бор. Биз асарнинг матнига, текстга эътибор бермаймиз-да ундаги воқеаларни такрор ҳикоя қилиб бериш билан чегараланамиз. Жуда кўп асарларимизнинг жозибаси, сеҳри шу касаллик туфайли очиб берилмай, халқимизга уларнинг туб моҳияти, қиммати тушунтирилмай келинаётир.

Умуман айтадиган бўлсак, яхши мақолалар жуда кам чиқаётир. Танқидчилигимиз суст ишламоқда. Бизда граждалик туйғуси сусайиб кетган. Масалан, Чўлпоннинг шеърлари китоб бўлиб чиқди, романи эълон қилинди. Роман ҳақида дастлаб танқидчилар эмас, тарихчилар ёзди. Ёки, мана, Ҳамзанинг беш жилддан иборат асарлари нашр этилди. Уни ўқиб Ҳамза ҳақидаги тасаввуримиз бутқул ўзгариб кетди. Бироқ бу ҳақда аниқ, теран таҳлилга асосланилган мақолалар йўқ ҳисоби. Рус тилида ўзбек адабиёти ҳақида энг сўнгги китобнинг чиққанига ҳам йигирма беш йил бўлди. Адабиётимизнинг тарғиб-ташвиқи ҳақида ҳам ўйлаб кўришимиз керак.

Бугунги адабий жараёнга разм солганда, плюрализм шиори остида жуда бўш мақолалар ҳам эълон қилинаётир. Бу ҳақда биз ўтган ойда Ёзувчилар уюшмасининг танқид кенгашидаги мажлисимизда батафсил гапирган эдик, бу ҳақда газетада берилган ахборотда ҳам айрим фактлар қайд этилган. Шулар қаторига мен «Гулистон» журналининг бир сонида эълон қилинган Абдулла Қодирий ҳақидаги материални ҳам киритишни истардим. Ҳар қалай масъулият билан фикр юритиш кераклигини унутмайлик...

И. ҲАҚҚУЛОВ: — Ҳақиқатан ҳам танқидчилигимизнинг умумий аҳволи ташвишлантиради. Умуман, бир йиғилишиб, бу соҳага доир фикрларимизни гаплашиб олиш керак эди. Газета шунга шароит туғдириб берди, миннатдормиз. Тан олиш керак, танқидчиликда ютуқлардан кўра камчиликлар кўп. Умумий савия эса яхши эмас. Ҳар қандай уста ҳам, косиб ҳам ишнинг, ҳунарнинг ибтидосини пухта ўрганиб, эгаллаб, кейин жозибали буюмлар яратади, юксакликка кўтарилади. Шундайин, танқидчиликнинг ҳам асосий вазифаси — яхши асарни топиб, уни синчковлик билан ўқиб, кейин тарғиб-ташвиқ қилишдир. Фаранги танқидчиси Шарл Огюстен Сент-Бёв шундай ёзади: «Мунаққид, бу — мутолаа қила олишга қодир ва уни ўзгаларга ўргатадиган одам». Шу фикрни мантиқан давом эттириб айтадиган бўлсак, танқиднинг биринчи вазифаси — яхши асарни топиб ўқиш ва тушунишда ўқувчига ёрдам беришдир.

Бизда бадиий асар матнини тўлиқ очиб берадиган танқидчилар йўқ ҳисоби. Мураккаблик тағин шундаки, бугун бизда мукаммал матннинг ўзи йўқ ҳисоби. Чунки совет даврида яратилган бадиий матнлар бундай теран таҳлилга имкон бермайди, уларда шунга лойиқ даражадаги мукаммаллик йўқ. Классик адабиёт ҳақида эса ишонч билан шунга имкон бор дейиш мумкин. Зотан, классик асарларимиз ўзида жуда кўп билимларни мужассамлаштиргани билан ҳам ғоят терандир. Масалан, Алишер Навоийнинг «Хамса» эпопеясида тарихий фалсафий, диний, ижтимоий, ахлоқий, табиатшунослик каби ўнлаб илмлар аксини топган. Мана шу илмларга доир фикр ва қарашларни «Хамса» таркибидан чиқариб ташланди, деб хаёл қилайлик. У ҳолда «Хамса»да нима қолади? Бадиий асарда кўп илмлар уйғунлашиб, фақат битта ҳақиқат — инсон моҳиятини очишга хизмат қилади.

«Балки Ғарб қуёши Шарқникидан нурсизроқ эмасдир. Булар — Рожер Бекон, Паскаль, Гёте... Лекин Герцен ва Белинский қуёшига эга «бизнинг ғарбчилигимиз», умуман, фавқулодда бир аҳамият касб этмайди», деб ёзган В. Розанов. Белинский, Добролюбов каби рус революцион-демократ танқидчиларининг ўзбек адабиётшунослиги ва танқидчилигига муайян таъсири бор. Лекин бу таъсирнинг ижобий самараларини инкор этмаган ҳолда, айтиш керакки, бу таъсирнинг салбий жиҳатлари ҳам йўқ эмас. Булар тўғрисида чуқур ўйлаб кўрадиган, муайян хулосалар чиқарадиган вақт келди. Адабиёт қаҳрамонларини ҳаёт қаҳрамонларига қиёслаб ҳукм чиқариш бадиий тафаккур уфқларини торайтириб қўйгани эндиликда аён бўлаётир.

Биздаги камчиликларнинг сабаби ҳақида гапирганда, тағин шуни ҳам айтиш лозимки, биз жаҳон адабий танқидчилиги тажрибаларидан узилиб қолганмиз. Бундан тўрт-беш йил муқаддам «бизга ёт ғоявий концепциялар»га, яъни «чет эллардаги мухолифлар»га қарши курашишни танқидчиликнинг жанговарлик фазилати деб баҳоланар эди. Бугун нега бу жанговарлик, тўғрироғи, найзабозлик «фазилати» ҳақида гапирмай қўйдик! Мухолифлар нималарга қарши бўлган эдилар-у, уларни душман, деб эълон қилганлар нималарни ҳимоя этмоқчи бўлишганди? Нега энди буларни умумлаштириб, хулосалар чиқармаслик керак? Чунки туҳматчиларга қарши туҳматлар тўқиш бесамар иш эканлигини, ҳар қалай, тушундик. Чинакам адабиётнинг душмани бўлмайди. Қолаверса, адабиётни танқидчи эмас, унинг ўз ҳақиқати ҳимоя қилади. Танқидчининг вазифаси — шу ҳақиқатни холис таҳлил этиш, холос.

Хуллас, биз жаҳон бадиий-эстетик тафаккурининг замонавий прогрессив намуналаридан бехабар қолдик. Оқибатда адабиётшунослик ва танқид бобида жуда оддий ҳақиқатларни тан олишга қийналамиз ёки истамаймиз. Мисол учун, ёзувчи Олим Отахонов «Ёш куч» журнали анкетасига берган жавобида Абдулла Қаҳҳор ижоди билан боғлиқ нозик кузатишларини баён қилган. Биз истаймизми, йўқми, бугун бўлмаса, яна беш-ўн йил ўтгач, бу каби асарлар баҳосини барибир олади ва бу баҳо, табиийки, юқори бўлмайди.

Б. ҚОСИМОВ: — Адабиётшуносликдаги қайта қуриш, менингча, уни шунчаки бугунги шароитга мослаб чиқиш эмас. Бошқатдан яратиш ҳам эмас. Ҳолбуки, ҳозир ҳар икки тенденция ҳам кўзга ташланмоқда.

Ўтган етмиш йил мобайнида анча иш қилинди. Меросимизнинг муҳим, салмоқли қисми халққа қайтарилди. Уни кенг, асосли, илмий ўрганиш йўлга қўйилди. Минг йиллик адабиётимиз тараққиётининг асосий жиҳатларини ойдинлаштириб олдик. Ўнлаб илмий-тадқиқотлар, нашрлар ҳақли равишда фанимизнинг мулки бўлиб қолди. Булардан кўз юмиб бўлмайди. Лекин, айни пайтда, улар билан қаноатланиш ҳам мумкин эмас. Шу пайтгача қилинган барча ишларимиз бир сидра қайта кўздан ўтказилиши керак. Фактдан — таҳлилгача, матндан — талқингача. Негаки, у ўн йиллар давомида 20-30-йилларда шаклланиб таркиб топган қолипларга солиб ўргониб келинди. Сиғмаса йўнилди, кичик бўлса — чўзилди. Фанни ўша темир андозалар бўғовидан ҳурликка олиб чиқмоқ керак.

Биз ўтмиш ёдгорликларини «тарашлаб», «андавалаб», диний «сарқит»дан «тозалаб» келдик. Сохталаштирдик. Иккинчи томондан, диннинг жамиятимиз ҳаётидан бадном қилиниб, суриб чиқарилиши асрлар бўйи ўзаро ҳамкорликда келган адабиётнинг айрим ҳодисаларини кўпинча бир ёқлама баҳолашга ва аксарият юзаки, гоҳо нотўғри хулосалар чиқаришга йўл очди.

Қайта қуришнинг дастлабки йилидаги бир воқеани эслайман. Раҳбарларнинг хол сўраб корхоналарга юриши расм бўлган пайт. Профессорларимиздан бири «Қуръон»ни лоақал мутахассислар билиши шарт, биз аудиторияга ҳозирги аҳволда киришга хижолат бўламиз, деб қолди. «Студентни қаноатлантирадиган даражада билар, профессор!» — киноя қилгандек бўлди раҳбар.

Зора, келгуси йили «Қуръон» таржимаси чиқса. Илоҳиётга, дин ва тасаввуфга, фиқҳга оид китобларни ҳам нашр этиш йўлга қўйилса. Ғазалу маснавийларимиздаги бизга жумбоқ бўлиб келаётган қанчадан-қанча сир-синоатлар очилса, «сафар»ни «сақар»дан фарқ қилсак, «ҳудо»ни «худо» деб кетавермасак. Шу пайтга қадар диний-мистик адабиёт номи билан таъқиб этиб келинган адабий қатлам ҳам варақлаб кўрилса. Ахир у алоҳида бир олам бўлишидан ташқари, замонга муносабат ҳам-ку!

Адабиётнинг тарбиявий хизматига Шарқда алоҳида эътибор берилган. Бу сўзнинг ўзи «адаб» билан боғланган. Шу сабабли бизда дидактика адабиётнинг туб моҳиятини ташкил этган. Энг кичик жанр — фарддан энг катта жанр — достонгача буни кузатиш мумкин. Бу анъана айрим ижодкорларда ҳозиргача келади. Тўғри, бу ерда ҳам ҳамма нарсани истеъдод белгилайди. Ўртамиёна шоир ҳамиша қуруқ ваъз доирасида қолади. Чинакам шоир эса уни ҳикмат даражасига олиб чиқади, муҳими, санъат билан ифодалайди. Бироқ бадиий ижодни қонунга солиш, қолипга тушириш авж олган 60-йилларда дидактикани нарироқ суриб қўйиш, умуман классикага бундайроқ қараш пайдо бўлди. Бундай муносабат ҳозир ҳам йўқ эмас. Тузатиш керак.

Ўтган йилларнинг жабрини ҳаммасидан ҳам кўп XX аср адабиёти тортди. Жадидчиликка ҳужумнинг биринчи тўлқини 1923 — 27 йилларга тўғри келган эди. 1937 йили жадидларнинг асосий қисми қатағон қилинди. Ватандаги миллий, ижтимоий уйғонишни таъмин этган, уни жамиятни ўзгартиришдек муҳим маслак ва мақсадга бошлаб келган, амалга оширган авлоднинг энг сара қисми йўқотилди. Уларнинг асосий қисмини ижодкор зиёлилар ташкил этган эдилар. Энди шуларни жой-жойига қўйиш керак.

Аввало, жадидчиликнинг ўзини оқлаб олиш керак. (Айрим ўртоқларимиз бунга эътироз билдириб, нима, у қуролланганмиди, дейишади. Қуролланиши учун ҳукуматнинг қарори чиқиши шарт эмас. Партия ва ҳукумат, даврий матбуот жадидчилик — миллатчилик деб турса, унга дахлдор ҳар қандай киши репрессия қилинган бўлса, нима дейилади?) Ҳозирча оқлангани йўқ. Унинг вакиллари турли йўллар билан ажратиб олинмоқда. Бизнингча, масалани кенг, атрофлича ўрганиш керак. Иложи бўлса, бирор газета ёки журналда баҳс очилса, тарихчилар, файласуфлар, адабиётшунослар, умуман мавзуга дахлдор мутахассисларнинг ҳаммаси қатнашса. Жуда кўп гаплар, факт-материаллар, ўртага тушишига шубҳа йўқ. Тарихимизнинг жуда қайноқ бир даври ойдинлашиб қоларди. Умуман олганда, бу давр масалаларини ўрганилмаяпти, деб бўлмайди. Масалан, бизнинг Тошкент университетимизда, ўзбек филологияси факультети қошида яқин бир йилдан буён «Ҳозирги ўзбек адабий тили ва адабиётининг шаклланиш манбалари (1905 — 1929)» деган мавзуда алоҳида бир илмий гуруҳ иш олиб бормоқда. Лекин, менингча, бу билан чекланиб бўлмас. Академиянинг Тил ва адабиёт, тарих ва санъатшунослик институтларида, педагогика илмий-текшириш институтида ҳам шундай гуруҳлар тузиш керак.

Р. ҚЎЧҚОРОВ: — Тарих қайтарилаётганга ўхшайди. Ҳозирги кенжа авлоддан аввалги бўғин тақдирини кузатсак, шундай манзарага дуч келамиз. Бу бўғин адабиёт саҳнасига кириб кела бошлаган илк даврда ҳам шеърият, ҳам наср, ҳам танқиднинг умидли вакиллари тенг қадам олардилар, ҳамма соҳада авлод шаклланаётганини ҳис қилиш мумкин эди. Орада ўтган ўн-ўн беш йиллик давр ичида бу авлод қандай таҳрирга, балки тақдирга учради? Хуршид Даврон, Шавкат Раҳмон, Муҳаммад Солиҳ, Усмон Азимов, Муҳаммад Раҳмон ва ўнлаб тенгдошларни бирлаштирган шеърият авлоди ўзининг борлигини исботлади ва ўзини сақлаб қола олди. Мурод Муҳаммад Дўст, Хайриддин Султонов, Эркин Аъзамов, Хуршид Дўстмуҳаммад, Тоғай Мурод ва бошқалар ижодининг бугунги кўлами насрда ҳам яхлит авлод камолоти бор эканини кўрсатаяпти. Хўш, адабий танқид билан боғлиқ авлод-чи? Унинг дилидан нималар кечаётганини на биз биламиз, на унинг ўзи айтади!..

Тарих қайтарилмоқда.

Кенжа авлод шеърияти (Эшқобил Шукуров, Абдували Қутбиддин, Азиз Саид, Яҳё Тоға, Карим Баҳриев, Аъзам Ўктам ва бошқалар), насри (Назар Эшонқулов, Шойим Бўтаев ва яна баъзилар) мавжуд ва, албатта, бўлажаклигига ишонч бор.

Хўш, танқидда-чи?

«Тақризнинг умри тугади!», дея ҳаммага эълон қилиб юбориб, ўзи ҳам тақриз ёзиб юрган Мусурмон Намозов баъзан-баъзан кўриниб туради. «Қутлуғ қон», «Қора камар» спектакллари ҳақида қачондир дуруст чиқишлар қилган Шуҳрат Ризаев «тинчиб қолганини», ҳарқалай, драматургия материал бермаётгани билан изоҳласа керак. Жажжигина тўплам олиб борса нашриёт унга ёзилган тақризларни қўшиб қўлига қайтиб бергач, Мирзааҳмад Олимов ҳам ғазалга ўтиб кетай деб турибди. Камина ҳақида эса гапирмаса ҳам бўлади.

Хуллас, тарих қайтарилмасмикан? Янги авлод янги адабий танқидни қарор топтира оладими ёки ўлда-жўлда қолиб кетадими? У ҳам аввалги авлодлар тажрибасидаги хатоларни албатта такрорлайдими ёки шон-шуҳратга эришиш йўли гоҳ катталарни мақташ, гоҳ фош қилишдангина иборат эмаслигини ёшлигидан ўзига эътиқод қилиб оладими? Бу ва бошқа ўнлаб саволларнинг ечими аввало бу танқидчиларнинг ўзларига боғлиқ бўлса, иккиламчи, уларнинг, оз бўлса-да, ёзаётган нарсаларига нашриётларнинг муносабатига боғлиқдир. Айниқса, ёш танқидчиларнинг бир тишламгина илк китобчаларини чиқариб бериш ойга ракета учириш даражасида қийинлашиб кетган. Ёш шоирлар, носирларнинг китобларига муносабат нисбатан яхши бўлса, танқидчиларга ўгай кўз билан қаралади. Ўтган икки йил ичида «Муаллифнинг биринчи китоби» туркумида ўттизга яқин китоб чиққан бўлса, танқидда фақат 2 китобга (Мансур Тенглашев ва каминаники) ўрин берилди. У ҳам «иқтисод қилинган қоғоз ҳисобига». Газета ва журналларда ёшларнинг мақолалари албатта катта танқидчиларнинг нарсалари босиб тугалланмагунча ётаверади, ахир, бошловчи одамга ҳар бир чиққан мақоласи далда бўлиб, янги нарса ёзишга ундайди-ку. Бу жараёнда агар имтиёз берилса, биринчи навбатда, шу бошловчиларга имтиёз берилиши керак эмасми? (СССР Ёзувчилари уюшмаси аъзолигига қабул қилинаётган ижодкорлар орасида ёш танқидчиларнинг жуда озлиги ҳам шу муносабатнинг мантиқий давомидир). Бу қийинчиликларнинг ҳаммаси Ўзбекистон учун алоҳида **адабий танқид журнали** жуда-жуда зарур бўлиб қолганини кўрсатади.

Б. ҚОСИМОВ: — Яна бир гапни айтиб ўтиш керак. Адабиётимизда асримизнинг дастлабки 20 йилида ҳеч бир ҳодиса Февраль революциясичалик олқишланган эмас. Бунинг муайян сабаблари бор, улар кейинги пайтда янада аниқроқ кўринмоқда. (Горбачевнинг Улуғ Октябрнинг 70 йиллигидаги доклади билан бошланган масалага янгича ёндашишни эслаш кифоя). Бироқ адабиётшунослик буни узоқ вақт буржуазияни қўллаб-қувватлаш ҳисоблаб келди; ўша ижодкорнинг катта хатоси деб билди. Кейинги пайтларда бу бироз бўшашгандек бўлди. Бўшашгани шу бўлдики, уни айланиб ўта бошладилар.

Ниҳоят, 30-йилларнинг муҳити майдонга келтирган ижодкорларимизнинг сохталаштирилиб келинишига чек қўйиш керак. (Афсуски, у гоҳ атайин, гоҳ салдам — инерция билан ҳалигача қадар давом этиб келади). Бу йўлда озми-кўпми ишлар қилинмоқда. Масалан, ёш, истеъдодли танқидчилардан Сувон Мелиевнинг «Ёшлик» журналининг 11-сонидаги «Бой ила хизматчи» ҳақидаги мақоласи шундай ишлардан бўлибди.

Ўнлаб йиллар давомида социалистик авлодга мутелик руҳи сингдирилди. Оқибатда яхши-ёмонни, оқ-қорани фарқламайдиган, совет даврига дахлдор нимаики бўлса, барчасини зўр қониқиш ва миннатдорлик билан қабул қиладиган бўлиб қолдик. Қонуний ҳақ-ҳуқуқларимиз учун, ҳатто меҳнат қилиш ҳуқуқи берилгани учун шукрона айтдик. Ўтмишни танқид қилавердик. Бугундан фазилат қидиравердик. У қилдик, бу қилдик, ўтмиш деса кўнгил айнийдиган даражага олиб келдик. «Ким эдик ўтмишда бизлар — номи қул, қашшоқ гадо» дейишгача бордик. Бундай қарасак, илдизларимизни ўзимиз ўз қўлимиз билан қирқаётган эканмиз. Буни илдизларимиз қурий бошлаганда билдик.

Бундай таназзулдан ҳар бир халқни азалий умуминсоний ҳақиқатлар, ватан ғурури, ифтихоригина олиб чиқа олади. Халқнинг қаддини тиклашда, ғурурини уйғотишда, ҳозир айтганимдек, маданий меросимизни кенг тарғиб-ташвиқ этишнинг, жумладан, XX аср аввалари, 20—30-йиллар адабиётимиз вакилларининг ўқувчилар оммасига ҳали етказилмаган намуналарини етказишнинг аҳамияти катта. Бу борада «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ҳам Фитрат, Чўлпон, Абдулла Авлоний, Вадуд Маҳмуд ижодидан намуналар эълон қилди. Бу хайрли ишни изчил давом эттириш лозим.

И. ҒАФУРОВ: — Бироқ ана шу материалларимиз, афсуски, адабий доираларда кенг муҳокама қилинмаётир, адабий жараёнга сезиларли таъсир кўрсатмаётир. Бунинг сабаби бизнинг жуда лоқайдлигимизда бўлса керак.

О. МАТЖОН: — Менинг бир нарсани билгим келади: хўш, адабий танқид қилган гуноҳларига қачон тавба-тазарруъ қилар экан? Унинг кечаги кунда, яқин ўтмишимиздаги фаолият доирасидан, хизматидан келиб чиқсак, яна савол беришга мажбур бўламиз: модомики, танқид бадиий асарларни шарҳлаб, тушунтириб берувчи соҳа экан, ҳозиргача кимни, нимани кимга тушунтириб келди? Дейлик, Абдулла Қодирийни ҳукуматга тушунтириб келдими ёки халққами? Танқиднинг фаолияти ғоят хилма-хилдир. Чунончи, танқиддан ташқари зонани пайдо қилиш, таъмин этишда ҳам танқиднинг жуда катта «хизмати» бор, ахир!

Мен танқидчи эмасман. Бироқ билишни истайман, танқид худо берган нарсани, масалан, жавдарни ўстиришга хизмат қиладими ёки яна маъмуриятнинг, коньюктуранинг хизматида бўладими?

И. ҲАҚҚУЛОВ: — Тўғри, фақат танқидда эмас, умуман адабиётда тазарруъ бўлиши керак. Атоқли адибларни қатағон қилишда танқидчиликдан кўра, ёзувчи, шоирлар кўпроқ «жонбозлик» кўрсатишган..

Р. ҚЎЧҚОРОВ: — Мен адабий танқиддаги профессионализм, катта авлод танқидчилари ижоди эътибор билан таҳлил-танқид этилишини ҳам мақсадга мувофиқ, деб биламан. Бу борадаги айрим мулоҳазаларимни биргина мақолага муносабатимни билдириш билан ифодаламоқчиман.

«Ёшлик» журнали Мамадали Маҳмудовнинг «Қора дўлана» қиссасини «турғунлик йиллари ҳеч бир ёзувчи» унчалик «сиқувга олинмагани»га жавоб тариқасида бўлса керак, босиб чиқарди. Узоқ вақт асар ҳақида танқидчилик сукут сақлади ва мен бу сукунатни қиссага берилган одил баҳо сифатида тушунган эдим. Йўқ, барибир, сукунат бузилди. Уни профессор Очил Тоғаевнинг «Мешчанлик — тўрачилик фарзанди» мақоласи бузди. Унда Маҳмудов ҳозиргача нимаики ёзган бўлса, ҳаммаси «янги бадиий ҳақиқат» деб эълон қилинган. Агар Абдуллаева даврида «Ўлмас қоялар» романи бадиият қонунлари билан эмас, сиёсий-социологик нуқтаи назардан нотўғри танқид қилинган бўлса, бу ҳол танқидчи учун «Ўлмас қоялар» романи «адабиётимизда тарихий воқеликка қайта қуриш руҳида янгича муносабатнинг **намунаси** эди» дейиш учун етарли ҳисобланади. Ахир романга хос тафаккур олтита одамнинг йиғилиб Темур ҳақида ижобий гапларни айтишлари билангина ҳосил бўлмаса керак? Ҳар қандай яхши ният ва ошкора публицистик гап ҳали бадиий асар шаклланиши учун етарли бўла оладими? (Мамадали Маҳмудов романи экан, Юрий Бондаревнинг «Ўйин» асари ҳам худди шу ҳал қилувчи қусури туфайли ўқувчилар ёдидан ҳозирданоқ чиқиб боряпти-ку!)

«Қора дўлана» қиссасининг сохта тасвирларига, ғўр ёшларни жалб этиш мақсадида киритилган чучмал эпизодларга, персонажлар тилидан айттирилган андишасиз ибораларга ҳозир тўхтаб ўтирмайлик-да, оддийгина мантиқий саволлар билан асарга (шу жумладан, асар ҳақидаги мақолага) мурожаат қилайлик.

Хўш, «ёш қишлоқ қизи» Ширин қандай фаросат эгасики(аслида у бечорада айб йўқ!), бир эмас, икки эмас, уч марталаб айни ҳолатларда «алданаверади». Худди роботга ўхшаб фикрловчи Али олиб келган Одил Ёқубов китобларини ўқиб «ўзлигини англаган» бу қиз ўз отаси келиб «чўчқадай хириллаганча босиб» тушгунча Ҳамиданинг «ҳийла»ларига ишонаверади. Агар «ҳаёт ҳақиқатига асосланган бўрттириш воқеликни янгидан бадиий идрок этиш» (О. Тоғаев) деганлари шу бўлса, бунақа гўл қиз бундан бадтар кўргиликка арзимайдими? Унинг отаси Эшим зўр-чи? Шунча пул топишга етган ақли қизини бадном қилиб алдаган Нурбек уни ҳам алдаши мумкинлигига, ўзининг тубан ҳирсини қондириш учун Жиззахдан марказга атай келиш шарт эмаслигига етмабди-да. Яна ўз қизи билан бир кўрпада бўлиб қолиши-чи?. Бу ва бунга ўхшаш персонажларни «ҳар бири аниқ ғоявий концепцияси ва ўз индивидуал қиёфасига эга жонли образлардир», десак, «Малоҳат эса моҳиятан Гоголнинг «Уйланиш» пьесасидаги қиз характерини эсга туширади» десак, ва «Қора дўлана» қиссасини охир-оқибатда Чингиз Айтматовнинг «Алвидо, Гулсари» асаридаги каби шахсиятпарастлик иллати «илдизига етказиб ағдариб ҳайдалган» асар деб баҳоласак инсофданми?..

О. МАТЖОН: — Бир замонлар танқид маъмурият учун баъзи ижодкорларнинг жазосини қонунлаштириб берадиган воситага айланган эди. Ёзувчи ва шоир шаъни ҳақида юқорига мос келадиган айбларни «топиб», бўйнига сиртмоқ қилиб солиб берарди. Ҳозир ҳам баъзи фикрлардан шунинг ҳиди келаяпти. Агар Мамадали Маҳмудов ёки Муҳаммад Солиҳ хорижда ҳам машҳур бўлса, энди уларни Солженицинга ўхшатиб ҳайдаб юборишимиз қолаяпти, шекилли. «Ёшлик»да эълон қилинган Мамадали Маҳмудов қиссасига келсак, шуни айтиш лозимки, кейинги пайтларда ёшларнинг қишлоқлардан шаҳарга, марказга бориши кўпроқ сезилаётир. Бу асар шаҳарда кишилар ўз қиёфаларини сақлаш учун қишлоқдагидан ўзгача, алоҳида муҳитда курашиши кераклиги ҳақидаги огоҳ-қиссадир. Танқидчи бу ҳақда фикр юритмоқчи бўлса, редакцияга келган юзлаб хатлар билан танишса, ҳарқалай, ёмон бўлмасди. Ахир, асарни ижобий қабул қилган эл-юртнинг фикри ҳам эътиборга лойиқ бўлса керак, деб ўйлайман.

Бу ёзувчига узоқ вақт тазйиқ ўтказиб келинди. Бундан хабарларинг бор. Маъмурият турғунлик йиллари Мамадали Маҳмудовни таъқиб қилганида ачинган, куюнган эдик. Энди уни кимлар таъқиб қилмоқда?

Танқид фалон жойда фалончининг суратини катта берибдию, фалончиникини кичик берибди ёки унинг фамилиясини санамабди, қабилида майда нарсалар билан машғул бўлса, акаларининг хуржунини кўтаришдан бошқа ишга ярамайдиган мардикорнинг аҳволига тушади. Танқид хоҳ проза, хоҳ шеърий асар бўлсин, ундаги санъаткорлик қирраларини, қаватларини кўрсата олиши ва ўқувчини шу юксакликка ундаши керак. Танқидчи асар матнида оққушни илғаб қолса, унинг қанотини силаши керак. Токи, оққуш қанотида унинг ўзи ҳам муайян юксакликка кўтарила олсин.

Афсуски, танқидчилигимизнинг «фалсафаси» баъзан вокзалдаги ҳаммолларникига ўхшайди: «Қаҳҳор поезди» келди, энди бир нарсали бўлиб қолайлик, улушимизни олиб қолайлик, дегандек.

И. ҒАФУРОВ: — Биз плюрализм ҳақида кўп гапирамиз. Плюрализм нима? Бу — муайян масаланинг моҳиятини теран билиб, тушуниб, мутахассис сифатида асосли ва ишончли фикр юритишдир. Плюрализм далиллар асосида фикрлашга, одамни ўз ақлини ишлатишга мажбур қилади.

Биз ҳозир шундай вазиятдамиз: атрофимиздаги жуда кўп тиканли симлар узиб ташланган, бироқ улар оёқларимиз остида — четга чиқариб ташланмаган. Уларнинг нозарурлигини билиб, кўриб турган бўлсак-да, йиғиштириб олишни ўйламаймиз. Плюрализмнинг халққа, қайта қуришга фойдаси бўлиши керак.

«Устоз кўрмаган шогирд ҳар мақомга йўрғалар» деган мақол бор. Ҳозирги пайтда барча соҳаларда ғўрлик кузатилади. Ўз соҳасини тузукроқ, асослироқ эгалламаган кишилар ўзларини билимдон ҳисоблаб ҳар мақомга йўрғаламоқдалар. Яқинда бўлиб ўтган РСФСР Ёзувчилар союзининг VI пленумида шундай ҳол кўринди. Миллий масалаларнинг жуда мураккаблигини, нозиклигини тушунмаган Анатолий Буйлов, Татьяна Глушкова сингари ёзувчилар оғзига келган гапларини айтдилар, русларни улуғлаб, бошқа миллатларнинг шаънини ерга урдилар.

Шуни таъкидлаш керакки, кўп йиллар мобайнида адабий танқиднинг ихтиёри ўзида бўлмаган. Ҳозир-чи? Ҳозир ўнгланишга юз бурдигу, лекин матбуотда тўла эркинликнинг йўқлиги катта ривожланишларга йўл бермаётир. Танқид ижтимоий тафаккур ривожи билан баравар ва муносиб равишда қадам ташлаб боролмаётир. Илгариги пайтлардаги нўноқликларимизнинг асорати ҳамон ўзини сездириб турибди. Бу ерда ҳам тиканли симлар оёқ остида. Чўлпон, Фитрат, Беҳбудий ижодларининг теран, атрофлича ўрганилмаётганининг боиси ҳам шунда.

Бугун танқидчиликнинг бир қанча қатламлари ҳақида гапирилди. Жамиятнинг янгиланиши олдида, жамиятда юз бераётган катта ўзгаришлар олдида ижтимоий фикрнинг бир шакли сифатида танқидчилик ўз вазифасини бажаролмай, эсанкираб қолганга ўхшайди. Социалистик реализм қамчиси билан ишғол қилинган майдон ҳозир бўшаб қолди. Лекин танқид бу эски майдондан тамомила оёқ узиб чиққани йўқ. У янги давр таклиф қилаётган эркин майдон ҳали тўла ва ишонч билан д дил киргани йўқ. Замон вий адабиётни тўла таҳли этишга танқиднинг кучи етм ётир.

Танқид янги маълум, бў ган матнларни (Набоков, Пл тонов, Гроссман, Алдано Бек...) таҳлил қилолмай қо ди. Энди танқид мутлақо ў гариб кетади, менингча. У н Сент-Бёв, на Лихачев танқид га ўхшаган бўлади. У, менин ча, публицистик, эстетик, иж тимоий, фалсафий ва ҳоқ зо соҳаларни мужассам ан эттирган танқид бўлади.

Менинг шахсий бир фи рим шуки, илгариги танқи бамисоли бутага ўхшаб қо ганди. Унда ҳамма дарахтли белгилари ва хислатлари бо Лекин бир нарса — тана йў ва яна бир нарса: мева йў Назаримда, танқид мевал дарахтнинг ажралмас, бақу ват, ҳосилдор шохи бўлиш керак. Дарахтда тана бор, та қид ана шу бақувват танада озиқланиб, ундан шарб олиб ўсади, мева беради. Та қидга бута бўлиш асло ярамайди.

20—30-йиллар адабиётида миллатчилик ҳақида кўп г пирадилар. Хўш, миллатчили нинг ўзи қаердан келиб чи қан? Унинг илдизлари—асо лари қаерда? Умуман, ми латчилик нимадан бошлан ди? Миллатчилик, бу — ми лий мумтозлик кайфиятлари ми? Ёки ўз миллий қобиқлар миллий маданияти чегаралари да ўралашиб қолишми? Дун билан кенг алоқаларга чи масликми? Ё бўлмаса, ми латчилик — ўз халқининг ма фаатлари, дунёда муноси ўрнини олишига уриниши, му тақиллиги, эркинлиги, ўз ҳа тини ўз қўли билан қуриш ўз тарихий илдизларидан ку қувват олиб тараққий қилиш ва бошқа ўз миллий ўсиш учун зарур бўлган нарсалар эга бўлиш йўлидаги кура ми? Буни фақат танқид эма бутун адабиёт, ижтимо фикр, фалсафа аниқлаб ол ши ва аниқ, тўғри жавоб т пиши керак бу саволларга. Би кўп замонлар бу саволлар олдимизга қўймадик ёки ўзи мизни бундай саволлар бўл ши мумкин эмасдек тутди Шуларга тўғри жавоб топма туриб Чўлпон, Фитрат фожи ларини ва умуман, инқилобда кейин рўй берган оммави адолатсизликлар сабабларин топиш мумкин эмас.

Бизда ҳамма нарса со талаштирилди. Сохта қара ларимизга тўғри келса «халқ деймиз. Акс ҳолда, «экстр мист», «тўда», деймиз. Гарч улар неча минглаб фикрло чи одамлар бўлсалар ҳа Бизда бошқа ижтимоий т шунчалар ҳам сохталаштири юборилди. Танқидчилик ш каби жиҳатларни таҳлил қ либ, очиб бериши лозим.

Масалан, Фитрат 1913 йил ёзган «Ҳинд сайёҳи» повест да халқнинг ҳаёти қайси йў дан борса тўғри бўлади д ган масалани қўйган. Повест халқ қайси иллатлардан, кам чиликлардан қутулса ўзини тўғри йўлини топади дега саволлар қўйилган ва йўлла ахтарилган эди. Лекин ўш конструктив ахтаришлар 191 йилларда қолиб кетди. Зиё лиларимиз бу масалалар қайтмадилар. Бу — антиимпе риалистик, озодлик ғоялари нинг фожиаси эди.

Танқидчилик янгиликлари сезмаётир. Масалан, Наза Эшонқулов «Маймун етаклага одам», «Озод қушлар», «Му лажа», «Хароба шаҳар сура ти» ҳикояларида ҳаётни си тез қилиш йўлидан борга Назар ҳикоялари адабиёти мизда воқеадир. Бироқ та қид ҳамон жим, ундан сабо лар чиқарилмади. Ҳурши Дўстмуҳаммаднинг «Жажман «Васий» ҳикоялари, Олим От хоновнинг «Сариқ дераза «Адоқсиз кўчалар» ҳикоял ри, Ғаффор Ҳотамовнинг пуб лицистик очерклари янги во қеалар эмасми? Янги хат эма ми? Ҳаёт ва инсон тақдирига янгича муносабат, тарих в илдизларга янгича қара эмасми?

Шеъриятда авангард белги ларини тобора мужассам эти бораётган ҳодисалар йўқми Абдували Қутбиддин, Азиз Са ид, Эшқобил Шукуров, Ма суд Бекжон, Ҳалима Аҳме дова... Бугунги танқидчили мана шу истеъдодли шоир лар ижодидаги «ғайриоди тий», оригинал бадиий хис латларни илғаб олиб, ўз хуло саларини айтаётирми? Бу ер да ҳам ўша эсанкираш ҳолат ҳоким.

Газетамиз таржимачилик адабий танқид муаммоларига доир баҳслар ташкил этди Редакция бу баҳслар яхши са маралар беради, мунозар қайнашларга, сарин шамолла эсишига олиб келади, де умид қилган эди. Афсус ян ўша эсанкираш!

М. САЪДИЙ: — Балки, бун эсанкираш эмас, танқидчила хафа бўлмасину, қўрқоқли деса бўлар. Мен бу қўрқо ликка кўплаб мисоллар кел тиришим мумкин!..

И. ҒАФУРОВ: — «Қора дў лана»ни кўпчилик ўқиди, ле кин, нега мунозара қилмай миз? «Лолазор», «Жимжит лик» чиқди. Омон Мухторнин «Эгилган бош» романи, Ҳай риддиннинг, Эркиннинг қис салари... Бу янги асарлар ба ҳонасида турли фикрларни ай тиш мумкин эди...

Даврга, бу даврнинг одам ларига — одамлараро барч муносабатларга (истисносиз маърифатли сўз, маърифатли танқид керак.

**Давра суҳбатини
Маҳмуд САЪДИЙ ва
Аҳмад ОТАБОЕВ
ёзиб олди**

Аҳмад ТОШХЎЖАЕВ

ПОЕЗД ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

А. Осмонга

Дунёда туғилиб кўрганим — поезд,
— Ойи, бу нима? —
деб сўрганим — поезд.
Менга темир йўлдан иборат дунё,
Умрим ўтаётир поездда гўё!
Қулоғимда абад янграгувчи сас —
Поезд ғилдирагин тарақлаши, бас!
Менман — шу поезддан
мангу жой олган,
У ҳам хотирамга михланиб қолган.
Сен билан турфа хил
йўлларни кездим,
Манзилга етасан қачон, поездим?..

ИСТИҲОЛА

Қандай бўлар экан,
Бир фурсат тўхтаб,
Шу шаффоф ҳаводан симирсам нафас.
Бир қизга айласам арзи муҳаббат,
Қолмасlarми бошқа гўзаллар ўксиб.
Ногоҳ олмасманми телба деган ном,
Овлоқроқ ком топиб йиғласам,
кулсам.
Малол келмасмикан бировга, айтинг,
Мабодо сўзласам она тилимда.
Ватаним севсам,
Халқимни севсам,
Ранжимасми ўзга ватанлар,
халқлар...

ХАЛҚОНА

Бугун дарё билан уммон бирлашар,
Ўту сув, ер билан осмон бирлашар.
Эл шаънига бориб тақалганда гап
Ҳатто оқил билан нодон бирлашар.
Иккимиз — дарёнинг икки қирғоғи,
Тарк этсин дилларни адоват доғи.
Она тил тақдири ҳал бўлар чоғи,
Биз каби ётлар ҳам осон бирлашар.
Бирлашсак бордирмиз,
бирлашмасак йўқ!
Ким — олов, ким эса милтираган чўғ,
Алдовлар кўксига отилгувчи ўқ —
Бўлмасак, рост ила ёлғон бирлашар.
Ким билсин, сиз яхши,
мен ёмондирман,
Шукур, сиз омонсиз, мен омондирман,
Курашда сиз билан ёнма-ёндирман,
Не тонг, яхши билан ёмон бирлашар.
Сўзим шу, шеъримнинг ниҳоясида,
Эл-юрт, она тили ҳимоясида
Хоҳ у расидадир, хоҳ норасида
Ким ўзин санаса инсон, бирлашар!

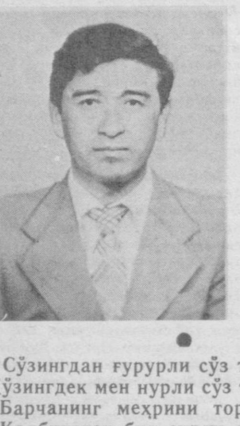

Усмонжон ШУКУРОВ

●

Сўзингдан ғурурли сўз топсам дейман,
Ўзингдек мен нурли сўз топсам дейман.
Барчанинг меҳрини тортади қалбинг,
Қалбингдек бир сирли сўз топсам
дейман.
Сўз топсам, ғунчадек жилмайиб турса,
Қиличдек ярқираб, қуёшдек тўлса.
Тинглаган завқланса янграгач у сўз,
У сўз сочинг каби хушбўй уфурса.

ҚИЗИМГА

Шуҳрат ҳам, мансаб ҳам, тахт ҳам
ўткинчи,
Қайғу ҳам боқиймас.
Бахт ҳам ўткинчи.
Пилдираб учган ҳўв япроққа қара,
Япроқмас у, вақтдир,
Вақт ҳам ўткинчи.
Шу тупроқ мангудир, қуёш абадий,
Қартайган шу Ватан, тоғ-тош абадий.
Қизим, бир тола нур токи порларкан,
Эзгулик йўлида кураш абадий!

●

Уруш ва меҳнат ветерани Мирзакарим ота тирасига

«Мен қаерга келиб қолдим, айт?
Қандай юрт бу қаро, сокин юрт?
Осмонида қуёш йўқ нега?
Нега кўзёш тўкмайди булут?
Ёр-дўстларим, болажонларим,
Овозингиз нега янграмас?
Нафасингиз жон берар менга,
Гирилтгувчи мени тангримас.
Беғамликка кўниколмайман,
Чидолмайман хотиржамликка.
Сизлар борки, руҳимдир тирик,
Хизмат қилгум мен тирикликка...
..Бир-бирингиз йўқлаб туринглар,
Бир-бирингиз авайланг кўпроқ.
Тополмайсиз изингизни ҳам
Тўлиб қолгач кўзларга тупроқ.
Ўтган-кетган гапларни қўйинг,
Вақт ўтди.
Қоронғи хонам.
Мен зулматни ёмон кўраман,
Гор хонамга ёқиб қўйинг шам...»

АКС САДО

ҲИКОЯ

ЯНА ТУНЬУИИ Акбар Мансурович босинқираб чиқди. Эрталаб жуда кеч уйғонди. Паришон нонушта қиларкан, — ёпирай!... — ниҳоят, бугун муқаррар бир нимадир рўй берадигандек туюлавердию, ёлғиз қолиш хаёли тобора беадад бир истакка дўнаётганини ҳис этди: ҳарқалай, хотиржамликда бирор маъқул хулосага келиш осон кечар ахир!..

Чошгоҳга яқин эса, хотини ойисиникига бормоқчи эканлигини билдирганида, пинҳона суюнди, ҳатто қизчасини кийинтириб, сочпопугини танғиб қўйди. Сўнг, кузатиб қоларкан, эрта бозор куни тушгача ўйнаб-яйраб келишлари мумкинлигини айтиб, йўлакка чиқмай, эшикни қулфлади. Ортига қайтаётиб, нечундир махфий қўнғироқ мурватини бураб қўйгач, лаҳза сайин кўнглини чулғаётган хавотир туйғуси нашъа қилаётгандек киноясли кулимсираб, йўқ, Акбар Мансурович, мол эгасининг минг пойлагани, бегонанинг бир пойлагани, деб ўйлади: қайтар дунё бу, азизим!..

Ногоҳ кескин парда силкинди.

Илдам бориб, ётоқхонага қаради: йўқ... Деразалар берк. Қизиқ, нега силкиндийкин парда? Ё кўзига кўриндимикан-а?

Хаёлчан алфоз ётоқхонадан ишхонага ўтди. Юмшоқ курсига чўкиб, суянчиққа хомуш ястанди. Бир-бир газеталарни кўздан кечирмоқчи бўлди, лекин шу тобда алланиманинг қўшни хонада қитирлаётгани эшитилди. Кўнглида бир ғашлик билан, қизчасининг хонасига мўралади. Кейин муҳташам меҳмонхонага ўтди: арабий гиламлар, румин сервантидаги чех чиннилари, амриқо биллурлари... — ҳаммаси жой-жойида. Емакхонага кирди, ундан кунгай бетдаги кенг-мўл пешайвонга чиқди: жимжитлик!.. Бироқ, негадир баттар таажжубланди: деразалар гумгурс ёпиқ, панжаралар мустаҳкам, аммо, қизиқ, хоналар бўйлаб нимадир... кимдир шарпа янглиғ кезиб юргандек!

Дераза ойнасига пешонасини босиб, кўчага кўз югуртирди: ҳув ана, қизчаси чопқиллаб кетиб боряпти.

Ёпирай, қизчасини охирги маротаба кўриб қолаётгандек бирдан юраги шув этиб кетди. Ва шу баробарида бири-биридан машъумроқ миш-мишлар ёдига тушди: Абдужалил эрталаб қизалоғини боғчада қолдирган экан, намозгар жасадини кўтариб қайтибди!.. Шермат хотинию болаларини олиб ота-онасини кўргани қишлоққа жўнаган экан, шошилинч ортидан қўнғироқ қилиб чақиришибди, саросар етиб келса, аллакимлар бечора қайнонани чавақлаб кетишганмиш!.. Мирзараҳимнинг бўй етган султондек ўғлини уйида осиб қўйишганмиш!..

Хаёлида намоён бўлаётган манзаралар силсиласидан беихтиёр сесканиб, тағин кўчага тикилиб қаради: қизчаси шодон ирғишлаб кетяпти. Ана, муюлишда кўздан... ғойиб бўлди.

Акбар Мансурович кўкси узра қўлларини қовуштираркан, шуурида чарх ура бошлаган бир-биридан ўжарроқ саволларга жавоб тополмай, тек қотди: нега.. нима учун ахир?! Она сутининг ҳиди оғзида бурқираб гурган гўдакнинг гуноҳи не эди? Тўридан гўри яқинроқлиги аён бўлиб, энди охирати ғамида юрган муштипар кампир кимга ёмонлик қилган эди? Ёки дунёни беғубор кўриш ишқида ёниб яшаётган султондек бир йигитчанинг гуноҳи не, айби не эди ахир?! Унинг айбу гуноҳи ҳақиқатпараст Мирзараҳимнинг ўғли бўлганидамиди? Ёхуд ҳали очилмаган гулғунчадек бир қизалоқнинг айби адолатпарвару муросасиз Абдужалилнинг фарзанди эканлигидамиди? Агар шунинг учунгина бўлса, даҳшат!

Дарғазаб ғудранаркан, секин ортига бурилди. Чўмилиш фикри хаёлидан кечди, иссиқ сувда ётиб, бебаҳо дунёнинг бемаъни ишлари ҳақида ўй суради. Ўйлайверади.. Лекин сал сўнгроқ мириқиб чўмилишни маъқул билиб, яна ишхонасига кирди

Аммо ҳамон хоналар бўйлаб нимадир... кимдир шарпа янглиғ изғиётгандек туюлаётгани учунми, кўкси бетиним тирналаётгандек оғримоқда эди. Чуқур хўрсиниб, стол устида қалашиб ётган газеталардан бирини олди. Иштиёқсиз варақлади. «Қайта қуриш — асримиз инқилоби» сарлавҳали каттакон мақолага нигоҳи тушиб, хушлар-хушламас ўқий бошлади: «Қайта қуриш — асримиз инқилоби. Ҳа, ҳеч кимга сир эмаски, ҳар қандай инқилоб қурбонсиз бўлмайди...»

Тамом!.. Ушбу жумладан сўнг, беихтиёр фикри чалғиб, ҳарфлар зийқашдию яна хаёли бегуноҳ беайб кетган марҳумларга оғди. Кейин, турли норасмий ташкилотлар теварагида гоҳ сусайиб, гоҳ зўрайиб давом этаётган можаролар бирин-бирин ёдига тушаверди... Ҳа, жуда яхши билади: Абдужалил ҳам, Шермат ҳам, албатта Мирзараҳим ҳам ҳур фикрли йигитлар. Уларнинг бошига тушган мусибатда эҳтимол ғоявий мухолифларнинг заррача ҳам иштироки йўқдир. Э-э, ғоявий мухолифлар эмиш! Қанақа ғоявий мухолиф?! Бу ҳақда гап бўлиши мумкин эмас. Балки ғаламислар дейилса тўғри бўлар... Аммо келиб-келиб уларнинг бошига мусибат ёпирилгани қизиқ. Шахсий душманнинг ишимикан ё? Зиёлилар орасида бунчалар қонсираган душман нима қилсин. Йўқ, бу ерда ақл бовар этолмайдиган қандайдир бир сир бор. Агар чиндан ҳам юқоридаги мубҳам тахмин ҳақиқатга яқинроқ бўлса, у ҳолда... афсуски, уларнинг бошига ёғилган кулфатда озми-кўпми ўзининг ҳам ҳиссаси бор. Бор... бор!

ҚУҚҚИСДАН ТЕЛЕФОН чириллаб қолди. Шартта тугмачани босиб, алланечук хавотир билан, овоз эшитилишини кутди: Ким бўлиши мумкин?

Телефонда аввал кимнингдир оғир хўрсинганини, хиёл ўтиб аллатовур фитнакорона ҳуштак чалгани эшитилди. Бироздан сўнг, лип этиб яшил чироқ ёнди.

Акбар Мансурович тағин тугмани босиб, яшил чироқни ўчираркан, кимдир пойлаяпти, деб кўнглидан кечирди: ҳойнаҳой бирордарлардан бирови бўлса керак. Балки... Хаёлпарастдир. Агар жиддий киришса, Хаёлпараст... аямайди. Хаёлпараст ҳаммасидан хабардор. Лекин у жоҳиллик қилолармикан-а?

Беихтиёр Акбар Мансуровичнинг кўз ўнгида Хаёлпарастнинг тошдан йўнилгандек бўртиқ юзлари, дўнг пешонаси, чағир кўзлари яққол намоён бўлди. Ва айни кезда кимдир кифтига совуқ кафтини қўйгандек туюлиб, манглайидан тер чиқиб кетди. Секин ёнига ўгирилиб қаради: йўқ... ҳеч ким йўқ. Жимжиглик... Уф тортиб, кўксини ғижимларкан, аттангнамо бош чайқади: вақтийи замонида диёнатфурушлар қўлида қурол бўлмаслик керак эди, азизим. Ана энди қилмишларинг жабрини тортаверасан. Ҳокимаи мутлақлик ишқида чапарастасига курашиб, охир-оқибат шармандаи шармисор бўлиб келган Туркон Хотуннинг хоҳишига кўра қилган ўша кирдикорларинг хиёнат эканлигини билардинг. Қўй, бет бурма, билар эдинг!.. Даставвал Отахон меъморнинг Машваратхона лойиҳаси ҳаёт юзини кўролмай, қоғоздалигича қолиб кетиши учун бор-йўқ ҳунарингни ишга солдинг. Ўшанда бу бадкирдорлигингдан хабар топган Хаёлпараст ҳузурингга кириб, овози гулдираб таъна қилган эди: ғирт калтабин экансан-ку, ошна! Бу нима қилганинг ахир!? Бетовфиқларнинг қутқусига учиб, ўшандай ажойиб Машваратхона лойиҳасини йўққа чиқаргани уялмадингми?.. Сен ерпарчин бўлганингни пинҳона тан олсанг-да, сиртингга сув юқтирмаётгандек кулимсираб, ночор ўзингни ҳимоя қилмоқчи бўлдинг — айтаётган гапларинг нақадар ҳавойилигидан, боз устига улар аллакимларнингдир чайнаб ташлаган жумлалари эканлигидан янаям қизариб бўзардинг: биласанми, азизим, Машваратхона қурилишига салкам фалон миллион сўм сарфланиши керак экан. Бундоқ ўзинг ўйлаб кўр ахир, азизим, шунча пулга ўндан ортиқ турар-жой бинолари қуриб, уйсиз бечораларни бошпаналик қилган яхши эмасми?.. Хаёлпараст аччиқ кулиб Туркон Хотуннинг гапларини тўтидек сайрама менга, ошна, деган эди. Сен эсанг қўлингни кўксингга босиб, майли, ўзинг айт-чи, азизим, шу дабдабали Машваратхона ҳозир бизга жуда зарурми ёки?.. Гапинг чала қолди. Хаёлпараст кескин қўл силтаб, э, йиғиштир сафсатангни, деди. Сўнг, сен сотқин экансан, мен сенинг азизинг эмасман, деб чиқиб кетган эди. Ўша можародан хийла кейинроқ эса, яна Туркон Хотуннинг бир имоси билан, ҳамқишлоғинг Даврон Далилнинг «Қуёш қорайган кун» пьесаси манглайига, реакцион асар бу, деган муҳри лаънатни боплаб босишга бош қўшдинг-у, саҳнадан олдириб ташлатдинг. Бу ноҳақликка Даврон Далил чидаёлмади. Муҳокамадан кейин, жазаваси қўзидими, бирдан бармоғини башарангга бигиздек қадаб, Акбар Мансур муттаҳам, деганларида ишонмаган эдим, деди. Чиндан ҳам Акбар Мансур муттаҳам экан, биродарлар. Мен художўй эмасман. Лекин худога солдим: муттаҳамнинг жазосини ўзи берсин!.. Сен миқ этолмадинг. Кейинчалик ҳам Даврон Далилга лом-лим деёлмадинг. Билъакс, ҳануз дуч келиб қолишдан безиллайсан, азизим. Ахир, сен азалдан мутесан, айниқса унинг олдида. Нима учун шундай — ўгай ота қарамоғида ўсиб, бегоналар қўлига қарам бўлиб, ота дийдорига қонолмаганинг, ота меҳридан яйраёлмаганинг учунми? Ҳақиқатан ҳам мутелигинг боиси шундадир балки. Ҳа-ҳа!.. Дорилфунунда ўқиб юрган талабалик кезларинг ёдингдами? Қиш чилласи эди. Бир дам олиш куни Олой бозорида билч-билч лой босиб, елкангда бир эшак юк, ҳаммоллик қилаётган эдинг. Нохос Даврон Далилга йўлиқиб қолдинг. Ҳа, шоввоз, деди. Боринг, дарров юкни эгасига топшириб қайтинг. Мен сизни шу ерда кутиб тураман!.. Хийла фурсатдан сўнг, сен ночор унга рўпара бўлдинг. Ишшайдинг. У эса хушҳол кифтингга қоқиб, балле, Акбаршоҳ, деди. Ва шартта дўконга етаклаб кириб, қўярда-қўймай, раҳматли отангиздан кўп қарздорман, деб қўнжи сержун, ярақлаган пойафзални қўлтиғингга қистирди. Сўнг хўрандалар билан гавжум, нимқоронғи ошхонанинг бир бурчагида ўтирганларингизда, сиз ажойиб одам бўласиз келажакда, Акбаршоҳ, деб башорат қилди. Кейин, шодон ҳаяжон билан ўқувчилик йилларини эслади: отангиз, раҳматли, мактабимизнинг энг куйдипишди, энг зўр муаллими эди, Акбаршоҳ. Бир куни, дарсга тайёрланмай борган эканман, муаллимим мени бир тарсаки урганла. Ҳали-ҳануз мана шу чап юзимга кафтимни боссам, ўша тарсакининг тафтини сезгандек бўламан. Бир таёқ — бадбахт, бир таёқ — бахт, деганлари шу бўлса керак.. Олинг, келажакда ажойиб одам бўлишингиз учун; Акбаршоҳ!.. Шу-шу, сен шаҳарнинг Юнусобод мавзеидаги кўркам боғли-чарвоқли ҳовлига — Даврон Далил хонадонига тез-тез борадиган бўлдинг. Тўғри, сен бирор марта ҳам хайру садақа кутмагансан. Йўқ!.. Отанг ҳақидаги гурунгларни эшитишга иштиёқманд эдинг. Лекин инсоф билан тан ол, бирор гал ҳам у сени қуруқ қайтармаган — ўша кунини ё эртасими албатта пальтонг ёки камзулинг чўнтагидан бели букилмаган битта пул топиб олар эдинг. Ва бирдан юзларинг ловуллаб кетар эди, шу баробарида беихтиёр инжиниб, минбаъд уникига бормасликка аҳд қилардинг. Лекин... начора!... Кейинчалик, ўқишни тугатгач, ишлаб, елкангга куёвлик тўнини илаётганингда, Даврон Далил тўйда бош-қошлик қилолмаган эса ҳамки, ёнингда қўл-қанот бўлиб туролган эди, азизим. Келиб-келиб, шундай одамга — раҳматли отангнинг муборак хотирини шукроналик билан қалбида ардоқлаб юрган ҳамиятли ҳамюртингга кўра-била муттаҳамлик қилдинг. Бу бедодликка у чидаёлмай худога солди. Худо ҳам бандаларининг қўли билан урса керакки, мана, ўз уйингда юрагингни ҳовучлаб ўтирибсан.

АКБАР МАНСУРОВИЧ хаёлпаришонлик билан тимирскиланиб, сигарет тутатди. Ютоқиб тутун сўрди. Тутун томоғидан, кўксидан оҳиста сирғалиб ўтиб, кўкрак қафасини тўлдирди. Шу аснода, бўғим-бўғимлари бўшашиб, жисмида оний бир фароғат туйди.

Тағин беихтиёр тўнғиллаб сўкинди: ўт тушсин бу телба дунёсига!.. Тан олмай иложи йўқ — муаллақ қолгани рост. Агар ғалваю можаролар бошланиб кетмаганда, албатта ошиғи олчи тушаверарди. Чунки қайнона амалдор эди, боз яна қайнотанинг оёғи узангидаю қўли жиловда эди ҳали. Уларнинг шарофати билан аввал анави катта даргоҳга ўрнашди. Орадан бирор йил кечиб-кечмай, каттаоғиз қайнонанинг ташаббусига камарбасталиги мададкор бўлиб, манов мўътабар маҳкамага ўтдию, фаросати ғавлаб кетган бир тўда аёллар даврасига тушди. Дарвоқе, кўр кўрни қоронғида топар, деганларидек, қаёқдан топа қолган экан Туркон Хотун уларни. Нақ масхаравозликнинг ўзгинаси: қақажонларнинг на фикру зикрида тутуриқ бор, на хатти-ҳаракатида! Уларга қараб туриб одам куларига ҳам ҳайрон, бўзларига ҳам. Хуллас, ул ажабтовур заифалар орасида ўзини якто тарашлаб, парвози янаям юксак бўларидан умидворланиб юрган эди. Аммо кутилмаганда ҳаёт мароми кескин ўзгариб кетди: олдин ошкоралик дейишди, демократия деб жар солишди; кейин, кўпчилик юқоридан қуйигача, қуйидан юқоригача саралашу қисқартириш ўтказилишини баравар талаб қилиб чиқди. Оқибат шу бўлдики, дардисар қисқартиришларнинг касри уриб, аввал қайнота, сўнгроқ қайнона ҳам уйга кириб қолди. Ёмон бўлди — зарб устига зарб тушди. Бундан ҳам ёмонроғи шунда эдики, ўзига бино қўйган барча нодон бандалар қатори, ҳокимасининг фатвоси билан, бу орада билиб-билмай, тағин бири-биридан баттарроқ, бири-биридан даҳшатлироқ кирдикорларга улгурган — яъни, чекка вилоятлардаги барча масжидларни ёптириш, ўлкада қадимий Наврўз байрамини умуман ўтказдирмаслик тўғрисида устма-уст фармойишлар жўнаттириб, уларнинг бекаму кўст бажарилишига эришган эди. Бундан халойиқ жунбушга келиб, марказга арзнома йўллади. Пировардида халойиқнинг қўли баланд келари маълум бўлгач, қайнонанинг маслаҳатига кўра, ҳокимасига садоқатини кўрсатиб қўйиш ва энг муҳими, яна ўша — мутеёна илинжлар ишқида арзномага қарши бир қулоч мадҳиянома уюштирдию, елиб-югуриб ўнлаб казоларга имзо чектирди.

Ҳа, айни ўша кунларда Хаёлпараст қўнғироқ қилиб, эсингни йиғ, ошна, деди. Сен эсанг одатингча кулимсираб, нима, пўписами бу, азизим, деб сўрадинг. Йўқ, огоҳлантираяпман, деди Хаёлпараст: вақт борида эсингни йиғ, халойиқ биттадан тупурса, тупукда чўкиб кетасан!.. Аттанг... аттанг!.. Майли, хат уюштирганинг ҳам гўрга, азизим, лекин Хаёлпарастга ўчакишгандек уни ўзинг элтиб топширганинг нимаси ахир?! Кейин марказдан қайтиб келиб эшитсангки, куппа-кундузи икки қирриқ йигит ҳокиманг қўлига кишан уриб олиб кетганмиш! Бир замонлар ўзинг ишлаган маҳкамага яқин келажакда каттакон бўлиб ўтмоқ ниятида юрганингни алам билан ўйлаб, дабдурустдан гангиб қолдинг — илк дафъа ана ўшанда еру осмон ўртасида муаллақ сузаётган бир бечоралигингни ғамгин ҳис этдинг.

Акбар Мансурович сигаретни кулдонда асабий эзғилаб, шитоб газетани нари сурдию, вазмин ўрнидан турди. Хонада у ёқдан бу ёққа хомуш юраркан, деворлар бўйлаб кўтарилган жавонлардаги китобларга хаёлчан кўз югуртираётиб, қачонлардир Афлотундан ўқиган бир ғалати ҳикматни эслади: адолат нима учундир фойдаланилаётганда эмас, балки фойдаланилмаётганида фойдалидир. Рост!.. Тобора адолатни қайта қуриш қуроли қилиб азод кўтараётганлари натижасида талай одамларнинг бошига кулфат ёғиляпти. Мана, кўп қатори қайнонаю қайнота ночор-ноилож хонанишинлик уқубатини елкага олди; улардек бемаврид қариб, ноҳақликдан дод деб ўтаётганлар озми! Ёки юқорининг норасмий талабини қойилмақом бажараётиб, охир-оқибат бадном бўлиб кетган Туркон Хотунлар камми!.. Анави... биттасининг жўмардлиги тутиб кетиб айтган биргина гапи баҳонаи сабаб дарёдош-диёрдош икки қардош халқ ўртасига низо тушди. Адолат деганлари шуми энди?! Йўқ, бу... бу... Одамзод ўз умри давомида қувноқ даврлар, маънисиз кунлар, ғамгин фаслларни бошидан кечиргандек жамият тараққиёт тарихида ҳам уч хил адолат мавжуд: ўткинчи адолат, алдамчи адолат, асл адолат. Мири кам бу дунёда мутлақ ҳақиқат йўқ. Бинобарин, кимлардир учун адолатдек туюлган.. даврий ҳақиқат бошқа бировлар учун адолатсизлик бўлиши табиий. Шунингдек, анави... биттасининг саховатпешалик билан қилган адолати ўткинчидир. Лекин валинеъматинга ўхшаганлар ўз нодонлигию қўғирчоқфеъллигининг қурбони бўлиб кетишди.

Акбар Мансурович ҳамон хонада у ёқдан-бу ёққа хомуш юрмоқда эди. Секин дераза томон яқинлашиб, ташқарига паришон тикилган қўйи, хўш, ўзинг-чи, азизим, деб ўйлади: ўзинг ниманинг тирик қурбонисан?. Келажагингга ишончинг қолмади. Кўп замонлардан бери аллатовур шубҳа исканжасида ўртанасан: гўё кимдир бировр ногоҳ гирибонингдан ғиппа бўғиб оладигандек!.. Алдандинг, азизим, алдандинг. Узлуксиз фармойишларни бажараркансан, гўё ҳадемай олам гулистон бўладигандек, манзил сари ошиқардинг. Аммо манзил — сароб эканлиги асло хаёлингга келмас эди... Мана, чамаси энди асл ҳақиқат юзага қалқиб чиқяпти. Тўғри, бундан кимлардир озор тортмоқда. Аммо, ҳарқалай, халқингга яхши бўляпти. Янаям яхшироқ бўлмоғи учун ҳаракатни эллик йил, балки ундан ҳам аввалгироқ нуқтадан — қадимий китоблар кўмилган, халқингнинг илғор фикрли фарзандлари қирғинга учраган йиллар армонидан бошламоқ керакдир. Токи яна бирор кун ортга қайтиш зарурати туғилмасин!.. Кўряпсан-ку, аллақачон ҳаракат авж олиб кетди. Бироқ сен қўшилмаяпсан. Қўшилолмаяпсан. Нега ахир?! Қачонлардир кўр-кўрона бу ҳаракатга тўсқинлик қилганингу, кейинчалик валинеъматингни эсон-омон асраб қолиш мақсадида бесабр елиб-югурганинг учунми? Ёки Хаёлпарастдан кўнглинг қолганигами?.. Биласан, дўстдан чиққан мухолиф — қиёматли душмандан ёмон. Бир-бирингни кечиролмайсан. Лекин барибир сен ноҳақсан-ку! Нима, хатоингни тан олиб, бош эгмоғинг шунчалар қийинми?.. Йўқ, шошма, азизим, у ҳам эмас, бу ҳам эмас, балки виждонинг олдида юзинг шувитлигидандир?.. Аҳ-ҳа, сени таъқиб қилаётган нимадир, эҳтимол, виждонинг овозидир?

НОХОС ЭШИК тақиллади.

Илкис Акбар Мансурович ўгирилиб, бир муддат тек қотди. Сўнг чаққон даҳлизга чиқди.

Секин эшик ёнига борди. Қулоқ солди. Сўнг, негадир бирдан эшик тутқичини кескин шиқирлатди. Ташқаридан ҳеч бир сас-садо эшитилмагач, таажжубсираганча ортига қайтди.

Аввал маза қилиб чўмилишни, сўнг тўйиб ухлашни кўнглидан кечираркан, қипяланғоч ечиниб, шкафни очди. Каттакон патсочиққа ўраниб, ошхонага ўтди. Икки шиша пиво олди: муздеккина, чехларники. Кейин, ҳаммомга кириб, чироқ тугмасини босди. Босдию, чоғроққина ҳаммом бинафшаранг нурга чулғанар-чулғанмас, худди биров пойлаб тургандек туюлиб, беҳол ором курсига чўкди. Жисми бўйлаб таралган титроқ сал босилгандан сўнг, шишалардан бирининг қопқоғини очиб, иккинчисини мармар ҳовузча лабига қўйди. Пиводан бир неча қулт ичиб, суянчиққа ясланди.

Бу қадар серхавотирлигидан инжиниб, асабий бош чайқади. Ўрнидан турди. Бирин-бирин жўмракларни буради. Ҳовуз деворлари бўйлаб ўрнатилган қувурлардан ҳам совуқ, ҳам иссиқ сув тизиллаб отила бошлади. Сувга хушбўй, оромбахш кукундан соларкан, дабдурустдан, бу уй хосиятсизмикан-ё, деб ўйлади: аввалги эгаси собиқ амалдорлардан эди. Янги раҳбарият даврида лавозимидан сурилгач, кейинчалик «пахта иши» деб аталган лаънати ўпқон домига тушиб, кўп гуноҳкору бегуноҳ қаторида жувонмарг бўлиб кетди бечора. Энди бу уй сенинг... йўқ, ҳеч қачон сени кўзбўямачиликда, порахўрликда айблаёлмайдилар, азизим. Ҳеч ким қўлингга кишан уриб кетолмайди. Асло!.. Лекин муттаҳамликда... Ҳа, Хаёлпарастга ўхшаган биродарлар муттаҳамликда айблашлари тайин. Чунки озми-кўпми муттаҳамлик қилдинг. Тонолмайсан. Мана, ашёвий далил: беш хоналик кошона — қилган муттаҳамликларинг эвазига валинеъматингнинг инъоми!.. Аслида ҳаммасидан ҳам муттаҳамлик ёмон экан. Охир-оқибат муттаҳам одам ёлғизланиб, юзиқаро бўлиб қоларкан. Энди қандай чидайсан бу юзиқароликка, азизим?!.

Бирдан юрак-бағрига ўт туташгандек бир кўтаришда шишадаги пивонинг ярмидан кўпроғини ичди. Сархушланаётганини ҳис этди. Сўнг, чўмилса албатта тозарадигандек, дилу дунёсини ўртаётган оташ сўнадигандек, шартта ҳовузчага кирди. Тобора сутдек кўпираётган кўпикка кўмилиб, иссиқ сувда чалқанча ётди. Ҳарёғидан тизиллаб-мавжланиб сув урилмоқда эди, бир қадар яйраётгандек бўлди. Аммо, хиёлдан сўнг, нечундир янаям хомушланиб, ўз-ўзингни алдаяпсан, азизим, деб кўнглидан кечирди: андак асабларинг юмшагани билан, барибир ичинг ёнаяпти. Мабодо ўткинчи фароғат оғушида мувaққат ором олсанг ҳам, биласанки, яна ҳадемай ўртана бошлайсан — кўра-била алданганинг, алланималар илинжида қилган мутелигу риёкорликларинг бот-бот ёдингга тушаверади. Кирдикорларингни муттасил эслатиб турадиган қилмишларинг эса жуда кўп: ана, «Қуёш қорайган кун» катта шов-шувлар билан қайта саҳнага чиқди; бирин-бирин масжидлар ишга туширилмоқда; яна ялпи шоду хуррамлик билан Наврўз байрам қилиняпти. Сен эсанг ҳаммасидан четдасан. Четдасан, азизим!..

Бўғзига довур серкўпик, иссиқ сувда чўмилиб ётаркан, Акбар Мансурович безовта тўлғанди. Пешонасию юзлари жиққа терга ботган, сочлари орасидан ҳам сизиб тер оқмоқда эди. Қониб пиво ичса дилғашлиги тарқайдигандек туюлиб, секин қўл чўзган эди, шиша ағдарилиб кетди. Тўнғиллаб сўкинди. Дарҳол иккинчи шишани очиб, қултуллатиб ичди. Сўнг шишани жойига қўяётиб, нимадир ёдига тушгандек, рост, деб шивирлади: «ҳар биримизнинг кўксимизда чўл қашқири яшайди, биз эсак жиммиз ва буни тан олишни истамаймиз».[1]

Тағин Акбар Мансурович шишага қўл чўзди, лекин негадир шиша жойида йўқ эди. Дабдуруст ҳайронсираб, қоматини тиклашга чоғланаркан, бирдан қўл-оёғи мажолсизланиб, ағрайиб қолди: ором курсида... Хаёлпараст хотиржам ясланиб, заҳарханда кулимсираганча, пиво ичмоқда эди.

Акбар Мансурович кўзларини пирпиратаркан, ваҳмнок бир фикр хаёлидан кечди: ақлдан озяпман шекилли!..

Овози дўриллаб, Хаёлпараст:

— Қўрқма, ошна, — деди.

Акбар Мансурович ҳазин энтикиб:

— Нимангдан қўрқаман, — деди.

— Хиёнаткорсан-ку!

— Хиёнаткор?.. Йўқ, хиёнаткор эмасман, — деди Акбар Мансурович, аянчли кулимсираб. — Нодонман, азизим, нодонман.

Хаёлпараст чимирлаб:

— Нима, шафқат тиламоқчимисан? — деди.

— Нодонликда ўзинг ҳам мендан қолишмайсан, азизим!.. Сенинг жоҳиллигинг, менинг нодонлигим учун цивилизация айбдор. Цивилизация томонидан, дин — афюн, деб эълон қилингандан кейин, диндан юз ўгириб, мана, охир-оқибат чинакам афюн — турли ичимликлар қулига айланиб қолдик. Зуваласи ароқ билан қорилган авлод вакилларининг бири жоҳил, бири нодон. Жоҳилу нодон — ҳаммамиз нафс бандаларимиз. Энди баднафслигимиз орқасида аста-секин қирилиб кетишга маҳкуммиз... Бир-бирига занжирдек уланган, бир-биридан даҳшатлироқ фожиа булар. Агар эрта бир кун Орол қуриб битса...

— Ахир.., билар экансан-ку?! — деди.

— Билсам-чи! — деди Акбар Мансурович, пешонасидан сизиб оқаётган терни сийириб. — Унутма: давлат — бюрократ учун шахсий мулк.[2] Мен — бюрократнинг малайи эдим. Агар менинг ўрнимда бўлганингда сен ҳам малайлик қилган бўлардинг.

Хаёлпараст кескин бош чайқаб:

— Йўқ, мени қўғирчоқ қилиб ўйнатишолмайди, — деди. — Ҳеч қачон!.. Майли... Очиғини айт, бизга қўмаклашасанми, йўқми?

— Ишонмайман-да!..

— Нима учун ахир?!

— Сенга ростини айтсам, малай бўлиб яшашдан, алданиб яшашдан тўйиб кетганман, азизим. Кейин, англашимча, муддаога эришгунга довур, то соғлом кучлар ўсиб вояга етгунча, тағин бир неча авлод ўтиб бўлиши керак. Бундан ташқари, ҳозирги ғалваю можароларни қайта қуришдан эмас, янгитдан қуриш билан бошлаш керак эди. Ахир, дабдурустдан бирор бир шаҳар номини ўзгартирган билан, барибир шаҳар аҳолисининг аҳволини ўзгартириб бўлмайди-ку! Тўғрими?

— Бошқа айтадиган гапинг йўқми?

— Анойи эмассан-ку, айтмоқчи бўлаётган, лекин айтолмаётган гапимни жуда яхши англаб турибсан. Шошма!.. Шошма! Цивилизация берган бу анархик демократия, бу анархик ошкоралик оқибатида кимга ишонаримизни, кимга эргашаримизни билолмай қолдик. Энди ёдингда тут: муқаддас ғояларидан, мўътабар зотларидан маҳрум маконларда бойқушлар базм қуради. Сен ҳам, тарафдорларинг ҳам — ҳамманг иззатталабсизлар.

НИҲОЯТ, АЛЛАНИМАГАДИР қатъий аҳд этгандек, Хаёлпараст совуққонлик билан ўрнидан турди:

— Сен... сен мараз экансан-ку!..

— Кел-э, бир савоб иш қил, азизим!..

Бирдан гўё осмону фалакка учиб, қуёшга етдими, ойга урилдими, беадад бир оғриқ баробарида Акбар Мансуровичнинг кўзларидан жимирлаб юлдузчалар сачрадию, орадан лаҳза кечиб-кечмай, еру осмонни қуюқ қоронғилик қоплаётганини идрок этар-этмас, ҳушдан кетди.

Нортўхта ҚИЛИЧЕВ

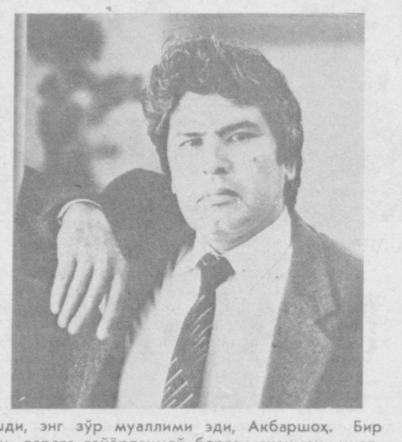

1. Герман Гессе. «Чўл қашқири».
2. К. Маркс. Капитал.

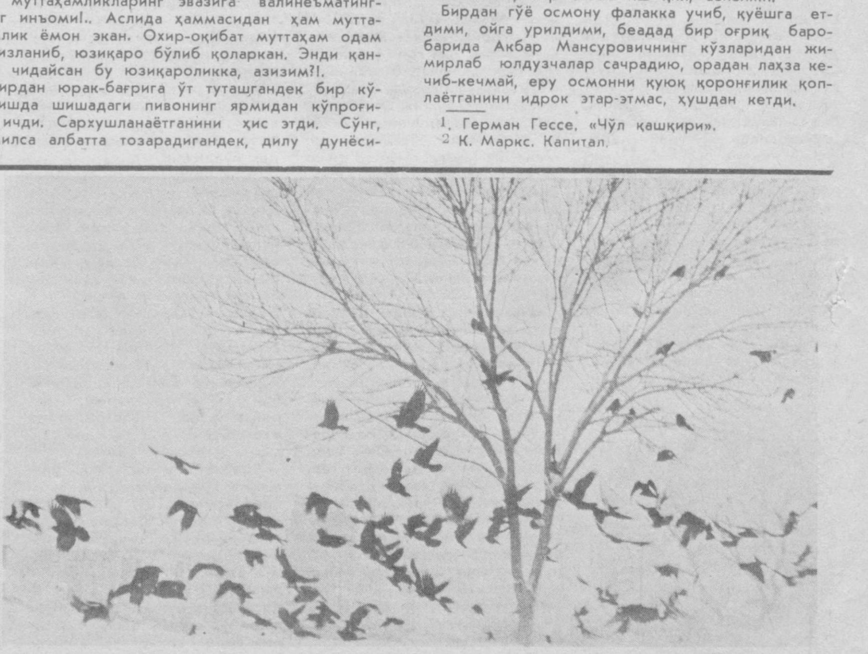

Қорни соғиниб... З. ШЕРФИТДИНОВ суратга олган

КОМИЛ ЯШИН—80 ЁШДА

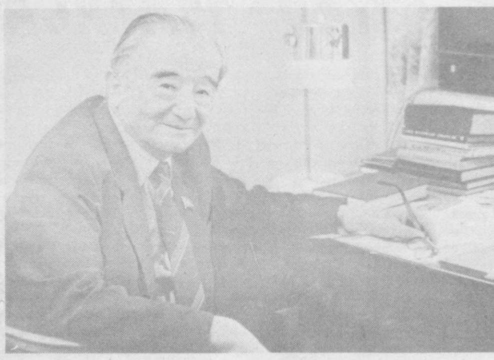

Ҳурматли Комил Нўъмонович!

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси, барча қаламкаш дўстларингиз Сизни саксон ёшга тўлган кунингизда чин юракдан муборакбод этадилар.

Мураккаб тарихий йўлларни босиб ўтган ўзбек совет адабиёти ривожининг асосий босқичлари ҳақида фикр юритилса, албатта Сизнинг номингиз тилга олинади. Сиз ўзингиз Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийдек улкан қалам соҳибига шогирд эканингизни ифтихор билан эсласангиз, бугун адабиётимизда бўй кўрсатган ўнлаб ёзувчи ва олимлар Сизга издошликлари билан фахрланадилар.

Сиз Андижонда туғилиб, инқилоб бешиги бўлмиш Ленинград шаҳрида ўрмон илмини ўргандингиз. Табиатга муҳаббат қалбингизга шеър солди. Янги тузум халқ турмушига тўлқин билан кириб келиши янгича муносабатлар туғдирди, бу эса Сизни санъатлар орасида энг мураккаби бўлмиш драматургияга олиб келди.

Қадрли Комил Нўъмонович! Сизнинг кўпйиллик ижодингиз ўнлаб илмий асарларда таҳлил қилинган. Шундай бўлса-да, у даврнинг жўшқин нафасини саҳнага биринчилар қатори олиб кирганингизни яна бир марта таъкидлаш ўринлидир. «Икки коммунист», «Ёндирамиз», «Номус ва муҳаббат»» каби драмаларингиз гражданлар уруши зиддиятлари, қишлоқ хўжалигини қайта қуриш, кишилар онгини эскилик сарқитларидан поклаш ҳақида ҳикоя қилади.

Қутлаймиз!

Ўзбек музикали театри бешигини тебратганлардан бири ҳам ўзингиз. Қарийб эллик йилдан бери саҳнани обод қилиб келаётган «Нурхон», шунингдек халқ достони асосида яратилган «Равшан ва Зулхумор», Алишер Навоий асарини жонлантирган «Фарҳод ва Ширин» музикали драмалари шинаванда халқимизнинг эъзозида. Маданиятимиз учун янгилик бўлмиш «Бўрон», «Улуғ канал», «Дилором», «Гулсара» каби илк опералар либреттоси Сизнинг қаламингизга мансуб.

Ижодингизда ватанпарварлик мавзуи алоҳида ўрин эгаллайди. «Ўлим босқинчиларга», «Офтобхон», «Генерал Раҳимов» каби асарларингиз ўзбек халқининг Улуғ Ватан уруши майдонларида ва фронт ортида кўрсатган жонбозликларини ёркин образларда акс эттиради.

Азиз Комил Нўъмонович! «Йўлчи юлдуз» драмаси билан ўзбек саҳна Ленинномасини бошлаб берганингиз, бу мавзуни «Инқилоб тонги»да давом эттирганингиз театримиз учун ҳам, адабиётимиз учун ҳам ғоят қадрли.

Сиз ўзбек совет адабиёти асосчиларидан бири Ҳамза олдида шогирдлик бурчингизни сидқидилдан адо этдингиз. «Ҳамза» драмаси республика томошабинларига яхши таниш. «Оловли йўллар» кўп серияли бадиий фильми Ҳамзани мамлакатга машҳур қилди. Кейинчалик яратган «Ҳамза» романингиз бир қанча тилларга таржима қилинди.

Олим сифатидаги меҳнатларингиз учун Ўзбекистон ССР Фанлар академиясининг ҳақиқий аъзоси бўлдингиз. Бир неча марта СССР ва Ўзбекистон ССР Олий Советларига депутат қилиб, КПСС съездларига делегат бўлиб сайланганингиз, Ўзбекистон КП Марказкоми аъзоси сифатидаги фаолиятингиз Сизнинг нақадар фаол жамоат арбоби эканингиздан далолат беради. Сиз Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмасига раҳбарлик қилган қарийб чорак аср давомида ижодкорларнинг катта отряди қаддини тиклаб, жаҳонга танилди, уларнинг ўрнини истеъдодли ёш авлод эгаллади.

Сиз меҳнатлари қадр топган ижодкорсиз. Социалистик Меҳнат Қаҳрамони бўлдингиз. Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси унвонингиз бор. СССР Давлат ва Ҳамза номидаги республика Давлат мукофотлари билан тақдирландингиз. Уч Ленин ордени, икки «Меҳнат Қизил байроқ», уч «Ҳурмат белгиси», «Октябрь революцияси» ва «Халқлар дўстлиги» орденлари, қатор медаллар соҳибисиз.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати ва адабий жамоатчилик ижодингиз бундан кейин ҳам яшнайверади, деб ишонади, Сизга сиҳат-саломатлик, илҳом ва қувончлар тилаймиз.

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ ҲАЙЪАТИ

ОҚСОҚОЛ АДИБ

Халқимиз эъзозлаган, ҳурмат қилган, кўпчиликнинг эътиборига сазовор бўлган инсонларни ардоқлаб оқсоқол деб атайди. Совет адабиётининг таниқли вакилларидан бири, шоир, адиб, драматург, театр санъатининг жонкуяри, адабиётшунос ва санъатшунос олим, бир қанча либреттолар, киносценарийлар автори, жамоат арбоби бўлган Комил Яшин шу маънода ҳам халқимиз, ҳам адабиётимиз оқсоқолидир. Ижодкорнинг ҳаёт йўлига назар ташласангиз унинг умри совет даври ўзбек адабиёти барча авлодларининг тақдирларига туташ эканлигига ишонч ҳосил қиласиз. У ўзбек совет адабиётининг бешигини тебратган А. Қодирий, Ҳамза, Чўлпон, Фитрат ва бошқалар билан яқиндан мулоқотда бўлган, улардан сабоқ олган. Кейин Ғ. Ғулом, Ойбек, Ҳ. Олимжон, М. Шайхзода, А. Қаҳҳор сингари улуғ инсонлар билан яқиндан ҳамкорлик қилган. Ундан сўнг то ҳозиргача адабиёт майдонига келган ёшларга дарғалик, устозлик қилмоқда. У ижоди билан бугунги адабиётимизни 50—60-йиллардан тортиб то инқилобий давр маданий меросига боғлайди. Етук адиблар, санъаткорлар ижодини, уларга бўлган турлича муносабатларни, ҳар бир давр адабиётининг қувонч ва ташвишларини яхши билади ҳамда бизларни ҳам ўша даврлар билан яқиндан таништиради. Бадиий ижод оламига устозлардан сабоқ олиб кириб келгани ҳақида унинг ўзи бундай деб ёзади: «Менинг адабий тақдирим устоз Ҳамза билан бевосита боғлиқ. Устозни бир-иккита шеърлари орқали гарчи ғойибона билсам ҳам ўзи билан 1919 ва 1925 йилларда учрашганман. Ана шу икки учрашув пайтидаги суҳбатларимиз қалбимда ўчмас из қолдирди. Ўшандан бошлаб адабиёт ва санъатнинг сеҳрли оламидаман».

Шунинг учун ҳам адибнинг адабий-танқидий мақолалари, публицистик чиқишларида ўзбек совет адабиётининг ва қардош халқлар адабиётининг барча авлодлари вакиллари тақдири билан учрашамиз. Унинг «Ҳамза» романини шогирднинг устозга бўлган эътирофи натижаси дебгина эмас, бутун адабиётимизга нисбатан ҳурмати деб қараш керак.

Адабиётда биринчи бўлиш, очилмаган қўриқ — янги мавзуларга қўл уриш осон эмас. Лекин Комил Яшин бу борада ҳам ўзини кўрсата олди. У драматургияда биринчи бўлиб доҳий Ленин образини яратди. Биринчи ўзбек генерали Собир Раҳимов образини драмага олиб кирди. Хотин-қизларнинг ўз ҳуқуқлари йўлидаги интилишларини ҳам «Нурхон», «Гулсара» асарлари орқали илк бор драматургияга олиб чиқди. Ўзбек саҳна санъатининг тараққиётида ҳам Комил Яшин асарларининг ўрни каттадир.

Максим Горький инқилобнинг дастлабки йилларидаёқ ижодкорларга «Совет ёзувчиси фақат ёзувчи бўлиб, фақат профессионал адабиётчи бўлиб қололмайди, у йирик инсон, мамлакатда бунёд бўлаётган ҳамма нарсаларнинг жонли фаол қатнашчисидир», деб баҳо берган эди. Улуғ адибнинг бу фикри Комил Яшиннинг ижтимоий фаолияти ва ижодида ҳам ўзининг тўлиқ ифодасини топган дейиш мумкин.

Комил Яшин узоқ йиллар давомида газетамиз редколлегия аъзоси сифатида редакцияга яқиндан ёрдам бериб келди. Ҳозир ҳам ўз мақолалари ва асарлари билан фаол қатнашиб келмоқда. Унинг газетамизда эълон қилинган «Ўша оғир йилларда» мақоласи Сталин қатоғони давридаги фожиалар ҳақида ҳикоя қилади. Ижодкор айни кунларда янги тарихий асар билан, мақолалар, публицистик асарлар билан банд. Қутлуғ 80 ёшини кутиб олаётган оқсоқол адибга бу ижодий ишларини амалга оширишда кўп сонли муштарийларимиз номидан муваффақиятлар тилаймиз!

Комил Яшин турмуш ўртоғи Ҳалима Носирова билан.

Комил Яшин ўқувчилар даврасида.

С. МАҲКАМОВ суратга олган

ЧОҚАР ТАВАЛЛУДИНИНГ 100 ЙИЛЛИГИ

ШОИР, БАСТАКОР, ХАТТОТ

БАДИИЙ АДАБИЁТДА ҳар бир истеъдодли ижодкор из қолдиради. Шоир Чоқар XX аср бошлари адабий ва маданий муҳитида сезиларли из қолдирган шундай ижодкорлардандир.

Муҳаммад Юсуф Харратов 1889 йили Хева яқинидаги Шайхлар қишлоғида дунёга келади. Унинг отаси Муҳаммад Ёқуб Харрат ўғли ўз даврининг маърифатли кишиларидан бўлган. Чоқарнинг ёшлигидан адабиёт ва санъатга меҳр қўйишида музика санъатидан, шеъриятдан хабардор, ажойиб хаттот Муҳаммад Ёқубнинг катта ҳиссаси бор. Чоқар Комил Хоразмийнинг ўғли Муҳаммадрасулмирзо қўлида таълим олиб, музика сирларини чуқур ўрганди. Исёнкор шоир Аваз Ўтар билан ёнма-ён туриб ижод қилиш Чоқар шеърини юксалтирди. Қалбида маънавий эзгуликлар куртак ёза бошлаган ёш қаламкаш учун даврининг пешқадам шоири Аваз Ўтар ижоди муҳим аҳамиятга эга бўлди. Чоқар ижодида анъанавий руҳда, радифи, вазни жиҳатидан салафларига тақлидан битилган, мазмунан соддароқ ғазаллари билан бирга, ижтимоий ҳаётдаги силжишлар таъсирида ўзгача руҳ билан бойиган асарлар пайдо бўла бошлади...

Чоқардан бизга катта адабий мерос қолган. Шоирнинг ўзи ғоят хушхатлик билан битган битта девон ва бошқа хаттотлар томонидан кўчирилган иккита девон бугунги кунда ЎзФА Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти фондида сақланмоқда. Булардан ташқари, унинг кўплаб ғазал, мухаммас, мусаддас ва бошқа жанрдаги шеърлари Хева хонлиги даврида тартиб берилган қирқдан ортиқ баёзларда учрайди.

Чоқар шеърияти адабиётшуносларимиз томонидан жуда кам ўрганилган. Ю. Юсупов, Ф. Мусамуҳамедова, Ж. Қобилниёзов, Н. Қобулов, Ж. Жумабоеванинг шоир ҳаёти ва ижодини ёритувчи баъзи илмий мақолалари бор. Бу ишларнинг кўпчилиги Чоқарнинг совет давридаги фаолиятини ёритишга бағишланган. Ҳолбуки, унинг Хева адабий муҳити анча жонланган — Феруз тахаллуси билан шеърлар ёзган Муҳаммад Раҳимхон давридаги фаолияти ҳам, Октябрь инқилобидан кейинги ижоди ҳам анча сермаҳсулдир. Унинг адабий меросида ижтимоий мазмуни бой, теран шеърлар анчагина. «Исфандиёрхон зулмина қарши ва уламолара хитоб!», «Бировга кўнгул бермангки...», «Даҳр ичра бир дам бўлмадим ман телба меҳнатдин фароғ...» деб бошланувчи ғазаллар шоирнинг ана шу руҳда яратилган асарларидан ҳисобланади.

Чоқар адабий меросининг асосий қисмини лирик шеърлар ташкил этади. Интим муносабатлар тавсифи шоир шеъриятининг бош мавзуларидандир. Ёрнинг бевафолиги, бепарволигидан куюниш натижасида туғилган шеърда ҳаётдаги норасоликлардан, нотенгликдан нолиш фикри мужассам:

Эй дўстлар, андоғ манго жавру жафо қилди фалак,
Ғам лашкари ўлтургали теграмдадурлар неча лак.

XX аср бошлари адабиёти ва умуман, ўтган асрлар шеърияти учун етакчи мавзулардан бири — инсон ва халқ тақдири Чоқар ижодининг ҳам бош мавзуларидан эди. Зеро, оғир, аянчли шароит, ҳуқуқсизлик, маънавий камситилишни халқ билан бирга ўз бошидан кечирган шоир ижоди бу масаладан четда туролмас эди. Шу жиҳатдан унинг «Не аҳвол» шеъри ўқувчи диққатини ўзига тортади:

Жаҳонга билмадим бўлмиш не аҳвол,
Қилур ҳар кунда пайдо ўзга бир ҳол...
Киши нақдинасиға кўз тикарлар,
Агарчи ўзларида кўбдурур мол.

Бу мисралар реал ҳаётнинг аламли изтироблари таъсирида дунёга келган.

Ижодкор шахс даври воқеа-ҳодисаларининг туб моҳиятини ўз вақтида англаб, инсон қалбидан кечаётган нозик тушунчаларни пайқай олса, дили бошқа-ю, тили ўзгаларнинг риёкорлигини сезиб бадиий ифодаласа шоир шеърлари ҳаққонийлик ва замонавийлик касб этади. Ўтмиш шоирларининг деярли барчаси учун муштарак бўлган динга эътиқод, худо-пайғамбарга сиғиниш Чоқар ижодида ҳам учрайди. Лекин мазкур мавзудаги ғазалларнинг асосий ғояси инсонни ёмон иллатлардан ҳазар этишга, яхшиликка даъватдан иборат:

Деса бўлғай ул кишини ҳожат-эҳсон даҳр аро,
Неки топса они бирга кўрушур меҳмон била.
Шодлиғ жойи эмасдур ушбу олам, англағил,
Мўмин эрсанг тинмайин бўл нолаю афғон била.
Гар раҳолиғ бермасанг ё раббано Чоқар киби
Воҳ, нечук ҳолим мани кечкусидур шайтон била.

Биламизки, Навоийнинг динга эътиқоди кучли бўлган. Шунинг учун ҳам у диндорларнинг хокисор, покиза бўлишини, маросимларнинг, расм-русумларнинг эса ҳалоллик ва саришталик билан ўтказилишини истаган. Лекин, афсуски, жамиятда авж олган риёкорлик ва разиллик шоир қадрлаган динни ҳам ўзига ниқоб қилиб олган эди. Айрим дин «соҳиблари» шаънига айтиладиган аччиқ-тиззиқ гаплар санъаткор қалбининг безовталиги эди. Навоий қалбидаги бу оғриниш унинг халафи Чоқар ижодида ҳам кўзга ташланади. Маълумки, Чоқар яшаган давр зулмнинг авжига чиққан пайти бўлиб, маҳаллий камситиш ёнига рус ҳукмронлиги келиб қўшилгандан кейинги оғир аҳвол тасаввурдан йироқда эди. Ҳукмронликдан манфаатдор маҳаллий «казо-казолар» учун дин жуда асқатарди. Шўрпешона халқ ўзининг бирдан-бир нажоткорларини худо деб ҳисоблар, бор ишончи-умидини шунга боғларди. Бу эътиқод «ердаги ноиблар» учун эса айни муддао эди. Шоир ўз шеърларида ана шу худбин-разилларни фош қилди:

Риёсиз сунний эшон қолмади олам аро, англанг,
Бу ишлар бор қиёматдин аломат, эй мусулмонлар.

Чоқарнинг 902-ҳисоб рақами билан сақланаётган девонидаги бир ғазал диққатимизни тортади. Ғазалда унинг даврга муносабати очиқ кўринади. Яшаган давридан марҳамат, яхшилик кўрмаган шоир:

Бировга кўнгул бермангки, бир қаллобдур дунё,
Вафо осори йўқ анда, ажаб каззобдур дунё, —

деб ёзади.

Дунё гўзаллиги инсон билан. Агар одамларда ўзаро фидойилик йўқолса, шарофат дилозорликка дўнса, эркинлик эрксизликка бўйсунса, бу ҳаёт файзу фароҳдан маҳрум бўлади, нафақат файзсиз, балки «қаллоб», «каззоб»лар дунёсига айланади.

Чоқарнинг совет давридаги фаолияти ҳам анча сермаҳсулдир. Октябрь инқилоби шоир шеъриятига янги мавзу, янги мазмун бахш этди.

Унинг санъат соҳасидаги ишлари, айниқса, диққатга сазовор. 1925 йили Москвада «Қисқача Хоразм музика тарихи» асари нашр этилди. Кейинчалик санъат соҳасида кўплаб илмий рисолаларнинг яратилишида мазкур китобдан қўлланма сифатида фойдаланилди. 1931 йили Чоқар «Нотани системага солиш ва мукаммаллаштириш йўлида бир тажриба» асарини яратди. У икки юзга яқин Хоразм куйларини нотага олиб, китоб ҳолида чоп эттирган. Чоқарнинг «Таржимаи ҳоли»даги маълумотга кўра, Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий чизиқлар тўғрисида ундан таълим олган.

Чоқар, юқорида айтиб ўтилганидек, жуда нафис ва чиройли ёзиш санъатига эга хаттот эди. У ўтмиш ижодкорларининг, ўзи ва муосирларининг шеърларини жамлаб, девон ва баёзлар тартиб берган. Натижада шоир яшаган давр Хоразм адабий муҳитининг маънавий бойликлари анча батартиб ва етарлича сақланиб қолинган.

ЧОҚАР ФАОЛИЯТИ Совет ҳукумати томонидан муносиб баҳоланди. У 1924 йили «Меҳнат Қизил байроқ» ордени, 1944 йили «Ўзбекистон ССРда хизмат кўрсатган санъат арбоби» унвони билан тақдирланди.

Шоир 1952 йили Тошкентда вафот этади.

XIX аср охири — XX аср бошлари воқеаларининг бадиий адабиётга таъсири, бу давр ижодкорлари асарларидаги ўзаро муштараклик ўрганилиши лозим бўлган муҳим масалалардандир. Давр фарзанди бўлган Чоқар ижоди ҳам бундан мустасно эмас.

Гулсара ИСМОИЛОВА

УЛУҒБЕК ХАЗИНАЛАРИ ИЗИДАН

БЎРИВОЙ АҲМЕДОВНИНГ «УЛУҒБЕК» КИТОБИНИ ЎҚИБ...

«АБДУЛЛАНОМА», «Кўчманчи ўзбеклар давлати», «Балх тарихи», Давлатшоҳ Самарқандий «Шоирлар бўстони» («Тазкират-уш-шуаро»дан), «Улуғбек давридаги Самарқанд тарихи», Маҳмуд ибн Вали «Баҳрухасрор», «Ўрта Осиё тарихий ва географик адабиёти» (XVI — XVIII асрлар)», «Алишер Навоий замондошлари хотирасида»... Бу бебаҳо китоблар манбашунос олим, тарихчи Бўривой Аҳмедов қаламига (муаллиф ва таржимон сифатида) мансуб бўлиб, уларнинг ҳар бири халқимизнинг кечаги, бугунги ва эртанги куни учун сув ва ҳаводай зарур асарлардир.

Алишер Навоийнинг катта замондоши Абдураззоқ Самарқандий «Матла-ус-саъдайн ва мажмаъ-баҳрайн» («Икки саодатли юлдузнинг чиқиш ва икки денгизнинг қўшилиш жойи») асарида Мирзо Улуғбекнинг ҳукмдорлик тахтига ўтиришидан аввалги муҳим бир воқеа ҳақида бундай ёзади: «Амар шайх Нуриддин (марҳум соҳибқирон Темурнинг обрўли саркардаларидан — **М. М.**) мирзо Халил Султон ҳузурида ҳар икки томон муҳаббат қоидаларини яқинлаштириш ва ҳар икки тараф орасидаги дўстлик алоқаларини мустаҳкамлаш борасида кўп жидду жаҳд кўрсатди. Мирзо Халил Султон аҳдга кўниб, ҳазрати хоқони саид (Шоҳрух) ҳар нимаики буюрса тегишли тарзда бажо келтиришни ўз зиммасига олди».

Бу воқеанинг тарихий аҳамиятини англаш учун ўқувчи жуда кўп нодир манбаларни кўриб, амир Темур вафотидан кейинги воқеаларни ўрганиб чиқиши зарур. Аммо, бу ғоят машаққатли иш оддий ўқувчининг имконидан ташқаридир. Яхшиси, китобхон Бўривой Аҳмедовнинг жуда кўп нодир тарихий китоблар асосида ёзилган «Улуғбек» бадеасини ўқий қолсин («Машҳур кишилар ҳаёти» серияси, «Ёш гвардия», 1989 йил).

Мазкур китобни ёзиш учун Бўривой Аҳмедов қандай манбаларга суянганлигини асар муқаддимасидаёқ очиқ айтган: «Китоб асосан XV—XVI асрларга дахлдор манбалар, хусусан, Шарафиддин Али Аздийнинг «Зафарнома», Абдураззоқ Самарқандийнинг «Матла-ус-саъдайн...», Давлатшоҳ Самарқандийнинг «Тазкират-уш-шуаро», Ҳусайн ибн Али Воиз ал-Кошифийнинг «Рашахоти айн-ул-ҳаёт», Мирзо Муҳаммад Ҳайдарнинг «Тарихи Рашидий», Маъсуд ибн Усмон Қўҳистонийнинг «Тарихи Абдулхайроний», шунингдек, Улуғбекнинг «Зижи жадиди Кўрагоний», «Тарихи арбаъ улус» («Тўрт улус тарихи»), Али Қушчининг «Шарҳи тажрид-ал-калом», шунингдек, Лутфий, Навоий, Бобур ва бошқа шоир, олимларнинг асарларига таянган ҳолда ёзилди».

Манбаларнинг мана шу оддий саноғиёқ Ватанимиз тарихининг порлоқ юлдузларидан бирига бағишланган «Улуғбек» бадеасининг нақадар қимматли асар эканлигини кўрсатиб турибди.

Амир Темур 1404 йилнинг кузида илгари ўйлаган улкан режасини амалга ошириш — Хитойга ҳарбий юриш бошлаш учун катта тайёргарлик кўрди. Бўривой Аҳмедов келтирган манбаларга кўра, амир Темурнинг шу даврдаги ҳарбий кенгашларига Жўчихон авлодидан Тоштемир ўғлон, Тўхтамишхон фарзанди Чеҳра ўғлон, Ўктой хоқон авлодидан Тойзи ўғлон ва унинг қариндоши Ғадойхон қатнашар эдилар. Муаллифнинг таъкидлашича, амир Темур қўшин қалбига чингизий шаҳзодаларни қўйган, бу билан у «тамом Мўғулистон, Қошғар ҳамда Хитойга ҳам даъвогар бўлаётган эди». Амир Темурнинг бу тарихий сафари бошланмасидан аввал барбод бўлганлигини китоб муаллифи манбалар асосида кенг, муфассал кўрсатади. Соҳибқироннинг касали оғирлашиб қолган вақтдаги ҳолатини тарихчи бундай тасвирлайди: «Жаҳоннинг этагидан золимларнинг тааррузқлиқ илкини юлиб ташладим, билъакс, дунё менга бевафолик қилди, у сизларга ҳам вафо қилмас. Не бўлса ҳам эл-юрт осойишталиги деб қилинғон ишлар қиёмат куни кечирилур...».

Ўлими олдидан Темур невараси, улуғ саркарда Пирмуҳаммадни (Жаҳонгирнинг фарзанди) валиаҳд қилиб тайинлади. Аммо, 1405 йили 18 февраль куни соҳибқирон вафот этиши билан темурий шоҳлар ва шаҳзодалар улкан ҳарбий юришни ташлаб, салтанат пойтахти Самарқандни эгаллаш учун жон-жаҳдлари билан ҳаракат қила бошлайдилар. Бу вақт амир Темурнинг ўғилларидан Шоҳрух — Ҳиротда, Умаршайх — Эронда, Мироншоҳ — Озарбойжонда энди (Янги юртлар олишга набиралар жалб этилганди). Шунинг учун Самарқанд тахтини эгаллашга ҳаммадан аввал Улуғбек ибн Шоҳрух билан Султон Халил ибн Мироншоҳ ҳаракат бошладилар. Самарқанд қалъасини қўриқлаётган амир Арғуншоҳ эътиборли амирлар билан тил бириктириб, Халил Султонни подшо қилиб кўтардилар. Соҳибқироннинг бошқа эътиборли амирлари Шоҳ Малик, Шайх Нуриддин ва шаҳзода Иброҳим Султон (Улуғбекнинг укаси) Шоҳрухга мактуб йўллашиб, у келгунича Самарқанд тахтига Улуғбекни ўтқазишга уриндилар. Бу воқеани муфассал айтишимиздан мақсад шуки, Улуғбекнинг тақдири худди шу воқеаларга боғлиқ эди.

Шоҳрух Хуросондан етиб келганида ҳам Халил Султон бобосининг тахтини топширмади. Истеъдодли саркарда валиаҳд Пирмуҳаммад ибн Жаҳонгир Шоҳрух маслаҳати билан Самарқандга элчи орқали мактуб йўллаб, «Бобомиз қачон сенга тахтни васият қилган эди?» деб сўрайди. Халил Султон бу саволга «Соҳибқирон бобомизга тожу-тахтни ато қилган худонй-таоло бизга ҳам ато қилди», деб жавоб юборди.

Бизнинг ўйлашимизча, амир Темур васияти амалга ошиб, Пирмуҳаммад тахтга ўтирганида ҳам Шоҳрух ва Гавҳаршод бегим бунга тоқат қилиши мумкин эмасди. Шунинг учун Шоҳрух арқонни узун ташлаб, Халил Султонни тахт эгаси сифатида вақтинча эътироф этди. Бу орада Шоҳрух янги рақибларини — Астрободда исён кўтариб, атрофдаги вилоятларни ҳам эгаллаган Саид хожа, Абдусамад, Учқора ва бошқаларни тор-мор келтирди. Шоҳрух марказий ҳокимият бошлиғи сифатида ўғиллари ва жиянларига янгидан озод қилинган вилоятларни бўлиб берди. У ўғли Улуғбекнинг келажагини порлоқ деб билганлигини ёрлиқдаги юксак унвонлардан билиш мумкин («Шоҳлик осмони юлдузи оллоҳ лутфининг сояси, давлат ва диннинг кўмакчиси...»). Пирмуҳаммад кучли саркарда эканлигига қарамай, 1406 йил, рамазон (февраль) ойида Халил Султон қўшинларидан енгилди ва Балхга қочди. Бўривой Аҳмедов тарихий манбаларга таяниб ёзишича, шу пайт Жайҳун соҳилларида Шоҳрух катта қўшин билан турмаганида Пирмуҳаммад ҳам, Улуғбек ҳам асир олиниши ёки ўлиб кетиши мумкин эди. Улуғбек умрининг охиригача ҳам отаси Шоҳрухнинг кучли ҳимояси остида яшади.

УЛУҒБЕКНИНГ Самарқанд тахтига ўтирган дастлабки йиллар (1409—11) нақадар оғир кечганлигини Бўривой Аҳмедов ишончли тарихий далиллар асосида муфассал кўрсатиб беради. Улуғбек ўзининг нуфузли вазири Шоҳ Маликдан жуда қўрқарди ва бу табиий туйғу эди. Улуғбекнинг ёшлиги ва тажрибасизлиги туфайли муҳим давлат ишларини Шоҳ Малик ҳал қилар эди. Муаллиф тахмин қилишича, Шоҳ Малик муҳим масалаларни Улуғбекдан сўраб эмас, балки Шоҳрух кўрсатмалари асосида ҳал қиларди. Улуғбек отасидан қайта-қайта илтимос қилиб, шоҳ Малик васийлигидан қутулди. Шоҳрух 1411 йилда буюк вазирни Самарқанддан олиб кетди. Икки йилдан сўнг уни Хоразмга ҳоким қилиб тайинлади.

Китобда Улуғбекнинг мустақилликка эришгач, Фарғона ва Мўғулистонга қилган ҳарбий юришлари, ободончилик ишлари, илмий фаолиятини ҳам батафсил тасвирлаган. Улуғбек бобоси соҳибқирон Темур изидан боришга интилиб, отасидан маслаҳатсиз Фарғона, Андижон, Қошғар томонга бир қанча ҳарбий юришлар қилди, гоҳ енгилиб, гоҳ енгса ҳам, кучли талафот кўрди. Шоҳрухнинг бундан жаҳли чиқиши табиий эди.

Асарда келтирилган қимматли манбалардан англашилишича, темурийлар улуғ Хитой давлати билан дўстона алоқа боғлашга жуда катта эътибор беришган. Улуғбек 1419 йили Мўғулистонга ҳарбий юриш бошламоқчи бўлиб турганида, Хитой элчилари Фарғонага яқинлашиб қолганлигини эшитиб (буни Андижон беги хабар қилган), уруш тайёргарлигини тўхтатган.

Улуғбек Хитой элчиларини катта тантаналар билан кутиб олиб, уларни Хуросонга отаси ҳузурига кузатиб қўйди. «Хитойлик элчилар, — деб ёзади Бўривой Аҳмедов, — Хуросондан қайтишда яна Самарқандга қўниб ўтдилар. Улуғбек элчилар шарафига бу сафар Боғи майдонда катта зиёфат берди, уларнинг ҳар бирини муносиб совғалар билан сийлади. Қайтишларида уларга... ўз элчиларини ҳам қўшди в катта карвон билан Хитойга

жўнатди. Ҳофизи Абрў в
Абдураззоқ Самарқанди
нинг маълумотларига қар
ганда, Шоҳрух Улуғбе
Бойсунқур ва бошқа тем
рийлар ҳам ўз элчиларин
мана шу карвонга қўшга
эканлар. Дўстлик карвон
га Шоҳрухнинг элчиси ами
Шодихон бош бўлди. «Ғи
сиддин Наққош котибл
қилди. Унга махсус хоти
дафтари тутиш ва онга с
фар чоғи ўз кўзи билa
кўрган ва эшитган нарсала
ни орттирмайин ва камайти
майин ҳаққоний ёзиб бори
вазифаси топширилди».

Китобдаги мана шун
ўхшаш фактлардан хуло
қилиш мумкинки, темур
шаҳзодалар ҳар доим ҳа
ўзаро уруш, қирғин қил
вермаганлар, маълум ва
ларда халқлар дўстлиги
мустаҳкамлаш учун саъ
ҳаракат кўрсатиб, савдо-сот
ва маданий алоқаларни к
чайтирганлар, ЮНЕСКО т
монидан Самарқандни
2500 йиллиги арафаси
«Темурийлар санъати» хал
аро симпозиуми ўтказилга
лиги ҳам шу фикримиз
тасдиқлайди.

Асарда Улуғбекнинг 14
—27 йилларда Мўғулистон
қайта юришлари мағлуби
билан якунланганлари, уни
ўша мамлакатдаги ноибл
ри ёки вассаллари қайт
қайта исён кўтариб, муста
қиллик учун курашганл
ларини ҳаққоний кўрсатад
Ўзбек улуси ёки Оқ Ўр
ҳукмдори Бароқхон Улу
бекнинг ҳарбий ёрдами
таяниб, Олтин Ўрдани
унга қарашли юртларни
эгаллади. Аммо, у кейинр
Улуғбек ихтиёридаги Ту
кистон ерларига (Сарбо
Сиғноқ, Ясси) ҳам кўз ола
тирди. Улуғбекнинг Бар
хонга қарши жанглари ж
да оғир кечди. Бир жанг
Улуғбек йирик мағлубият
учраб, жуда кўп шаҳар,
лоятларини яна ўзбекл
ва мўғулларга олдириб қў
ди. Шоҳрух яна бағрике
лик қилиб, ўғлига катта ҳа
бий ёрдам юборди (1427

Китобнинг «Жаҳон ич
зеб» бўлимида Улуғбекни
фан-маданиятни ривожла
тириши, Самарқанд аст
номия мактабини ташк
этиши мўътабар манбал
асосида кенг ва қизиқар
тасвирланади. Шу бўлим
Улуғбек замонасининг бу
алломалари Фазлуллоҳ Аб
лайсий, Муиниддин Ко
фий, Ғиёсиддин Жамш
Қозизода Румий, Али Қуш
Шамсиддин Балхий ва бо
қалар билан танишамиз.

Турғунлик йилларида
шаблон, схематизмга кў
ўтмишдаги илғор дин
ообларини ҳам салбий бўёқла
да кўрсатиларди. Бўрив
Аҳмедовнинг олимлик
зилатларидан бири шуки,
асарида шайхулислом И
миддин, Шамсиддин М
кин ва айниқса, Хожи Уб
дуллоҳ саид Аҳрор каби д
арбобларининг халқпарв
лиги, талончилик уруш
рига қарши фаолияти ях
очиб берилган. Олимни
жасоратини муфтий Муҳа
мад Содиқ ҳам «Фан ва т
муш» журналида таъкид
ган. Тўғри, дин арбобла
орасида ҳам ёмон одамл
бўлиши мумкин. «Улуғбе
асаридаги мухтасиб Са
Ошиқ ана шундай — жоҳ
қиёфада кўринади. У ал
малар суҳбатидаги мус
ва рақсларга қаршилик қи
ди.

Тарихий манбаларни
нуктадони Бўривой Аҳ
дов Улуғбекнинг илм-ф
соҳасидаги буюк кашфи
ларини кўрсатар экан, ба
зи ўринларда шоҳ ва
сон сифатида йўл қўйи
камчиликларини ҳам ҳ
қоний тасвирлайди. Ул
бек иғвогарларнинг гап
ишониб, баъзи софдил
мурий шоҳзодаларни
диртириб юборади. Шоҳн
Абдуллатиф билан муно
батларида айб ҳар икка
томондан ўтганлигини
рамиз. Бу билан муалл
Абдуллатифнинг отаси ў
мига сабабчилигини оқлам
ди, албатта. Улуғбек йир
дин арбоби мутассавуф
зомиддин Хомушни но
сазойи қилганлигини
ҳам тушуниб қолади.

Китоб саҳифаларида Ул
бекнинг биринчи муал
ми, кейин Ҳиндистон, Р
Ироқларга кетиб қол
Шайх Озарийни ҳам учра
миз. Лекин, афсуски бу
дир шахс ҳақида тари
манбалар камлиги туфа
(Давлатшоҳ Самарқанд
асаридан ташқари) уни
образи етарли ифодас
топмаган.

АСАРДА ШОҲР
ўлимидан сўнг (14
Ҳиротни эгаллаган те
рийзода Абулқосим Бо
ҳам ёмон ишларга арал
майдиган доно шахс си
тида кўринади. Бу олимн
ҳалоллигидандир. Хул
муаррих, манбашунос Бў
вой Аҳмедовнинг «Улуғб
бадеаси (илмий романи)
танимиз тарихининг қоро
йилларини ақл-идрок н
билан ёритувчи қиммат
асар. Уни янада кенгайти
нашр этиш мақсадга му
фиқдир.

Маҳкам МАҲМУДОВ
Бобохон ШАРИПОВ

БУҚАЛАМУНЛАР ҚИЁФАСИ

ҲАМЗА НОМИДАГИ ЎЗБЕК ДАВЛАТ АКАДЕМИК ДРАМА ТЕАТРИНИНГ «ПУЧ» СПЕКТАКЛИ ҲАҚИДА

«ПУЧ» СПЕКТАКЛИДА кўтарилган масала фа...ат драматург Абдуқаҳҳор ...брохимов ижодида эмас, академик театримиз тарихи...а, умуман, ўзбек совет ...раматургиясида янгилик...ир. Спектаклда гап фан...ар академиясининг мухбир ...ъзоси, президиумида раҳ...ар ўринлардан бирини эгал...аган олим устида кетади. ...ўз олдимизда қинғир иш...арга бош-қош бўлган, шахс...а сиғиниш давридан ме...ос бўлиб келган пуч, фи...ибгар, муттаҳам шахснинг ...уб моҳияти намоён бўлади.

Муаллиф ҳар бир персо...ажнинг номини шундай топ...анки, уларнинг исмлари ...исмларига тўла монанд ...ушади. Бош қаҳрамон Тў...аган (Ёқуб Аҳмедов) ўзи...инг улфатлари ва суянчиқ...ари кўмагида ҳаётда сувда...и балиқдай эркин сузиб, ...арча ниятларига етган, қў...ини қаёққа чўзса етадиган ...ўлиб қолган, оқибатда хоҳ...аган номаъқулчиликларини ...илган. Тўлаган катта ака...емиянинг мухбир аъзоси ...ўлишга, депутат қилиб сай...анишгача бориб етади. Бу ...ўл тарихни, меросни бузиб ...ўрсатувчи, мағзи пуч эл...икдан ошиқ китоб ва рисо...аларни чоп эттиришга им...он берган. Бу йўл улфат...арини ҳар томонлама қўл...аб-қувватлашга, порахўр...ик, сохталик, фирибгарлик ...орасида ниятларига ети...ишларига шароит туғдир...ан.

Тўлаганнинг бундай бема...ол, эркин ҳаракат қилиши...а сабаб нима? Спектакль ...у саволга жавоб беради. ...ввало унинг суянган тоғи ...р. Бу тоғ республика раҳ...арларидан бири.

Хўш, бу бошлиқ нима учун ...ўлагандай махлуқни ўз па...оҳига олди? Тўлаган — ...стаси фаранг! У мажлис...арда, йиғинларда одамлар...инг характерига қараб, ...ансабдор шахсларнинг ...айфиятини назарга олиб ...ширишга моҳир. Тўлаган...инг баландпарвоз мақтов...ари, гапга чечанлиги катта ...аҳбарни мафтун қилади. Иккинчидан, бош қаҳра...оннинг кучи улфатлари...инг қўллаб-қувватлашида. ...лфатлари «сендан угина ...ендан бугина» тарзида иш ...тдилар. Тўлаган уларнинг ...онига ором киритиш учун ...азилакам хизмат қилмади. ...урналист Метин (Т. Хон...ўраев) раҳнамоси ҳақида ...уйидаги сўзларни бежиз ...йтмаган: «У ўз-ўзини сов...а қиларди, ҳа ўзини! Қим...атли вақтини сарфлаб идорама-идора сим қоқиб, битмай ётган ишингизни битириб берарди, қўлёзмангизни шогирдларига ўқиттириб, таҳрир қилдириб берарди, касалхонада ётсангиз, бир оғиз телефон қилиб сизни муносиб палатага кўчиртириб қўярди ва ҳоказо...»

Қадрдон дўсти, тарихчи Элтутмишни (Зикир Муҳаммаджонов) хато мақола ёзгани учун кафедрадан ҳайдамоқчи бўлишганда, ўртага тушиб, сақлаб қолган ҳам у. Бош врач Суюнга мададкор бўлиб, «бало-қазо»лардан асраган ҳам Тўлаган. Ахир, соғлиқни сақлашнинг учта министри, ўнта бошқарма бошлиғи ўзгарса-ю ҳеч ким иши расво бўлган Суюннинг мушугини пишт демаса! Ҳа, унинг орқасида Тўлаган, қолаверса, республика раҳбари Келган Ўтарович турибди-да! Универмаг директори Ёвқочнинг болалари, ҳаттоки келинлари фан номзодлари бўлиши Тўлаган орқали юз берган-ку! Метинни редакцияга тиқиб қўйиб, журналист қилган ҳам ўша.

Тўлаган бу «хайрли» ишларга улфатларининг мушкулини осон қилиш ниятида эмас, балки ўзининг шахсий манфаатларидан келиб чиқиб қўл урган. Унинг асосий мақсади ҳаётдаги, фандаги ўрнини мустаҳкамлаш, улфатларини бало-қазодай сўриш. Юзаки қаралса, Тўлаганнинг улфатлари мақтовга сазовор иш қилгандай туюлади. Аслида-чи? Ҳалол кишиларни қинғир йўлга бошлаш, мафияни кучайтириш, давлатга, халққа катта зарар етказиш, уларнинг миясини заҳарлаш. Тўлаганнинг усталиги оиласига муносабатида ҳам яққол кўринади. У баъзи эрларга ўхшаб, хотинига қўпол муомила қилмайди. Умрида уни бирон марта хафа қилмаган. Расмий жиҳатдан ҳаётида бир марта уйланган. Юзаки қарасанг, бу жиҳатдан унга ҳавасинг келади. Амалда-чи? Талабаларини бузган «ота». Қилғиликни қилиб, қўйиб, уларни турмушга узатиб, тўйларига бош-қош бўлганини айтмайсизми?

Тўлаганнинг гуруҳи ичида, айниқса, тарихчи Элтутмишнинг ўрни алоҳида. Унинг мутахассислиги бош қаҳрамон касбига яқинлиги туфайли ҳам кўп қинғир қилмишларини у орқали рўёбга чиқаради. Элтутмиш гарчи қалбида унга нисбатан норозилик туйғулари туғён кўтарса ҳам, устозининг чизган чизиғидан, айтган гапидан чиқа олмайди. Чунки Тўлаган унинг юрагини олиб қўйган. Бош кўтарадиган бўлса, бир муштлаб, ўтқазиб қўяди. Бундай шахсларга ачинасан киши. Характерлиси шундаки, бу икки жонажон дўст ўртасида низо чиқиши — қоронғи тунда чақмоқ чаққандай тасаввур туғдиради. Фақат бир масалада Элтутмишнинг виждони тилга кириб, ҳақиқатни эътироф этишга мажбур этади. У ҳам бўлса, Тўлаганнинг кетма-кет ёзиб, нашр эттирган китобларининг савияси борасида.

Тўлаган ва Элтутмишларнинг энг хавфли томони қаҳрамонлардан бири айтганидай: «...қанча яхши одамни ёмон деб, қанча ёмон одамни яхши...» деб кўрсатишларидадир.

УЛАРНИНГ ЖИЛОВИДАН қаттиқроқ тортиб, эпақага соладиган инсон йўқ. Чунки кўпчилик уларни қўллаб-қувватлаган катта раҳбардан ҳайиқади. Баъзилари эса уларнинг асл қиёфаларидан бехабар эдилар. Ҳа, бундай одамлар жуда уста, муғомбир бўладилар. Улар хоҳлаган раҳбар билан умумий тил топиб, уни ўраб-чирмаб ташлайдилар. Чунки бундай одамлар буқаламунга ўхшаб, шароитга тез мослашиш қобилиятига эга. Қайта қуриш даврида демократия ва ошкоралик авжига чиққан пайтларда Тўлаганга ўхшаш сафсатабозларнинг омади келди. Улар бўлар-бўлмас силлиқ гапларни айтиб, янада машҳур бўлиб кетмоқдалар.

Агар спектаклда янги даврда илм даргоҳида кучайиб кетган мафиянинг илдизлари чуқурроқ очиб берилса, у янги фактлар билан бойитилса, асар қиммати янада ошарди, реал замини кучайган бўларди.

Ёқуб Аҳмедов зиммасига усти ялтироқ, ичи қалтироқ, лекин машҳур ва мансабдор олимнинг образини яратиш тушди. Сирасини айтганда санъаткоримиз бўш келмади. У янги давр руҳини яхши тушунадиган разил олимнинг образини саҳнада гавдалантира олди. Айниқса, актёр қаҳрамоннинг қалбида юз берган товланишларни меъёрига етказиб бера олганлигини қайд этиб ўтиш жоиз. Актёр ўз қаҳрамонининг Келган Ўтаровичга муносабати ва у ҳақда совуқ хабар эшитганидан кейинги руҳий оламидаги кескин ўзгаришларни ёрқин бера олган. Умуман, қаҳрамонларнинг катта раҳбар вафоти ҳақидаги хабарни эшитганларидан кейинги руҳий ҳолатлари спектаклда энг яхши чиққан эпизоддир. Бу ерда барча персонажларнинг туб моҳияти очилишидан ташқари, асарни саҳнага қўйган режиссёр Рустам Ҳамидов ижодий изланишларининг самараси ҳам кўзга яққол ташланади.

Спектаклдан чиқариладиган муҳим хулосалардан бири шундаки, қинғир, ҳаром, бузуқ заминда юзага келган дўстлик муз устида турган омонат уйдай гап. У қаттиқроқ қаршиликка учраса ёки биридан иккинчисига фойда келмаса мағлубиятга учраши, чок-чокидан сўкилиб кетиши муқаррар. Худди шундай бўлиб ҳам чиқди. Келган Ўтаровичнинг ўлимидан кейин ҳамтовоқларнинг ўзгариб кетганлигини кўрсангиз! Тўлаганнинг оёғини ўпишга тайёр турган улфатлар энди ўз ҳаётлари ва мансабларини сақлаб қолиш учун унинг башарасига тупуришгача боришлари, ҳаттоки ўлимини тилашлари уларнинг ҳақиқий қиёфаларини очади-қўяди. Элтутмиш (З. Муҳаммаджонов), Хонқаро (С. Умаров), Суюн (М. Абдуқундузов), Қайтмас (Т. Тожиев), Метин (Т. Хонтўраев), Оғабек (Р. Авазов), Ёвқоч (С. Зиёмуҳамедов), Бойсунқур (А. Маҳмудов), Тўқмоқли (П. Носиров)ларни гарчи бир мақсад — бойиш, айш-ишрат қилиш ниятлари бирлаштирса ҳам, уларнинг ҳар бири ўзига хос. Элтутмиш қуруқроқ, Тўлаганнинг тўрига илиниб, толпиниб ундан чиқа олмаган кимса бўлса, Хонқаро динга муккасидан кетган, дўстининг нуқсонини дадил очиб берадиган шахс сифатида кўринади. Суюннинг эс-ҳуши Севил билан дон олиш, у билан ишрат қилиш. Қайтмас бўлса мактабни дўстларининг хизматига бўйсундириш билан банд, Метиннинг мақсади — Тўлаганнинг матбуотда чиқишларини ташкил қилиш орқали гуруҳнинг обрўйини кўтариш. Оғабек ижроқўм раиси сифатида улфатларининг маънавий-ташкилий ишларига кўмаклашиб гуруҳни мустаҳкамлайди. Дўстбиродарларни хавф-хатардан сақлаб турган ички ишлар бўлимининг бошлиғи Тўқмоқлидир. Ёвқоч билан Бойсунқор Тўлаганнинг моддий жиҳатдан мададкорларидир.

Муаллиф ва театр ижодий коллективи корчалонларнинг туб моҳиятини очиш учун некролог усулидан фойдаланадилар, уларнинг ўзларини гапиртириб қўйиб, афти-башараларини очиб берадилар.

Асар фан соҳасидаги баъзи кимсаларнинг маънавий пучлигини очиб ташлаши, қилмишларини қаттиқ ҳажв этиши, қаҳрамонлар характерига заҳарли кулгининг сингдириб юборилиши жиҳатдан сатирик комедия даражасига кўтарилган. Театр ижодий коллективи ҳам уни худди шу йўсинда талқин этган. Лекин фандаги мафия чуқурроқ очилса, драматик ҳаракат янада кучайтирилса, сюжетга мос музика ёзилса, безакда дабдабабозлик меъёри сақланса, спектаклнинг қиммати янада кўтарилиб, таъсир кучи ортарди.

СПЕКТАКЛДАН чиқариладиган яна бир хулоса шуки, гарчи Тўлаганнинг куни битган бўлса ҳам, аммо тўлаганчилик улфатларнинг қонқонига микроб бўлиб кириб, «поралларга бўлиниб», барчаларининг таналаридан «ўрин олиб», қалбларига «сингиб» кетиб давом этмоқда. Томошабинларни улардан эҳтиёт бўлишга, ҳушёрликка чақириши спектакль ютуқларидан биридир.

Ҳафиз АБДУСАМАТОВ

СУРАТДА: шу спектаклдан кўриниш.
К. РОМЕЕВ суратга олган

РУҲИЯТНИ ТУҒЁН ЧУЛҒАСА

ИНСОН ЎЗ РУҲИЯТИ имкониятларини билгани сайин иродасини разолатга ва худбинликка қарама-қарши қўйишга киришади. Сиртдан қараганда ҳар томонлама тўкис туюладиган, аслида эса кузги хазондек қадрсиз ҳаваслар узра қурилган омонат тирикчилигидан ҳазар қилиши учун маънавий куч ҳам топа олади. Турмуш тўфонидан толиққан руҳияти қатламларида ҳадик ва илинж билан ёнма-ён яшаб келган бир ширин, бир аччиқ хотиралар уни нажотбахш ёруғ нуқта сари йўналтиради, ҳатто уни ўткинчи қувонч ва татимайдиган тилаклардан бениҳоя йироқ, айни пайтда ғуборлардан холи катта ҳаётга яқин изтироблар комига ирғитиб ташлайди.

Таниқли драматург Машраб Бобоевнинг «Мушкул савдо» асари асосида Муқимий номидаги республика музикали театри саҳналаштирган спектаклни кўрганимдан сўнг кўнглимдан дастлаб шу хил мулоҳазалар кечди.

Спектаклда асосан руҳий драматизм тантана қилиши томошабинни сергак торттиради, бинобарин, саҳнани аралаш-қуралаш воқеаларда қатнашувчи кўплаб персонажлар ва улар ўртасидаги муносабатлар эмас, атиги икки образ — эру хотин ўртасида кечадиган баҳс ҳаракатга келтиради. Драматург танлаган ва режиссёрлар Носир Отабоев, Оловиддин Муҳиддинов томонидан сайқал берилган бу ўзига хос шакл образлар ички дунёси анча тўлақонли очилишини таъминлайди, характерлар алоҳида бетакрор белгилари билан бўртиб кўринишлари учун замин ҳозирлайди.

Хотиралар воситасида вужудга келган руҳий кўтарилишлар мусиқавий таранглик ва мусиқавий энтикишлар билан уйғун тарзда маънавий-эстетик оқимга айлана бориши тугал маънодаги ҳаётийликдан далолат беради. Реалистик омиллар эҳтиёткорлик билан кучга киритилгани туфайли саҳнадаги зиддиятлар томошабин дилига кўча бошлайди, қайноқ кечинмалар билан тўйинган ҳолатлар қаршисида томошабин асло лоқайд қолмайди: турмуш қуришганига ўн йил тўлган кунни нишонлаётган Остон билан Ойхон дарду ҳасратлари, севинчлари, тилаклари, армонларини беихтиёр чуқур қониқиш ҳисси билан бўлиша бошлайди.

Ёшликда Остон ҳам, Ойхон ҳам ҳаёт мазмуни, тириклик камолини эзгуликка эш соф муҳаббатда кўради, ҳаёт қийинчиликларини ҳам собит севгига суянган ҳолда енгиб ўта олишларига шубҳаланишмайди. Вақт кечиши билан эса аста-секин ана шу эътиқодларига ямоқ тушади, нима бўлганда ҳам тўкин ва осойишта яшамоқ керак, деган ақида сезгиларини қарийб маҳв этгани сабабли, бу фожиавий ҳолни билиб-билмай яшайберишади. Оилавий юбилей кунида эса ўзаро мулоқот баҳонасида эса ёшликдаги орзу-ҳаваслардан фақат хотиралар қолганини пайқашади, шу билан руҳий ғулу гирдобига тушишади, таъбир жоиз бўлса, энди хотиралар диёнат қиёфасига киради ва гоҳ ҳаёт баланд мартабага, яъни райком секретарлигига кўтарган Ойхонни, гоҳ хотини сояйи давлатида дориломон яшаётган, хотини ҳурмати учунгина мактаб директорлиги лавозимини эгаллаб турган Остонни қийноқларга дучор этади.

Остон билан Ойхонни турли ҳолатга солган хотиралар ва бу хотираларни уйғотган кун қувончи ва ҳасрати мусиқада акс этган фалсафий мушоҳадалар ёрдамида яна ҳам чуқурлаштирилгани эътиборга моликдир. Асар бадиий-эстетик йўналиши баъзан қувноқ, баъзан маҳзун янграйдиган оҳангларга теран сингдирилган, хусусан бу йўлда бастакор Ҳабибулла Раҳимов самарали изланганини, дирижёр Эргаш Тошматов мусиқа ва қўшиқ имкониятларини маромига етказганлигини алоҳида таъкидлаш лозим.

Оилавий юбилейи асносида, Остон баҳслашув ва ўзлари устидан ўзлари ҳукм чиқаришлари учун қулай муддат келганини фаҳмлайди, унда кечган англаш жараёни Турғун Бекназаров талқинида томошабинни асир этади. Остондаги ич эврилишлар ўткинчи ҳолат эмаслигини у анча тўкис ифодалайди ва бунга томошабинни ишонтиради.

Остонни азоблар гирдобига ташлаган куч нима? Турғун Бекназаров бу саволни кўп маротаба ўзига ўзи бергани ва унга жавоб излагани эҳтимолдан ҳоли эмас. Шаксиз у жавоб тарзида ўз ижрочилик йўсинини кўндаланг қўяди, диққатга лойиқ жойи шуки, томошабин ҳам унга ҳомийлик билдиради. Ҳарҳолда, актёр Остон ёшлик орзуларидан кечган, аниқроғи, кечишга мажбур бўлган, оқибат, умр йўлдоши — амалдор хотин оғзига қараб қолган ночор инсон эканлигини гавдалантира олганки, бу муваффақият асар фалсафий салмоқдорлигини кучайтиради.

Образ ички ва ташқи дунёсидаги ўзгаришларга Турғун Бекназаров борича ҳаётий бўёқлар беришга уринади, тўғри, гоҳо у айрим нозик муомалалар талқинида бир қадар маъёридан чалғийди (масалан, ҳолатдан ҳолатга кўчишда сал шошилади, мулозиматни ҳаддидан оширади, бўсани кўпайтиради, айниқса ёшликка қайтиш онларида сунъий ҳаракатлар кўпроқ эътироз туғдиради), умуман олганда, драматизм ривожи ва кескинлашуви билан ҳамоҳанг тарзда Остон характерини шакллантириб бориш пайида бўлади. У фақат ўзига хос ижро йўриқларини топа олгани учун Остон кўз ўнгимизда одамийлик фазилатларидан бутунлай кечиб юбормаган мураккаб тип сифатида жонланади.

Остон руҳиятидаги драматизм ҳар замонда жиринглаб турадиган телефон можароси билан узвий боғланади. Умуман, телефон эру хотин изтиробларини ғалаёнга келтиришда хотиралардан кам хизмат қилмайди, ҳатто у хотиралар таранглаштирган ҳолатларни нафрат билан ғазабга қоришиқ ўзгача иштибоҳга кўмади. Илгари Остонни кечмишда қолган ва мева бермаган орзу-армонлар безовталаган бўлса, энди хона бир бурчини эгаллаган қаттол телефон безовталайди. Ахир хотинининг олис Тунисда яшайдиган қандайдир жазмани ҳақида ҳам, юқоридан қуйига келадиган фалокатли фармойишлар ҳақида ҳам, ноҳақлик ва уқубатлар туфайли ўзига ўт қўйган аёл фожиаси ҳақида ҳам хабар етказган, ниҳоят, ўзини мудом, ҳа, мудом жуфти ҳалоли гурунги ва висолидан маҳрум этган ҳам ана шу сабил-да! Аламига чидолмай у қаҳрини телефонга сочади, унга бутун армонларини ифодаловчи ном топиб қўяди: Қора ботир!

АСАР ДРАМАТИЗМИ ўзини ўзи ёндирган аёл ҳақидаги мужда муносабати билан авж пардасига кўтарилади, назаримизда, шу лаҳзадан Ойхон маънавий фожиаси турли жиҳатлари билан теранроқ ва кескинроқ зуҳур бўла бошлайди. Эл-жамоа эмас, эр устидан ҳам ўз иродасини ўтказишга одатланган Ойхоннинг даҳшатли хабардан воқиф бўлган фурсатдаги ҳолатини Норпошша Ҳасанова асосли талқин этади, Ойхон юрагини ўртаган нафрат ва жаҳлни далиллайди, бу нафрат ва жаҳл мушфиқ ожизани ҳалокатга маҳкум этган разолатга эмас, ҳақиқат тополмай бегуноҳларча қурбон бўлган аёл шаънига тегишли эканлигини ишончли очади. Ҳа, Ойхон худбинлик чангалида, шу боис у ҳаётдан эрта кўз юмган ситамкаш инсон тақдирига ачинишни ўйламайди, ўша ожиза касофатига ўзи амал курсисидан ажралиб қолиши мумкинлигини ўйлаб ташвишга тушади. Ойхоннинг ана шундай манфаатпарастлиги холис талқинда мужассамлашади, холис талқин ундаги бу илла қадрсизланган давр иллати эканлигини ошкоралайди, шу билан бирга, аёлнинг жамиятдаги ўрни масаласи ниҳоятда нозик масала эканлигидан, айни шу борада басирлик йўлини тутганимиз, оқибатда талтайишларга берилиб кетганимиздан огоҳ этади.

Норпошша Ҳасанова Ойхондаги беқарор ҳолатларга, унинг дил овловчи хушфеъл бека қиёфасидан кутилмаганда серзарда, толғин, асабий, расмиятчиликни қонун тарзида тушунадиган, юқори амрига оппа-осон бўйсунадиган амалдор қиёфасига ўтиши анча эҳтиёткорлик билан талқин этиши кузатилади. У жонлантирган Ойхон энди ёшлигидаги сингари имони тозалигини айтиб мақтанолмайди. Хотиралари эса бугун ташлаётган ҳар бир қадами ҳалокатли эканлигини таъкидлайверади, лекин у тақдирини гирдобдек ўраган сабоқлардан хулоса чиқаришини хушламайди. Хусусан, бир бегуноҳ аёл инқирозини умум фожиаси эмас, фақат ўз шахсига зиён етказадиган кўргилик сифатида баҳолайдики, бундай тошбағирлиги Остон учун ҳаммасидан ошиб тушади, ниҳоят, ўн йил давомида суюмлисига бир бегонадай бўлганини, яна ҳам аниқроғи, сулув санам қиёфасидаги мутлоқ ҳокимлик даъво қилувчи амалдор хотин қулига айланиб қолганини чуқур ҳис этади.

Назаримизда, Остон мутелик фожиасини охир-оқибат англаши ва буни ошкора эътироф этиши ёдимизга маънавий оламдаги ё р у ғ н у қ т а н и тағин эслатади. Қисмати моҳиятини англаш баробарида у ўша нуқта сари дадил ҳаракат қилди ҳамда бутун эътиқоди билан адолат томон оғди, адолат суянчига айланди, хотини тимсолида жамиятни хор айлаган, ҳақиқатни топташ ва синдиришга қасдланган разолат кўланкасини кўрди. Энди у разолатга ёндош хотини ёнида қолиши мумкин эмасди. Омонат орзулар устига қурилган хонадонни абадий тарк этишга аҳдланди, ўн йиллик қулликдан кейин ўзини ўзи озод этганини мардона эълон қилди, «Мен қулликдан қутулдим!» дея хитоб қилган они ниҳоят ҳалиги нуқтани бутунлай забт этган онидир. Ойхон-чи, нима, Ойхон бундай қайта туғилишдан маҳруммми?

Шубҳасиз, Норпошша Ҳасанова мураккаб образ саналган Ойхон дунёқарашидаги чекланишларни четлаб ўтмайди. Икки ўт ўртасида тўлғанадиган аёл характеридаги номутаносибликларни ўз ҳолича рўёбга чиқариш учун бор имкониятини ишга солади. Холислик йўлидан боришга уринган санъаткор (лекин у ҳам Турғун Бекназаров сингари баъзан меъёрни бузишидан кўз юммаслик керак) бир тарафдан Ойхонни вафодор аёл мақомида кўрсатса, иккинчи ёқдан у сал туртки билан иродасини бой бериб қўйиши ҳам мумкинлигини ифодалайди. Ойхондаги шу ожизлик Остон ҳам маънан, ҳам жисман хўрликни ихтиёр этганини айтган кезда аёнлашади. Дафъатан Ойхон қайсидир йили санаторийда бир ёзувчи ўзига майл билдиргани, Тунисдан қўнғироқ қилаётган ўша одам эканлигини, агар у оилани бузадиган бўлса хиёнат кўчасига киражагини эътироф этади. Оиласида бундай нохушлик юз бериши юқори олдида юзини шувит қилиши, обрўйини тўкишини билгани учун ҳалигидай оҳангда сўзлайди. Лекин у ёлборгани билан Остон эшитмайди, ўн йил давомида кўнгил сирларини ўзидан сир сақлаган мартаба сиғиндисини ёлғизлик ихтиёрига ташлаб кетади. Қадами остонадан узилган паллада Ойхон асосий фожиаси юқори ҳузуридаги жавобгарлигида эмас, умуман ўз бахти ва эртаси мартабада эмас, оддий инсоний йўриқлар ва поклик билан устивор оиласи заминида барқарорлигини илғайди, ана шу оиланинг мустаҳкам устуни бўлган, аччиқ-чучугига шериклашиб яшашга тиришган Остондан ажралиши ҳаётидаги энг катта фожиа эканлигини тушунади. Наҳотки шунча тез, дея оҳ чекади. Айни шу биргина оҳ у ҳам аччиқ ҳақиқатга тик қарай олганидан, тўлғоқлар билан ўзини ўзи билиш сари ошиққанидан, ахийри ўша нуқта билан юзлашганидан далолатдир.

Спектакль бадиий қурилиши, маънавий-эстетик кўламини мутаносиб бўёқлар билан бойитишга интилиш рассом Собир Бегматов учун асосий мезон бўлганини томошабин назари соқит қилмайди.

Аммо саҳнада кечадиган ҳаётий мусоҳабаларга тасвирий санъат имкониятлари мусиқа сингари чуқур сингдириб юборилмагандек туюлади. Ваҳоланки, саҳна асари бошқа санъат асарлари сингари ҳар томонлама яхлитлик бўлишини тақозо этади. Бундан ташқари киноускуна ёрдамида ортда бериладиган лавҳалар кўзланган мақсадга хизмат қилаётгани томошабинни шубҳалантиради.

ПОКЛАНИШ САРИ юзланаётган ҳаётимиз аччиқ-чучугига ҳамоҳанг жаранглайдиган «Мушкул савдо» спектакли инсон руҳиятидаги туғёнларни тадқиқ этиш бобидаги самарали уринишлардан ҳисобланган асар сифатида театр саҳнасида узоқ яшаб қолажагига аминмиз.

Асад ДИЛМУРОД

Пўлат ЗОҲИДОВ:

ОБИДАЛАР — ХАЛҚ ҲОТИРАСИ

ОШКОРАЛИК ОБИДАЛАР дунёсига, ...сори атиқа маҳалласига ...дигина қадам қўймоқда. ...у боис қадимият муаммо...ари ҳақида айтадиган гап ...уп. Кейинги пайтларда ...еъморий ёдгорликлар қа...овсизлиги, ночор аҳволи ...ақида матбуотда танқидий ...абарлар, мақолаларнинг ...упайиб бораётганлиги тасо...иф эмас. Масалан, «Из...естия» газетасининг 1987 ...ил, 20 май сонида босил...н «Таъмир харобалари» ...ақоласида Бухоро Арки ...еворининг сифатсиз таъ...ирлангани ҳақида мухбир ...уйиниб ёзган эди. Натижа...и айбсиз айбдорлар жазо...анди. Ҳақиқий айбдорлар ...а одатдагидек четда қол...и. Худди ўша йили таниқ...и ёзувчилар Неъмат Ами...ов ва Садриддин Салимов...инг «Ўзбекистон адабиёти ...а санъати» газетасида ...Обидалар нидоси», ўтган ...или эса «Бухорони қутқа...инг!» танқидий мақолалари ...ълон қилинди. Уларда қа...им Бухоро обидаларининг ...ида-жулда таъмирланаёт...анлиги кескин танқид қи...инган эди.

Дарҳақиқат, кўҳна Бухо...о осори атиқалари амалий ...адам кутмоқда. Асрлар да...омида замину замон хиз...атида бўлган қадимий би...олар, меъморий ёдгорлик...ар аллақачон эътиборга, ...арвариш ва таъмирга муҳ...ож. Шу каби заруратлар ...ақида анчадан бери гап ...ради, баланд-паст минбар...ардан талаб ва таклифлар ...аълум қилинган. Қатор...атор қарорлар чиқарилган. ...екин ҳамон бирор ўзга...иш сезилмаётир.

Бир неча йил давомида ...кланаётган Аркнинг жа...убий девори 1986 йил де...абрида қулаб тушди. Ус...алар пешона тери тўкиб ...клаган девор, сарфланган юз минг сўмдан ортиқ маблағ бир зумда гўё кўкка совурилди. Юқорида тилга олинган «Известия» газетасида эълон қилинган мақолада девор қулаши сабаблари ва айбдорлар жуда аниқ ва тўғри кўрсатиб берилди. Шаҳар прокуратураси ҳам ҳалокатнинг ҳақиқий айбдорларини аниқлади. Республика маданият министрининг собиқ ўринбосари Е. Чепко, ёдгорликларни сақлаш бошқармаси собиқ бошлиғи К. Крюков, «Меъмор» бирлашмаси собиқ бош инженери С. Литвинов рационализаторлик таклифи киритиш баҳонасида хом-хатала лойиҳа тайёрлашган, уни матбуотда ҳатто қулай, тежамкор деб овоза қилишган. Лекин оқибат жуда ачинарли бўлиб чиқди. Худди шундай бўлишини, яъни таъмир вақтидаёқ янги девор қулаб кетиши мумкинлигини таъмиршунослик институти экспертизаси ўша вақтда исбот қилиб берган эди.

Оқибат Бухоро таъмир корхонаси учун қийин бўлди. Усталар бўйнига ўша қарзларни узиш тушди. Устахонада меҳнат қилаётганлар маошлари камайиб, баракаси учгани сабабларидан бири худди мана шу АРК девори харажатлари товони бўлганидир. Ҳақиқий айбдорлар бошқа даргоҳларга қочиб қутулишди.

Бундан икки йил илгари осори атиқаларни сақлаш ишларини яхшилаш баҳонасида ёдгорликларни сақлаш бошқармасини тугатиш, илмий лойиҳа институтини эса «Меъмор» бирлашмасига қўшиб юбориш ҳақида нотўғри қарор чиқарилди.

«Меъмор» бирлашмаси ташкил топганига 12 йил бўлди. Шу муддатда янги маъмурият жойлардаги бирор устахонанинг базасини талабга муносиб жиҳозламади, усталар сафини кенгайтириш ўрнига уларни қувғин қилди. Қизиқ, «Меъмор» бўлса-да, бирлашма маъмуриятида ҳали ҳам бирорта «меъмор» йўқ!.. Бошқарувдаги бебошлик ва сансоларликка чек қўйиш учун «Меъмор» бирлашмаси маъмуриятини тарқатиб юбориш, жойлардаги таъмир устахоналарига мустақиллик бериш ҳақида жуда кўп ўринли таклифлар айтилди. Уста ишлаётган таъмир материаллари — ғишт, сопол, кошин, ганч талабга мувофиқ соз бўлмаса, устанинг барча уринишлари зое кетиши мумкин. Агар устанинг ўзи ношуд бўлса иш яна чатоқ. Демак, таъмир сифатсизлигининг сабабини четдан суриштирмай, балки ўша «Меъмор» бирлашмаси устахонасидан қидириш керак.

Бухоро таъмир устахонасида зарур бўлган на чорси ғишт, на сопол, на кошин, на сиркор ғиштчалар, на ганч чиқариш ҳалигача дуруст йўлга қўйилгани йўқ. Материаллар сифати ниҳоятда паст. Устахонада дурустроқ замонавий техника, зарур механизм, машиналар йўқ. Хўш, шу аҳволда таъмирнинг сифатини ошириб бўладими? Миллионлаб маблағ сарфлаб катта ҳажмдаги ишни шошма-шошарлик билан бажаришнинг оқибати қандай бўлиши аниқ.

«Меъмор» бирлашмаси жумҳуриятдаги ҳамма таъмир устахоналарини чорси ғишт билан таъминлайдиган заводларни Ангрен ва Самарқанд шаҳарларида қуриб бермоқчи бўлганига ўн йилдан ошиб кетди. Мазкур заводлар лойиҳалари моғорлаб ётибди. Завод қуриш, базани кенгайтириш учун таъмир маблағидан ҳар йили беш фоиздан ўмариб қолдирилгани ҳам сир эмас. Бу пуллар қаёққа кетаяпти?

Ўзбекистонда ёдгорликларни муҳофаза қилиш, таъмирлаш ва улардан фойдаланиш ишининг қониқарсиз бўлганлигининг асосий сабабларидан бири маъмурий бошқарувда устма-уст тузилган икки ҳокимликнинг вужудга келиб қолганлигида. Юқорида иккита илмий ишлаб чиқариш идораси — бири ёдгорликларни муҳофаза қилиш, ишлаб чиқариш бош бошқармаси (Ўзбекистон ССР Маданият министрлигининг маданий ёдгорликларни муҳофаза этиш, таъмирлаш ва улардан фойдаланиш ҳамда тасвирий санъат, ёдгорлик ва монументларни қуриш ва таъмир этиш илмий ишлаб чиқариш бош бошқармаси. Шундай ғажакдор номни ўйлаб топганга раҳмат!), пастда «Меъмор» илмий ишлаб чиқариш таъмир бирлашмаси. Бу икки ташкилотнинг номутаносиб фаолияти туфайли таъмирлаш ишида бошбошдоқлик вужудга келди. Ана шу икки ташкилотдан бири ортиқча.

Жойларда нимаики «Меъмор»» номидан бажарилаётган бўлса, бу номи улуғ, супраси қуруқ маъмуриятнинг имкониятларидан хабардор бўлганлар истеҳзо билан «бемор» ташкилот десалар ажабланманг. Бемор «Меъмор»нинг давоси осон: унинг маъмуриятини аллақачон тарқатиб юбориб, жойлардаги таъмир устахоналарининг мустақиллигини тиклаш керак.

ТОШКЕНТДАГИ таъмиршунослик институти фақат Ўрта Осиёдагина эмас, балки Иттифоқ миқёсида ҳам илмий мақомига кўра шу соҳадаги ягона илмий марказ ҳисобланади. Гарчи институт тарихан ёш бўлса-да (у 1980 йилдан кичик устахона асосида таъсис этилган), совет даврида Ўрта Осиё ёдгорликларида ўтказилган энг мураккаб ва масъулиятли таъмир ишларининг вориси ҳисобланади. Самарқанддаги Улуғбек мадрасасининг оғиб, йиқилиш арафасида турган икки минораси инженер М. Мауэр (1932 й.) ва Гендель (1965 й.) томонидан аввалги ҳолига келтириб тикланиши совет таъмирлаш мактабининг ажойиб ютуқлари қаторидан ўрин олган. Бу таъмирларни лойиҳа-режасиз амалга ошириш мумкинми ахир? Агар лойиҳа бўлмаганда Бухоро, Самарқанд, Хева шаҳарларидаги кўплаб ёдгорликлар аллақачон вайронага айланган бўларди. Қолаверса, жумҳуриятда таъмирлаш бешигини тебратган архитектор Б. Засипкин, археологлар М. Массон, Я. Ғуломов, В. Шишкин, ҳозирги пайтларда академик Г. Пугаченкова, фан докторлари М. Булатов, В. Нильсон, И. Ноткин каби алломалар ҳамкорлик қилаётган илмий марказга баъзи бошқа мутасадди ташкилотлар хатоларини рўкач қилиб, тош отиш одобдан бўлмаса керак.

Яна бир изоҳ. Энди оёққа тураётган илмий марказни тарқатиб, унинг қолдиқлари асосида тарихий шаҳарлардаги махсус таъмирлаш илмий ишлаб чиқариш устахоналари ҳузурида лойиҳалаш группаси тузиш, яъни қурилиш корхонасига лойиҳа тузиш ҳуқуқи бериш таклиф этилмоқда. Агар шу таклиф амалга ошса, лойиҳа тузишнинг ҳам ҳожати қолмайди. Улар учун пул ҳисоби, хомчўт режа-смета бўлса етарли. Ахир, таъмир ямоқчилик эмас-ку. Лойиҳа мавжудлигида, яна банкнинг назорати остида таъмиркорликда шунчалик ўпирилишлар содир бўлганини эътиборга олсак лойиҳа ишлари таъмир корхонаси тобелигига ўтганда қандай ўзбошимчаликларга йўл очилиши ойдек кўриниб турибди...

Хўш, кўҳна Бухоро маркази келажаги қандай? Бухоро шаҳрининг ривожланиш бош плани неча марта ишлаб чиқилган бўлса ҳар гал шаҳарнинг кўҳна қисми масаласи деярли очиқ қолдирилган экан. Кейинги йилларда таклиф этилган шаҳар реконструкциясига оид тадбирлар бутунлай амалга ошмай қолмоқда десак, хато бўлмайди. Маданият министрлиги ўтказган конкурс асосида, шаҳардаги Ленин кўчасининг кўҳна шаҳарга кираверишдаги қисмини реконструкция этиш таклифлари кўриб чиқилганига ҳам бир неча йил бўлди. Лойиҳалар эса Бухорода ҳамон чанг босиб ётибди. Нима учун конкурс материаллари бутунлай эътиборсиз қолиб кетмоқда? Конкурсда таъмиршунослик институтининг лойиҳа режаси энг маъқул деб топилган эди-ку?!

КПСС Марказий Комитети ва СССР Министрлар Советининг «Совет меъморчилиги ва шаҳарсозлигининг галдаги тараққиёти тўғрисида» (1987 йил, 19 сентябрь) деган ҳужжатида алоҳида таъкидланишича, ҳозирги пайтда ёдгорликларни муҳофаза қилиш давлат органлари меъморий ва шаҳарсозлик ёдгорликларини ҳимоя қилиш, улардан тўғри фойдаланиш, таъмир этиш каби кенг кўламдаги ишларга раҳбарлик қилишни ниҳоятда суст олиб бормоқдалар. Мана шундай танқидий хулоса бизнинг республикага ҳам тегишли. Қайта қуриш шабадалари ҳалигача ёдгорликларни муҳофаза этиш ташкилотларига, айниқса, таъмирлаш соҳасига етиб келганича йўқ.

Ўтган йили Ўзбекистон ССР Олий Совети Президиуми тарих ва маданият ёдгорликларини сақлаш ҳамда маданий меросдан оқилона фойдаланиш масаласини кўриб чиққан эди. Депутатларимиз бу соҳадаги камчиликларни очиқ-ойдин айтиб беришди. Ёдгорликлар аҳволи ниҳоятда оғир, аянчли, қониқарсиз. Турғунлик йилларида минглаб археологик ёдгорликлар ер билан яксон қилиб юборилган, ўнлаб меъморий ёдгорликлар бузиб ташланган!

Таъмир соҳаси ҳам оқсаб, аксари пала-партиш, сифатсиз таъмирлаш одатга айланиб қолган. Иложи борича кўпроқ маблағ сарфлаш каби нотўғри сиёсат оқибатида қадимият ёдгорликларига баъзан тузатиб бўлмас оғир зарар етказилмоқда.

ҚАДИМИЙ ДУНЁДА Герострат деган кимса шуҳрат қолдирмоқ учун Диана мақбарасига ўт қўйган экан. Унинг номи тарихда ўта жаҳолатнинг рамзи бўлиб қолган. Бизнинг давримизда минглаб археологик ёдгорликларни қўпориб ташлаган, қадимият ёдгорликларини оёқ ости қилиб бузган, молхона учун ғиштини ташиб кетган ҳозирги замон геростратларининг бирортаси номини ҳам ҳатто аниқ билмаймиз. Ёдгорликларни сақлаш давлат ташкилотлари, миллионлаб аъзоси бўлган оммавий жамият, қонунбузарларни тергайдиган адлия ташкилотлари, меъморий музей-қўриқхоналар кўпинча томошабиндек кузатиб туришлари оқибати бутун бўйбасти билан кўриниб турибди.

Осори-атиқаларни сақлаш соҳасидаги камчиликлар таърифи узоққа чўзилиши мумкин. Самарқанд, Бухоро, Хева каби қадимий шаҳарларнинг ҳали ҳал этилмаган муаммолари қалашиб ётибди. Шоир айтганидек, кўҳна шаҳарларнинг ҳар битта ғишти боболар қалбидан дарак беради.

Меъморий обидалар — халқ мулки, бебаҳо хазинаси, беқиёс хотираси. Уларни ардоқлаб асраш ҳаммамизнинг виждон бурчимиз.

Ж. САФОЕВ ёзиб олди

ХАЛҚАРО ҲАЁТ

КЕЧИККАН ҲАҚИҚАТ

Шукрлар бўлсинким, мамлакатимиз қуролли кучлари, ҳарбий харажатларимиз, армиямиздаги аҳволга доир қатағон маълумотлар бугун ошкор қилинмоқда. СССР Олий Совети 1990 йилги давлат бюджети тўғрисида Қонун қабул қилди. Шунга кўра СССР Мудофаа министрлигининг ахбороти матбуотда эълон қилинди. Унда айтилишича, келгуси йили мамлакатимизнинг мудофаа харажатлари 70 миллиард 975 миллион 800 минг сўмни ташкил этади. Шундан 31 миллиард 500 минг сўм пул қурол-яроғ ва ҳарбий техника (сотиб олиш) учун ишлатилади. Илмий тадқиқот ва тажриба-конструкторлик бюроларига 13 миллиард 154 миллион сўм, армия ва флотни боқишга 19 миллиард 323 миллион 300 минг сўм, ҳарбий қурилишларга 3,7 миллиард сўм маблағ ажратилган. Бошқа сарф-харажатлар ҳам бор.

Ойни этак билан ёпиб бўлмайди деганларидек, ҳарбий харажатлар ҳақидаги бор ҳақиқат ҳам, мана, ниҳоят, ошкор бўлди. Узоқ йиллар давомида биз ўзимизни оқлаб, бошқаларни қоралаб келдик. Қўшма Штатларнинг йиллик ҳарбий харажатлари 300 миллиард доллардан ошиб кетганлигини айтиб жамоатчиликни ваҳимага солдик. «Тинчликка ким хавф солмоқда» деб номланган махсус ҳарбий тўпламнинг даҳшатли суратлари, СССР-га қарши ҳужум хариталари билан бу ваҳимани янада оширдик. Ўз харажатларимиз тўғрисида эса лом-мим демадик. Академик Г. Арбатов келтирган маълумотларга қараганда, биз ялпи миллий маҳсулотимизнинг 9 фоизини ҳарбий мақсадлар йўлида сарфлаётган эканмиз. Қўшма Штатларда бу кўрсаткич 5,9 фоизни, Японияда атиги 1 фоизни ташкил этар экан.

Шу ўринда андак қочирим қилиш эҳтиёжи туғилиб қолди. Хўш, ҳурматли академигимиз бу рақамларни авваллари билмасмидилар? Қуролланиш пойгасидан, қурол-яроғларнинг сон ва салмоғидан, ўринсиз буромадлардан бехабармидилар? Асло! Турғунлик йиллари мамлакатимиз ташқи сиёсати йўналишларини белгилашда, АҚШ ва Канада институтининг раҳбари сифатида халқаро муносабатларга доир муҳим ҳужжатларни тайёрлашда, музокаралар олиб боришда, ҳукуматни зарур маслаҳатлар билан таъминлашда у кишининг хизматлари катта. Энди эса гўё ҳеч нарса бўлмаганидай юҳо рақамларни ошкор этиб ҳаммани қойил қолдириш ва ҳатто ҳукуматнинг иқтисодиётимизни ўнглашга доир программасини «мардона» рад этиш ҳам жасорат эмас. Бундай жасорат 70-йилларда бўлганида борми, эҳтимол бугун қумга сингиётган, тоғ-тоғ темир-терсакка айланаётган бир неча юз миллиард сўм маблағимизни тежаб қолган бўлур эдик.

Турғунлик йиллари ҳарбий харажатларни белгилаш бутунлай назоратдан чиқиб кетгани бугун сир эмас. Ноўрин, пухта ўйланмаган ва аслида ҳеч қандай зарурати йўқ программаларга халқимизнинг миллиард-миллиард сўмлаб маблағлари сарфланди. Мана энди, тинчлик, ишонч шамоллари эсиб, ўша йиллари яратилган, турна-қатор қилиб тизиб ташланган ракеталарни даштнинг бир чеккасига судраб бориб майдалаяпмиз. Меҳнатимиз самаралари эвазига яратилган бу ажал воситаларини майдалаш ҳам бекорга бўлаётгани йўқ. Яна пул сарф бўлмоқда.

Эътибор беринг. Биз ҳозир армиямизни 500 минг кишига қисқартирмоқдамиз. Бу иш ниҳоясига етганида ҳам Совет армияси жаҳондаги энг йирик, кўпсонли армиялардан бири бўлиб қолади. Тўғри, бу ерда мамлакатимизнинг географик шароити ҳисобга олиниши керак. Бизни бу жиҳатдан Қўшма Штатларга ёки бирон бир Марказий Европа мамлакатига қиёслаб бўлмайди. Бундай қараганда йирик армия зарурати эҳтимол мавжуддир. Лекин гап шундаки, бугунги кунда у ёки бу мамлакатнинг мудофаа қудрати армиянинг сони билан белгиланмайди. Атом-ядро асрининг даҳшатли ҳақиқати ҳам мана шунда!

Академик Арбатов келтирган мана шу фактларга ҳам эътибор беринг: 1988 йили биз соғлиқни сақлашга 25 ярим миллиард сўм сарфлабмиз. Американликлар қарийб 200 миллиард доллар сарфлашибди. Маорифга: биз 46,7 миллиард сўм, американликлар 300 миллиард доллардан зиёд. Бу рақамлар ўртасидаги фарқни тўлароқ тасаввур этай десангиз доллар ва сўмнинг харид қувватини ҳам эътиборга олинг. Мана, гап қаерда.

Ҳимоя, мудофаа дегани нима ўзи? Мамлакатни ташқи душман хуружидан сақлашда оммавий қирғин воситалари — ракеталар, бомбардимончи самолётлар, ҳарбий кемалар бирламчими ё шу воситаларни ҳаракатга келтирадиган, бошқарадиган, душманни нишонга оладиган соғлом, бақувват, саводли солдатлармми?

Турғунлик йиллари ташқи сиёсатимизда йўл қўйилган катта хатолардан бири шундаки, биз мудофаа дега сўзни қурол-яроғ ишлаб чиқариш, Қўшма Штатларнинг «ҳар бир қалтис қадамига «муносиб» жавоб қайтариш» деб тушунибмиз, одамларни эса унутибмиз. Унутганда ҳам атрофини қурол-яроғ билан тўлдирибмизу ўзини шип-шийдам қилиб қўйибмиз.

Бу янглишишларни зудлик билан тузатиш пайти келди. Ҳарбий саноатимизнинг маълум қисми кундалик инсоний эҳтиёжларга хизмат қилсин. Ватан ҳимоячилари соғлом, маърифатли ўссин. Бир-биримизга душман кўзи билан қарамайлик, душман ахтармайлик. Қурол кучи билан ҳеч қачон адолат ўрнатиб бўлмаслигини, мустаҳкам тинчликка эришилмаслигини асло унутмайлик!

А. МЕЛИБОЕВ

СЕҲРЛИ ҚЎЛЛАР

Экстрасенслар иштирокидаги давра суҳбатимиз («Дардингни олай, одамлар» — 20 октябрь) эълон қилингандан сўнг редакциямизга жумҳуриятнинг турли бурчакларидан «Менда алоҳида истеъдод, биоток мавжуд, қаерга мурожаат қилсак одамларга фойдамиз тегади?», деган савол билан келувчи кишилар анча кўпайди. Улар орасидан ҳақиқатан ҳам алоҳида иқтидор соҳиби бўлганларни танлаб газетхонларга таништиришни лозим топдик.

Белоруссиялик Инга деган қиз ҳақида кўпчилик эшитган. Марказий телевидение Инга билан суҳбат уюштириб, қўлларига буюмлар «ёпишиб» қолишини кўрсатганида ҳамма ҳайратдан ёқа ушлаган эди. Чиндан ҳам ажабланадиган ҳодиса-да.

Аммо мен худди шундай воқеани телевизорда эмас, ўз хонамда кўрдим.

Редакцияга ёшгина бир жувон кириб келди. Аниқроғи уни республика радиоси маҳаллий эшиттиришлар бош редакциясининг катта муҳаррири Пардабой Эргашев бошлаб келди.

— Бу қизнинг қўлида биоток бор, — деди Пардабой ака.

— Шундайми... — дедим ҳафсаласизлик билан. Очиғи, дастлаб бу гапга унчалик эътибор бермадим. Чунки кейинги пайтларда турлича экстрасенслар чиқмоқда. Уларнинг ҳаммасига ҳам бирдай ишониш қийин, албатта. Шунинг учун хонага кириб келган жувон ҳам шулардан бири бўлса керак-да, деган фикр хаёлимдан ўтди. Шундай бўлса-да, у-бу нарсани сўрадим.

— Қанақа касалларни даволайсиз?

У кулди, бироз жим қолди, юзлари қизарди. Сўнгра тортиниб деди:

— Тўғриси, ҳали ўзим яхши билмайман.

— Демак, қўлингизда биоток борлигини яқинда билибсиз-да.

Суҳбатга Пардабой ака аралашди:

— Қўлида биоток борми, магнит майдоними — ўзиям аниқ билмайди. Аммо бир нарса аниқ: қўлига буюмлар «ёпишиб» қолади.

— Белоруссиялик Инга деган қизга ўхшаб-а.

Клара кулди. Маъқуллаб бош ирғади.

— Мумкин бўлса ҳозир шу ҳолатни кўрсатинг-чи, — дедим қизиқиб.

— Марҳамат, нимани қўяй.

Мен унга қайчи олиб узатдим. Клара кафтини ёзиб тик ҳолда тутди-да, иккинчи қўли билан қайчини кафтига қўйди. Гўё кафтига елим сурилгану қайчи шу елимга ёпишиб қолгандай туюлди. Сўнгра столим устида турган блокнотни узатдим. У ҳам кафтига «ёпишди». Кейин бир нечта қаламни олиб кафтида бармоқлари томонга биттадан териб чиқа бошлади.

Унинг ҳаракатларини кузатиб ўтирарканман, инсон танаси не-не мўъжизаларга қодир эканлиги ҳақида ўйладим. Табиат одамзодни бу қадар сирли қилиб яратмаса. Инсон организмининг қудрати, сир-синоати ҳали тўла кашф этилмаган, деган фикрга келдим. Шунда бир ўй кўнглимни чоғ этди. Яхшиям ошкоралик деган эзгу, ҳаётбахш бир шабада эсди. Акс ҳолда бу мўъжизаларни юзага чиқариш осонмиди. Эндиликда экстрасенсларнинг жамиятлари тузилди, қурултойлари бўлмоқда. Уларга тиббий йўналишда савод бериш мақсадида курслар очилмоқда. Тўғри-да, уларга ёрдам бериш, имконият яратиш керак. Экстрасенсларнинг куч-қудратидан халқ саломатлиги йўлида фойдаланмоқ даркор. Шундай бўлаяпти ҳам. Медицина ходимлари билан улар ҳамкорликда иш тутишса нур устига нур бўлади, одамлар саломатлиги борасидаги курашлар, ҳаракатлар янада самара бериши тайин..

Клара қўлига турли нарсаларни «ёпиштириб» кўрсатди. Кейин графин тагида турган катта шиша идишни кўрсатиб, шуни олинг-чи, деди. Мен уни Кларага узатарканман, ўзимча идишнинг оғирлигини чамаладим. Ҳар қалай бир килодан оғир. Клара уни кафтига қўйган эди, идиш тушиб кетмади. Сўнгра менга томон қўлини узатиб, идишни олинг, деди. Олмоқчи бўлдим, идиш гўё унинг қўлига ёпишиб қолгандай силжимайди. Қаттиқроқ тортинг, — деди Клара. Қаттиқроқ тортдим. Базўр силжиди. Шундай қилиб, маълум бир куч билан тортиб олдим.

Бу ҳолатдан жуда ажабландим, ҳайратландим. Дарров суратчи мухбиримиз Содиқ Маҳкамовни чақирдим. У бир неча ҳолатда суратга олди.

Клара билан узоқ суҳбатлашдим. Гап яна қанақа касалларни даволай олишига келиб тақалди.

— Ҳозирча билганим: қон босими, асаб касалликлари, буйрак тошини тушириш, — дейди ийманиб. — Яқинда яна бир нарсани билдим. Бир одам, ёши ўттиздан ошган, умуман ҳид билмас экан. Бир сеансдан кейин ҳидни ажрата бошлади. Тўғриси, бундан ўзим ҳам суюниб кетдим.

— Қон босими баланд ёки пастлигини айтиб бера оласизми?

— Ҳаракат қиламан.

Шу ўринда бир нарсани алоҳида таъкидламоқчиман. Клара ниҳоятда содда, тортинчоқ. Баъзиларга ўхшаб ундоқ қивораман, бундоқ қивораман, демайди. Ҳатто имкониятларининг ўзи билган жиҳатлари ҳақида ҳам мақтанмай, оддийгина қилиб, тортиниб-тортиниб сўзлайди. Ана шу самимият, ана шу одоб ва камтарлик унда бир умр сақланиб қолишини жуда-жуда истайман.

— Қани, менинг босимимни айтинг-чи, — дедим қўлимни тутиб.

У томиримни ушлаб кўрди-да, ҳозир босимингиз салгина баланд. Аммо сизда ангина, юрагингизда шовқин бор, деди. Ангинам борлиги ҳам, юрагимда шовқин борлиги ҳам тўғри. Шу касалликлар туфайли бир неча марта даволанганман, касалхонада ётганман.

Клара редакциядаги бошқа ходимлар билан ҳам суҳбатлашди. Улар ҳам унинг сеҳрли қўлларидан ҳайратга тушишди. Ўн олтинчи декабрь куни Тошкентда ўтган жумҳурият экстрасенсларининг қурултойида қатнашди.

Ўзи тан олиб, таъкидлаб турганидек, имкониятларини ёки қўлининг даволаш қудратини унинг ўзи ҳам ҳали яхши билмайди. Эҳтимол, унинг қўллари жуда кўплаб беморларга шифо берар. Мутахассислар кўрса, унга ёрдам беришса, ўзи эса медицина йўналиши бўйича ўқиса — ҳаммаси аниқланади. Ҳозирча Клара мана бундай касалларни батамом тузатиб юборади, деб ҳукм чиқариш қийин.

Кларанинг отаси Ғойибназар Иброҳимов узоқ йиллар тери ва таносил касалликлари диспансерида бош врач бўлиб ишлаган, у кишининг қўлидан кўплаб одамлар шифо топишган. Онаси Саодат Жуманиёзова асли гинеколог-врач, ҳозир «Ёш табиатшунослар» станциясида директор. Кларанинг ўзи эса республика рус тили ва адабиёти институтини битирган. Мактабда шу фанлардан дарс беради. Мутахассисларнинг ёрдами туфайли келажакда у ёш авлодга таълим-тарбия бериш билан бирга, беморлар дардига малҳам бўлса ҳам ажаб эмас. Шундай бўлишига жудаям ишонгим келади.

Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ

ТАРЖИМА — ҚУДРАТЛИ КУЧ

Қозоғистоннинг Чимкент шаҳрида 11—12 декабрь кунлари «Миллий муносабатларни уйғунлаштириш жараёнида бадиий таржиманинг роли» деган семинар-йиғилиш бўлиб ўтди. Семинар-йиғилишда Қозоғистон, Ўзбекистон, Тожикистон, Туркманистон, Қорақалпоғистон АССРдан вакиллар қатнашдилар.

Қозоғистон Бадиий таржима ва адабий алоқалар бош ҳайъатининг раиси Мурод Ауэзов йиғилишни оча туриб, миллий муносабатларни уйғунлаштиришда таржима санъатининг аҳамияти катта эканлигини таъкидлади. Бир неча йиллик курашлардан сўнг, ниҳоят Қозоғистонда ҳам таржима маркази ташкил қилинганини айтди.

— Литва Ёзувчилар уюшмасига тасанно айтгим келади, — деди туркман шоири ва таржимони Тиркаш Содиқов. — Туркманистонда Литва адабиётини тарғиб қилгани учун бир туркман шоиримизга ойлик маош ҳам тўлаб туришди. Кошки эди, бизлар ҳам ушбу усулни қўллай олсак, бундан адабиётимизга ҳам, маданиятимизга ҳам фойда эди.

Ўзбекистон Бадиий таржима ва адабий алоқалар марказининг раис ўринбосари Шариф Холмуродов имло масаласи устида тўхталди. Ўзбек имлосида унли товушларни бир неча хил шаклда бера оладиган ҳарфлар йўқ, деди у. Қозоқларда эса биздан фарқли ўлароқ бир неча унли товушлар мавжуд. Шу сабабдан, туркий тиллар учун умумий бўлган бир қанча ҳарф ва товушларни ягона бир системага солсак-да, ҳаммамиз ундан баб-баравар фойдалансак. Шунда бир-биримизни таржима қилишга ҳам ҳожат қолмасди. «Туркистон» номли регонал журнал нашр қилсак нур устига нур бўлур эди.

Шоир Мирпўлат Мирзаев таржимачилик фаолиятида албатта луғатлар фонди бўлиши кераклигини таъкидлади. Биз биринчи навбатда Туркияда босилган 10 томлик туркий тилларнинг луғатини топиб, ундан фойдаланишимиз керак. Бу ҳаммамиз учун кони фойда. Чимкентда 400 мингдан ошиқ ўзбеклар истиқомат қилар экан. Шуни инобатга олиб, Чимкент вилоят филармониясида «Ўзбек маданият маркази» очилибди. Шу йилнинг апрель ойида Черняевкадан Туркистонгача бир гуруҳ ўзбек ва қозоқ ижодкорлари ҳамроҳлигида жуда яхши ижодий сафар бўлган эди. Яқинда «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасида Қозоғистон ва Ўзбекистон ижодкорлари ўртасида адабий алоқалар тўғрисида хайрли бир шартнома босилди. Буларнинг ҳаммаси бизнинг дўстлигимизни янада жипслаштиради, деб ўйлайман.

— 1991 йилга қозоқ ҳикоялари ва повестларини 20 босма тобоқ ҳажмида нашриёт планига киритган эдим, — деди Тожикистондаги «Адиб» нашриётининг бўлим мудири М. Ҳотамов. — Лекин, мутасадди ўртоқлар «бизларда ҳозир хўжалик ҳисоби, бу китобингиз 20 минг сўм зарар келтиради» деб дилимни вайрон қилишди.

Биз, ўзбекистонликлар Қозоғистон билан шартнома туздик. Ўнтадан энг яхши асарларни айирбош қиламиз. Москва билан ҳам шунақа шартнома тузиш керак. Ўшанда икки томонлама байналмилалчилик амалга ошиб, адолатли иш бўлади. Бундан кейин луғатлар масаласини ҳам жиддий ўйлаб кўрайлик. Нега энди ҳамма вақт луғатларимиз фақат русча-ўзбекча, қозоқча-русча, русча-эстонча бўлиши керак. Тўғридан-тўғри қозоқча-ўзбекча, эстонча-ўзбекча, туркча-ўзбекча қилиш мумкин эмас. Бу билан мен жуда катта аҳамиятга эга бўлган рус тилининг қийматини асло ерга урмоқчи эмасман. Фақат барча тилларни ўрганиш жараёни осон кечсин учун, ушбу тилакларимни айтаяпман, холос. Буни амалга ошириш учун шу пайтданоқ кадрлар тайёрлаш масаласига катта эътибор бериш лозим. Ҳар бир жумҳуриятнинг дорилфунунларига талантли ва истеъдодли ёшларни юбориш керак, албатта бир-бирлари билан алмашинув тарзида бўлсин.

— Биз ҳозир мана шу семинар қатнашчилари номидан Бадиий таржима марказлари ташкил қилинмаган Туркманистон, Қирғизистон, Тожикистон жумҳуриятларига расмий мактуб жўнатсак, — деган таклиф киритди қозоғистонлик ижодкор С. Санабаев. — Бизлар, Қозоғистон ва Ўрта Осиё жумҳуриятлари Таржима маркази ассоциациясини тузганимиздагина, ягона журналимизни чиқара оламиз, чунки ассоциация тузганимизда ўз фондимизга эга бўламиз.

Сатимжон оғадан кейин қорақалпоғистонлик шоир ва таржимон Кенесбек Каримов, Ўзбекистондан ёзувчи Нодир Норматов, араб-форс тиллари мутахассиси Маъсудали Ҳакимжонов, таржимон Эркин Усмонов, Васила Усмонова, қозоқ оқинлари ва ёзувчиларидан Исроил Сапарбоев, Жараскан Абдрашитов, Зулқайнар Соқиев, Усмон ули Асилхон, Умрхон Мукаев, Кенесбек Юсупов, Оманхан Алимов таржима соҳасида тўпланиб қолган барча муаммолар тўғрисида очиқ-ойдин гапириб бердилар.

Шу куни семинар қатнашчилари Чимкент вилояти Ленин районининг «Куюк» совхози меҳнаткашлари билан учрашдилар. Тожик, ўзбек, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ тилларида шеърлар янградди, оқинлар айтиш бошлади, ўланлар ва лапарлар бир-бирига уланди. Дўмбира овози узоқ-узоқларга таралди. Қозоқ қизи Жанар куйлаган ўланлар ҳаммани ўзига ром айлади.

Меҳмонлар Аҳмад Яссавий мақбарасини зиёрат қилдилар.

Гавҳар НОРМАТОВА,
Ўзбекистон Бадиий таржима ва адабий алоқалар марказининг катта муҳаррири

АЛОҚАЛАРГА КЕНГ ЙЎЛ

Яқинда жумҳуриятимизда Афғонистонда ўзбек тилида чиқадиган «Юлдуз» ҳафталик газетасининг бош муҳаррири Абдулла Руин меҳмон бўлди. Жамоатчи мухбиримиз Аҳмаджон Луқмонов А. Руин билан суҳбатлашди.

— Муҳтарам Абдуллажон, ўқувчиларимизга «Юлдуз» газетаси ҳақида қисқача гапириб берсангиз.

— «Юлдуз» газетаси Афғонистондаги миллионлаб ўзбекларнинг севимли жаридасига айланган. Бу нашр Савр инқилоби шарофати билан юзага келган матбуот воситаларидан бири бўлиб, жумҳуриятимизнинг ўндан зиёд вилоятларида тарқалади. Ҳар бир миллат — хоҳ у каттадур, хоҳ у кичикдур — ўз тилида имло ўрганишга, газета ва журналлар нашр қилишга ҳақлидур.

Ҳозирча бизнинг газетамиз баъзи бир нуқсонлардан холи эмас. Лекин, шунга қарамай, Афғонистондаги ёш ўзбек шоир ва носирларини кенг ўқувчиларга зуҳур қилишда муҳим ўрин тутади. Бундан ташқари, бизнинг жаридамиз Ўзбекистон олимлари, шоир ва ёзувчиларининг ижод намуналари билан афғон ўзбек ўқувчиларини мунтасил таништириб келмоқда.

— Маълумки, жумҳуриятимизнинг кўплаб газета ва журналлари афғон-ўзбек шоирларининг шеърлари билан ўз муштарийларини вақти-вақти билан ошно қилиб келади. Ана шу ижодкорлар тўғрисида тўхтаб ўтсангиз.

— Кўпчиликка аёнки, бутун ўзбек халқининг такягоҳлари ҳисобланган Алишер Навоий, Лутфий, Заҳириддин Муҳаммад Бобур, Бобораҳим Машраб ва яна бир қатор мумтоз адабиётимиз намояндаларининг муборак хоклари Афғонистоннинг турли шаҳарларида қолган. Мана шундай буюк сиймоларнинг маънавий меросхўри бўлган афғон ўзбеклари орасида ҳам бир қатор ижодкорлар борки, улар Ашраф Азимий, Муҳаммад Амин Матин, Исҳоқ Сано, Тожмуҳаммад Мустаид, Зикрулло Ишонч кабилардир.

Ўзбекистон матбуоти саҳифаларида бу ижодкорларнинг шеърларидан парчалар ўқиганимизда фахру-ғурур ҳиссиётига кўмиламиз, катта бир халқнинг бўлаги эканлигимизни ҳис қиламиз.

— Абдуллажон, Сиз жумҳуриятимизга бир неча бор келгансиз. Ташқаридан келган кишига бу ердаги ўзгаришлар дарҳол сезилиши мумкин. Бу ҳақда Сиз нима дея оласиз?

— Аввало, шуни айтишим лозимки, биз Ўзбекистон ҳаёти билан ҳамиша танишиб борамиз. Бизга бу ердан «Совет Ўзбекистони», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Ойдин» газеталари, «Шарқ юлдузи», «Гулистон» каби журналлар бориб туради. Ўзбекистон радиоси эшиттиришлари бизга етиб боради. Аммо ўз кўзинг билан кўрганингга не етсин! Мен ҳар гал Ўзбекистонга келарканман, бу жойдаги дўсту-ёрларим билан кўришишдан бахтиёр бўламан. Биласиз, журналист аҳли кўпчилик билан гаплашишни хуш кўради. Суҳбатлар, мулоқотлар жараёнида шунга амин бўлдимки, йилдан-йилга совет кишиларининг қулфи дили очилиб, ҳамма нарсани ўз оти билан атаб, фақат ютуқларини эмас, балки камчиликларини ҳам бемалол айтадиган бўлиб қолишган.

Яна бир нарсани таъкидламоқчи эдим. Совет Иттифоқида демократик қадриятларнинг кенгайиб бориши натижасида совет халқини ташкил қилувчи миллатларнинг она тили, адабиёти, маданий меросини ўрганишга кенг уфқлар очилмоқда. Ўзбекистонда ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши биз афғон ўзбекларини ҳам мамнун этди.

— Табиийки, Ўзбекистонга келиш олдидан ўз олдингизга муайян мақсадларни режалаштириб келгансиз. Шундай эмасми?

— Албатта. Мен бу галги сафар давомида Ўзбекистон «Ватан» жамияти ва унинг нашри «Ойдин» газетаси мутасаддилари билан икки ўртадаги алоқаларимизни янада кенгайтириш режалари билан келган эдим. Олиб борилган музокаралар натижаси мени ҳар жиҳатдан қониқтирди. Бундан кейинги дўстона ва маданий алоқаларимиз сермазмун, самарали бўлишига комил ишонч билан қайтмоқдаман.

ҲАЁТНИ БИЛАМИЗМИ?

Абдулла ШАРОФОВ (Киров райони): — Мен СССР халқ депутатларининг йиғилиш-анжуманларини узлуксиз кузатиб бораяпман. Лекин бу анжуманлар кун тартибидаги турли масалаларни муҳокама қилишда ўзбекистонлик депутатлар фаол қатнашмаётганликларидан анча ранжидим. Улар ишончли вакиллар сифатида халқимизнинг дардини, талабларини съезд ва сессияларда дадил кўтариб чиқа олмадилар. Минбарга чиққанлари ҳам иқтисодий мустақиллик ҳақида деярли сўз юритмадилар.

Бу, эҳтимол, депутатларимиз иқтисодий соҳани яхши билмаганликлари натижасидир. Мен шуни назарда тутиб, газетангиз саҳифасида иқтисодий мустақиллик мавзуига оид рубрика очишингизни таклиф қиламан. Унда машҳур сиёсатдонлардан иқтисодчи олимларгача, ҳуқуқшунослар ва ёзувчи-шоирларгача қатнашсалар, иқтисодий мустақилликни Ўзбекистон шароитида қандай амалга ошириш мумкинлиги хусусида ўз фикр-мулоҳазаларини билдирсалар фойдадан холи бўлмасди.

Б. ҚУРБОНОВ, рассом: — Маълумки, турли корхона-ташкилотлар, хўжаликлар, ўқув юртлари ўз деворий газеталарига эга. Бу газеталар ҳар бир байрам ва тантана муносабати билан албатта чиқарилади. Кўп тиражли газетаси бор корхоналарнинг цехлари, ўқув юртларининг факультетлари ҳам деворий газета чиқаришга мажбурдирлар. Мабодо, бирор сабаб билан газета чиқарилмаса, таҳрир ҳайъати таъна-дашном эшитади. Лекин улар ҳар қанча серҳашам ва мазмундор чиқмасин, бари бир биров қиё боқмайди. Чунки эндиликда деворий газеталар ҳеч қандай тарғибот ва ташвиқот вазифасини ўтай олмай қолган. Демак, уларни чиқаришга эҳтиёж ҳам йўқ. Демоқчиманки, деворий газеталарга сарфланаётган қоғозлар-у, дақиқаси олтинга тенг вақтимизни тежасак-да, шу каби мантиқсиз юмушларга чек қўйсак, ўринлироқ бўларди.

Файзулла ҲАЙДАРОВ (Косон): — Қайта қуриш жараёнида матбуотнинг аҳамияти кун сайин ортиб бормоқда. Республикамиз аҳли «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Ёш ленинчи» каби газеталарни, «Ёшлик», «Ёш куч», «Шарқ юлдузи» сингари журналларни севиб ўқийдилар. Шу билан бирга республикамизда «Собеседник», «Неделя», «Литературная газета», «За рубежом», «Семья», «Новое время», «Эхо планеты» каби марказий матбуот нашрларига ҳам қизиқиш катта. Бироқ уларни кўпинча топиб бўлмайди. Боз устига қишлоқ жойларида яшовчиларнинг аксарияти рус тилини яхши билмасликлари туфайли бу газета-журналларда кўтарилаётган долзарб муаммолардан бехабар қолмоқдалар. Шунга кўра мен юқоридаги номлари тилга олинган нашрларга ўхшаш 40-50 варақли ҳафталик газета ёки журнални Ўзбекистон, ҳеч бўлмаганда, Ўрта Осиё миқёсида чиқаришни йўлга қўйиш фойдадан холи бўлмайди, деб ўйлайман. Ҳозирча бундай нашрни ўзбек тилида, кейинчалик рус тилида ҳам чиқариш мумкин. Албатта, бу менинг шахсий таклифим. Қишлоқ зиёлилари, адиблар, санъаткорлар фикр-мулоҳазаларимга қўшиладилар, деган умиддаман.

ЎзАС ахбороти

Киночилар уйида «Наврўз» номли янги ҳужжатли фильми намойиш қилинди. Фильм режиссёри Ш. Маҳбубов. Ўзбек халқининг минг йиллар давомида шаклланиб келган ўзига хос анъаналари, урф-одатларни мужассам этган бу фильм Самарқанд вилоятининг Ургут районида суратга олинган.

Намойиш сўнгида режиссёр томошабинларни қизиқтирган саволларга жавоб берди.

А. ТОВБОЕВ

Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Давлат кутубхонасида «Шарқ юлдузи» журнали ходимларининг журналхонлар билан учрашуви бўлиб ўтди.

Журналнинг танқид ва адабиётшунослик бўлими мудири, филология фанлари номзоди Ортиқ Абдуллаев ўтган йили қилинган ишлар ҳамда келгуси йил режалари ҳақида сўзлаб берди.

«Шарқ юлдузи» журналининг муаллифларидан бири, Ғафур Ғулом номидаги мукофот лауреати Сафар Барноев журналда босилаётган асарлар ҳақида ўз фикрларини билдирди. Янги шеърларидан ўқиди. Шунингдек очерк ва публицистика бўлими мудири Алиназар Эгамназаров, журналнинг бош рассоми Ғафур Алимов, шеърият бўлимининг мудири Икром Отамуродов ҳам бўлимлар режалари билан ўртоқлашдилар.

Ф. ҲАЙДАРОВА

Газетхон фикр юритади, баҳолайди...

Гулжаҳон МАРДОНОВА, журналист: — Сўнгги пайтларда кўчалар ва жой номларини ўзбек тилида ҳам ёзиш зарурлиги ҳақида кўп гапириляпти. Қолаверса, шу асосда Тошкент шаҳридаги кўчаларнинг номини ўзбек тилида ёзишга киришилди. Бироқ бу борада баъзан қош қўяман деб, кўз чиқариш қабилида иш тутаётганга ўхшаймиз. Масалан, Ҳамза райони марказидаги **Майна Ҳасанова** номидаги кўча ўзбекчада **М. Ҳасанов**, русчада **М. Хасанова** деб битилган. Ёнбошдаги кўча эса **«XXIII партсъезд кўчаси»** шаклида ёзилган. Қарангки, азбаройи саводхонлигимиздан ўзбекчада **«Партия XXIII съезди кўчаси»** дейилишини ҳам билмаганмиз. Умуман олганда, кўчалар, боғ ва майдонлар, колхоз, совхоз ва ташкилотлар номлари таржима қилинмаса ҳам бўлади. Чунки алифбомиз рус алифбоси билан деярли бир хил. Лекин биз ўзбек исм-шарифларини бузиб ёзишга одатланиб қолганмиз. Ана шунинг оқибатида Ғафур Ғулом — **Гафур Гулям**, Ҳамид Олимжон — **Хамид Алимджан**, Ҳ. Сулаймонов — **Х. Сулейманов** тарзида талқин этиляпти.

Болалар боғчалари пештоқидаги «Хуш келибсиз», кўчалардаги «Байрамингиз қутлуғ бўлсин, азиз дўстлар» каби шиорларни ҳам тўғри ёзишнинг вақти келди.

Собир ПРИМОВ (Яккабоғ): — Яқинда пешонасига «Миллий таомлар» деб ёзиб қўйилган ошхонага кирдик. Мақсадимиз фақат тамадди қилиш эмас, балки емакхонада неча турдаги миллий таомлар тайёрланишини ҳам билиш эди. Афсуски, ошхона хизматчиси бизга қайнатма шўрва, лўла кабоб, паловдан бўлак таомни тавсия эта олмади...

Таажжуб! Биз миллий таомлар ошхоналарини очиш тўғрисида қайғурибмиз-у, аслида ўнлаб-юзлаб миллий овқатларимизни унутиб қўйибмиз. Пазандаларимиз кўпроқ таом тайёрлашнинг осон йўлини танлаб, планни бажаришни ўйлайдиган бўлиб қолишган. Шунинг оқибатида халқимизнинг катта тарихи билан боғлиқ бўлган ноёб пазандачилик санъатимиз ҳалокат ёқасига келиб қолди. Бир вақтлар хушхўрлиги, мазалилиги билан ҳаммамизга манзур бўлган гўжа ош, момо ош, ғилвинди, юпқа, ғалпан, кадибичак, атала, қоғи, ҳолвайтар, кади сомса, кади нон, жиззали нон, пиёва, угра ош, угра палов каби таомларимиз фақат хонадонлардагина тайёрланадиган бўлиб қолди. Умумовқатланиш ошхоналарида эса уларни мутлақо учратмайсиз.

Ҳолбуки, бу каби миллий таомларимиз нафақат тўйимлилиги, балки шифобахшлиги билан ҳам ажралиб туради. Демак, уларни сақлаб қолиш, ўзбек миллий пазандаларини тайёрлаш ҳақида жиддийроқ ўйлаб кўришимиз лозим.

Редакциямиз ижтимоий-сиёсий бўлими йил бошидан буён муштарийларимиздан олти мингдан ортиқ хат-хабар олди. Биз уларнинг бир қисмини газетамиз саҳифаларида ёритдик, баъзиларини текшириш ва тегишли чора-тадбирлар белгилаш учун мутасадди ташкилотларга жўнатдик. Гарчи жуда кўп мактублардан фойдаланилмаган бўлсада, уларда билдирилган фикр-мулоҳазалар, таклиф-истаклар ёзувчи ва журналистлар томонидан атрофлича ўрганилди. Биз йил мобайнида редакциямизга хат-хабар йўллаган барча муштарийларимизга самимий миннатдорчилик билдирамиз, уларнинг янги-янги мактублари асосида келгусида газетамизни янада таъсирчан ва ўқишли қилиб чиқаришга ҳаракат қиламиз.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ҳайъати, СССР Адабиёт жамғармасининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Нортўхта Қиличевга онаси

Дилбар ҚИЛИЧЕВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор қилади.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар уюшмаси ва СССР Адабиёт жамғармасининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар уюшмасининг аъзоси Н. Владимировага онаси

Анна Дмитриевна ВЛАДИМИРОВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия билдирадилар.

БИЛДИРИШ

1989 йил 28 декабрь куни соат 16.00 да Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида (Пушкин кўчаси, 1-уй) янги йил байрамига бағишланган КУЛГИ ОҚШОМИ бўлади.

Унда ҳажвчи шоир ва ёзувчилар, аскиячилар, қизиқчилар, хонанда ва созандалар қатнашади.

Кулги оқшомига марҳамат!

ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ БОШҚАРУВИ

ЙИҒЛОҚИ

МАСТЛИКНИ ҲАР ким ҳар хил ўтказади. Бировлар ичиб олса уйқуни хушлайди, бировлар лақма-донога айланади, биров тишларини ғижирлатиб муштини ишга солади. Отавали эса мастликни бошқача кечиради: кайфи ошиб қолдими, қирқ йил аввал унга жабр ўтказган кимнидир эсга олиб йиғлашга тушади. Капкатта одамнинг йиғлашидан хунук нарса йўқ дунёда. Лекин начора, айб мастликда. Улфатлари унинг бу қилиғига тушуниб қолишган: йиғисини бошлаган заҳоти оёқ-қўлидан ушлашиб хотинига келтириб топширишади — дардини хотинига айтиб йиғласин. Хотини Тўпашхон ҳам эрининг мастона йиғисига кўникиб қолган. Отавалининг ўзини уйда ёлғиз қолдириб, болаларини етаклаб қўшнисиникига чақ-чақлашгани чиқиб кетади. Отавали ўзи йиғлаб, ўзи юпаниб ухлаб қолгандагина у уйига кириб келади.

Отавали улфатлари билан чойхонанинг пастқам жойида ўғринча ичиб кайфи ошиб қолди. Энди йиғига тушаётган эди, осмондан тушгандай уларнинг олдига қоровул Мирпўлат ота совуқ хабар билан пайдо бўлди:

— Хўжайин Азларов Пиримхоннинг отаси ҳозиргина қазо қилибди. Кайф-сафо қилиб ўтиргандан кўра азасига бормайсанларми? Ёки сенлар ўлмайсанми?! Уят-е! — Сўнг пиқиллаб йиғлаётган Отавалига ишора қилиб деди:

— Манавини ҳам олиб бориб хотинларнинг орасига қўйворсанглар азани роса гуллатади.

Мирпўлат ота бу гапни ҳазил қилиб айтган бўлса-да, ўтирганларга маъқул бўлди. Бу сафар Отавалини уйига эмас, азахонага — Пиримхон аканинг уйига бошлашди. Дарвозага яқинлашганларида кимдир унинг қулоғига шивирлади:

— Сени хафа қилган Собирни қўятур... Ота ўлган. Отамлаб йиғла, савоб бўлади қани бошла! Ҳа, вой отам де!

Қанақа ота?.. Кимнинг отаси?.. Ҳиқ меникими? Нега ўлади? Нима ҳақи бор ўлишга?! Вообше, индамай ўлиб кетаверадими-а?! Воҳ, дариғ! Эвоҳ, фалак! Отажонимдан айрилипман! Меҳрибоним отам-а!

Отавалини бундан ўн йил аввал ўлган отаси ёдига тушдими ёки ўзини бир мириқиб йиғлагиси келдими, ҳар ҳолда жигар-жигаридан чиқариб, бахшилардай йиғини ҳам қофияга солиб йиғларди:

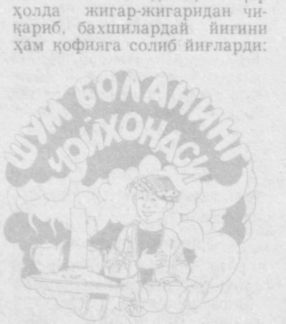

Мен ғарибни ташлаб
кетган отам-а,
Кўзларимни ёшлаб кетган
отам-а...

Оркестр дирижёрини кутиб тургандай, азахонадаги хотин-халаж ҳам йиғисини топа олмай турган экан, Отавалини фарёди кўз ёшларини аранг тийиб турган марҳумнинг қавмларига бир туртки бўлди. Уввос йиғи бошланди! Эшик тагида ўзини сипо тутиб ўтирган савлатли Азларов ҳам катталигини унутиб юраги эзилиб кетди, отамлаб даврага кирди.

Отавали дастлаб йиқилиб тушмаслик учун деворларни ушлаб фарёд кўтарганини, кейин қўрғоннинг ўртасидаги ўрик дарахтини, сўнгра Пиримхон акасини қучоқлаб отамлаганини, аёллардан кимдир унинг елкасига майса беқасамдан тўн ва шоҳи чорси ташлаганини, кимдир уни кийдириб қўйганини ва қўлига оқ дурра бериб, ҳасса тутқазганини эслайди, холос. Кейин нима бўлганини билмайди...

Эрталаб уйғониб ўрнидан тура олмади. Хона кемадай чайқаларди. Яна ётиб олиб кўзларини юмиб кечаги қилиқларини узуқ-юлуқ эсга олди. Ўзидан хижолат бўлди. Юраги ғаш тортиб хотинидан сўради:

— Тўпашка, бу ёққа кел! Кеча мени ким олиб келди?!

— Кеча Пиримхон аканикида роса маймун ўйини кўрсатипсиз. Одамни ҳар нима бўлган яхши! — шанғиллади хотини. — Отангиз ўлганда ҳам бунчалик куймаган эдингиз! Уйга келиб ҳам икки соат отамладингиз. Ҳозиргина Азларовнинг шофёри келиб Сизни бориб хўжайинга учрасин, деб кетди.

— Нега?! — ваҳима билан сўради Отавали.

— Мен қайдан билай? Кеча ичиб олиб... Кунингизни кўрасиз энди!

Худо урди, дегани шу бўлади...

Отавали минг хаёллар билан Азларовнинг кабинетига кирди. Кўзлари қизаринқираб, ранглари оқариб қолган Азларовга қараб нимадир, деб ғудуранди. Кейин синиқ овозда деди:

— Акахон...

— Минг раҳмат! — Азларов шу заҳоти ўрнидан туриб Отавалининг елкасига қўлини қўйди. — Юракдан чиқариб йиғлаганингиз учун раҳмат, иним! Энди гап бундай: мени идорада бир соатлик ишим бор. Уйга бориб мени йўқлигимни билдирмай келди-кетдига қараб туринг. Ҳа, айтгандай, азалдан сизни кўтариш ниятим бор эди. Икки-уч кундан кейин цех мудирлигини қабул қилиб олинг! Ўзимиз ўқишга юборамиз!

Хўжайиннинг кутилмаган мурувватидан ўзини йўқотаёзган Отавали виқор ила болахонадор йўталиб уйига кириб келди ва хотинига буюрди:

— Кечаги тўн билан чорсини олиб чиқ!

— Тинчликми? — хавотирланиб сўради Тўпашхон.

— Хотин кишисан-да, тушунмайсан! Азларов акам мени цех бошлиғи қилиб кўтардилар. Ҳа, эҳтиёти шарт холодильникдан битта «Экстра»ни узмай тур. Азларовнинг опаси ҳам нафасини елкасидан олиб турипти. Пўк этиб ўлиб берса, ароқ қидириб юрмайлик. Насиб қилса унинг азасида ҳам бир ўкириб йиғлаймиз. Шундан кейин ажаб эмас, аканг қарағай Азларовга зам бўлиб кетса!

Назиржон РАҲИМОВ

Чойхона хабарлари

Ташна қишлоғидаги бурни пачақ, паканагина Эшқувват ака хонадонида каттагина ҳовуз бўлиб, қишлоқ аҳлини шу ҳовуз сув билан таъминларди. Давр тақозосиню Эшқувват аканинг ғадир-будирли бошининг ишлаб кетганини қарангки, энди бу ҳовуздан сув олиш текин эмас. Керакли ҳужжатлар расмийлаштирилди. Ҳовуз «Кооператив ҳовуз» номини олди. Бир челак сувнинг баҳоси 54 тийин (фақат паттасиз). Энди ҳовуз бўйида ажойиб шиор ҳам бор: «Сув берган — савоб».

●

Фалон жойнинг Пистон қабристони кооператив йўлига ўтди. Бир бел тупроқ қазиш ёзда ва баҳорда 10—15 тийин, куз ва қиш фаслида 20—25 тийин. Бу нарх қабрнинг эни ҳисобига, қабр бўйи марҳумнинг бўйига қараб қазилади. (шунинг учун справка ҳам сўралади). «Жаннатга» кооперативи яна шуни маълум қиладики, ҳар бир шахс ўзи учун буюртма бериши мумкин.

«Жаннатга» кооперативига хуш келибсиз!»

Анвар НОМОЗОВ

●

«Текинтопди қишлоғидаги тажрибали қассоб ўз ишини қайтадан қура бошлади. У харидорларнинг кўп йиллик шикоятларини ҳисобга олиб, гўштга калла-поча, без қўшишга барҳам берган ҳолда одамларга фақат лаҳм гўшт сота бошлади. Ортиб қолган суяклар ва бошқа нарсаларни ўз уйига олиб кетадиган бўлди. Бундан ташқари у харидорлар ҳақини тийин-тийинигача ҳисоблаб қайтимини қайтариб бермоқда...» Об-бо, ёлғончи-ей!

●

«Ажабсанда» маҳалласида бўлиб ўтган йиғилишда баъзи бир саволларга ҳеч ким қўл кўтармади. Уларни сизнинг эътиборингизга ҳавола этамиз:

— Қайнонасини яхши кўрадиган келинчак борми?
— Ким пулни ёмон кўради?
— Умрида оғзига ароқ олмаган эркак топиладими?

Ҳасан АБДУВОҲИДОВ

●

«Сарсон» қишлоғи аҳолиси яна бир қулайликка эга бўлди.

Колхознинг авария ҳолатидаги идораси амбулаторияга айлантирилди.

Нуриддин ЯҲЕЕВ

БИР БОЗОР ТАЪРИФИДА

Бозордаги салбий ҳолатлар кучайиб боришини дарҳол тўхтатиш ва аввало ундаги аҳволни нормаллаштириш — бугунги кундаги энг зарур вазифадир.

СССР Халқ депутатлари съезди материалларидан.

Кенг шаҳарнинг саҳнида усти ёпиқ бозор эмиш,
Ўнг томони раста-дўкон, чап томони «гулзор» эмиш,
Савдо-сотиқ бобида лоф урса ким бекор эмиш.
Чунки қинғир хизматидан аҳли юрт безор эмиш,
Фойда, деб виждонни сотмоқли бунда ошкор эмиш.

Гар унинг бағри чинакам кенг бозордай бўлса ҳам,
Ёнида бир ихчам айвон кун бўйи бўш турса ҳам,
Маъмурий орган вакили гердайиб-ғоз юрса ҳам,
Гоҳ бозорком ходими фарёд чекиб чинқирса ҳам,
Аммо бетартиб ёйилган нарсалар бисёр эмиш.

Пул учун олиб сотар минг турли найранг кашф этар,
Ҳийласи софдил харидор хуш дилини ғаш этар,
У ҳаромхўрликда тенгсиз, ҳатто қузғундан баттар,
Бундайин очкўз, бахилдан барча эл айлар ҳазар,
Бирга ўнни қўшмаса, дунё кўзига тор эмиш.

Баъзи бир қассобларин таърифин айлай баён,
Қилмиши гўшт растасида ҳаммага бўлгай аён:
Ўзгага тортар суяк, ўз ошнасига тўшу сон.
Урмаса чорак килодан жисмини ўртайди жон,
Шунчалар сурбету шайтон, шунчалар беор эмиш.

Чош турар бир чеккада селитрали тарвуз-қовун,
Маза-таъм йўқдир уларда, нархи осмонда нечун?
Хом узилган мевалар тез-тез келур дўкон учун,
Гоҳида чириб кетар бул нозу неъматлар бутун,
Ёз билан куз фаслида бу ҳодиса такрор эмиш.

Энди басдир, янгилашнинг йўлидан юрмоқ керак,
Аввало бозор ишини қайтадан қурмоқ керак,
Ёки савдо ташкилоти «мурватин бурмоқ» керак,
Барча мутасадди бошлиқларга бонг урмоқ керак,
Йўқса арз қилмоққа Розиқ ҳар маҳал тайёр эмиш.

Розиқ РЎЗИЕВ

МЕҲМОНХОНАЛАР НЕГА БАНД?

Пойтахтимиз Тошкентга ташриф буюраётган меҳмонлар йил сайин кўпаймоқда. Лекин уларнинг ҳаммаси ҳам меҳмонхоналар хизматидан қониқиш ҳосил қилаётганлари йўқ. Айниқса, Тошкентга турли ташвишлар билан келаётган одамлар қўноқ жой масаласида анча оворагарчиликка дучор бўлаётир. Мухбиримиз Тошкент шаҳар ижроия қўмитаси коммунал хўжаликлар бошқармаси бошлиғи Юсуф РАЖАБОВ билан шу хусусда суҳбатлашди.

— Юсуф Шабаевич, аввало, шаҳримиздаги меҳмонхоналар ва уларнинг қўноқ қабул қилиш имконияти ҳақида гапириб берсангиз.

— Тошкентда 28 меҳмонхона, 18 меҳмонхона типидаги ётоқхона бор. Улардан олтитаси — «Россия», «Дўстлик», «Ленинград», «Тошкент», «Зарафшон» ва «Хадра» меҳмонхоналари бошқармамиз тасарруфида. Бу меҳмонхоналарда жами 2267 ўрин бор. Шу қўноқ жойларнинг 70 фоизи министрликлар, турли комитетлар, корхоналар ва ташкилотлар, бирлашмаларнинг буюртмаларига биноан банд қилиниб, қолган жойни эса меҳмонхоналаримизга ажратишимиз лозим. Очиғини айтиб қўя қолай, биз якка тартибда келаётганларга мана шу жойни ҳам ажратиб беролмаяпмиз. Натижада уларнинг талаби 40-42 фоиз қондирилмоқда. Ўйлаб қарасангиз, бу нохушликда гўё биз айбдордек. Лекин масаланинг бошқа бир томони ҳам бор. Ҳозир биз қарамоғимиздаги меҳмонхоналардаги ўринлардан 98,5 фоиз фойдаланишга мажбур бўлаяпмиз. Ҳолбуки, бу кўрсаткич кўпи билан 95 фоизни ташкил этиши керак, 5 фоиз жой тузатиш, жиҳозлаш, санитария ишлари олиб бориш учун қолдирилиши лозим. Иттифоқдаги марказий меҳмонхоналарда иш шундай ташкил қилинган.

Ҳар йили 80—100талаб анжуманлар, турли хил йиғинлар ўтказилишига нима дейсиз? Бирор министрлик ёки бошқармага, биз сизларнинг меҳмонларингизга жой ажратолмаймиз, деб кўринг-чи, дарров юқори ташкилотлардан хат қилиб келишади. Биз эса бор-йўғи шаҳар қўмитаси тасарруфидаги кичик бошқармамиз. Биргина Савдо министрлигининг ўзи ҳар йили 10-12 та ана шундай ярмаркаларни ўтказади. Уларга ҳар сафар 500, баъзан 2500 киши келади.

Мен ўз иш тажрибамдан яна бир нарсага амин бўлдимки, шаҳримизда ўтадиган анжуманлар, йиғинлар айнан эртаки мевалар пишган апрель-май ойларида авж олади. Кузги пишиқчиликда ҳам шу ҳолни кузатасиз. Йилнинг бу пайтлари ташкилотларнинг қўноқ жой сўраши 4000 кишига чиқиб кетади.

— Жумҳуриятимиздаги министрлик ва идораларнинг аксарияти ўз меҳмонхоналарига эга-ку?

— Ҳа. Ҳатто айрим ташкилотларнинг 2-3 та меҳмонхонаси бор. Бироқ улар ўз меҳмонхоналаридан атиги 70-75 фоиз фойдаланадилар. Устига-устак қўноқ жойларни жиҳозлашга эътибор ҳам бермайдилар. Натижада нуфузли меҳмонларини бизнинг меҳмонхоналарга жойлаштирадилар. Мана, масалан, Физкультура ва спорт давлат комитетининг учта меҳмонхонаси, Ўзбекистон Касаба уюшмалари жумҳурият кенгашининг иккита, Ўзбекистон Ленинчи Коммунистик ёшлар уюшмасининг «Ёшлар уйи» бор. Лекин улар ҳам биздан жой олишади, яна марказдан талаб қилишади. Берманг-чи, жанжални кўрасиз...

— Яқинда бир ҳамқишлоғим ногирон ўғлини даволатиш ниятида Тошкентга келиб, ётоқ масаласида роса овора бўлибди. Бир пайт «Ленинград» меҳмонхонасида колхозининг раисини учратиб қолибди. Раис чорасини топиб унинг икки кунда ҳал қилолмаган ишини бир пасда ҳал қилиб берибди...

— Колхоз раиси, совхоз директори, умуман, раҳбар халқи пойтахтга келса, гўё иш билан келади ва уларнинг ўрни олдиндан банд қилинган бўлади. Қишлоқдан келган деҳқон эса... Ўша колхоз раиси юқоридан ёрдам сўраган бўлиши керак. Бечора деҳқон эса бундай қилолмаган.

Бизга буйруқ берувчилар кўп. Яқинда ўзга меҳмонхоналар билан алоқа ўрнатиш марказини ташкил қилдик. Унда кечаю кундуз етти киши ишлайди. Алоқа марказининг вазифаси — бошқа меҳмонхоналарда қанча бўш ўринлар борлигини аниқлаш. Натижа ёмон бўлгани йўқ. Чекка меҳмонхоналар ҳам ўз планларини бажара бошлади, шикоятлар камайди.

Шу ўринда яна бир нарсани айтиб қўйишим керак. Шаҳримизга келувчилар 15-20 кун олдин бизга телеграмма ёки хат йўллаб, хоҳлаган меҳмонхонасидан жой банд қилиб қўйишлари мумкин. Афсуски, кўпчилик бу қоидадан бехабар.

— Шаҳримиздаги меҳмонхоналарда «таниш-билишчилик» қилиш, «совға-салом» билан тил топишиш каби нохуш ҳолатлар тез-тез такрорланиб турганини сиз қандай баҳолайсиз?

— Биз кейинги пайтларда қаллоблик, кўзбўямачиликка қарши қатъий назорат ўрнатишга ҳаракат қиляпмиз. Ҳафта-ўн кунда тунги ёки кундузги фавқулодда текширишлар, тафтишлар ўтказаяпмиз. Шунингдек, ички ишлар ходимлари ҳам тез-тез рейд ўтказиб турибдилар. Лекин, тан олиш керак, ҳали ишлар кўнгилдагидек эмас. Гап «совға-салом» ҳақида кетар экан, бир нарсани айтиб ўтмоқчиман. Илтимос, мени тўғри тушунинг, мен ходимларимиз, хизматчиларимизни оқламоқчи ёки ҳимоя қилмоқчи эмасман. Лекин қуйида айтадиган гапларим масалани бироз ойдинлаштиради, деб ўйлайман. Ходимларимизнинг қаллоблик қилишига министрликлар, бирлашмаю ташкилотлар йўл очиб бермоқдалар. Масалан, яқинда Тошкентда Менделеев съезди ўтказилди. Шу муносабат билан Ўзбекистон ССР Фанлар академияси 880 жойни банд қилди. Аммо 690 киши келди. Демак, 190 жой бўш қолди. Ёки «Бошқариш муаммолари»га бағишланган XI анжуман уюштирилганда 496 киши учун жой банд қилинди, амалда меҳмонлардан 375 киши келди, холос. Демак, 190 ўрин банд, лекин бўш турибди, ўнлаб меҳмонлар эса кўчада қолиб кетяпти. Шунда хизматчи нима қилади? Меҳмоннинг «совға-саломи»ни ёки 5-10 сўм пулини олиб, бўш қолаётган хонага киритиб юборади. Мана, қаллобликнинг илдизи қаерда.

— Жойни банд қилиб чақирилган одамларнинг келмай қолгани учун тегишли министрлик ёки идорага жарима солинадими?

— Биз бўш қолган жойларнинг пулини ундириб оламиз, албатта. Шунинг ўзи жарима. Лекин ортиқча жарима солишга ҳаққимиз йўқ.

— Бўш қолган жой ҳақини тегишли муассаса тўлайдими ёки масъул шахслардан ундириладими?

— Муассаса тўлайди. Шунинг учун раҳбарларнинг парвойи палак. Шу ўринда бир нарсани айтиб ўтишни истардим. Мутасаддилар мана шу пулларни кўкка совурмай, ўз меҳмонхоналарини яхшироқ жиҳозлашга сарфласалар, яхши бўларди.

— Қўноқ жойлар миқдорини кўпайтириш борасида қандай чоралар кўряпсизлар?

— Бошқармамиз ҳар йили давлатга бир ярим миллион сўм соф фойда келтиради. Афсуски, янги меҳмонхоналар қуришга келганда, мутасадди раҳбарлар эътибор беришмаяпти. «Россия» меҳмонхонасининг 300 ўринли қўшимча биносини лойиҳалаш ишлари аллақачон тугалланган, лекин Тошкент қурилиш бошқармаси ҳанузгача қурилишни бошлаган эмас. Елиб-югуриб 160 ўринли «Хадра» меҳмонхонасини ўз ихтиёримизга олдик. Тошкент вилоят ижроия қўмитаси иккита ётоқхона типидаги бинони бизга ажратишга ваъда берган.

Келажакда 1000 ўринли меҳмонхона қуришни лойиҳалаштирдик. Кези келганда, бир таклифимизни барча министрлик ва ташкилотларнинг раҳбарларига эслатиб ўтсам. Улар ўз меҳмонхоналаридаги 10—30 фоиз жойни бизга ажратишса, биз бу жойларни жиҳозлашда уларга беминнат ёрдам беришга тайёрмиз. Тушадиган даромаддан ҳам умидвор эмасмиз. Мақсадимиз — шаҳримизга келаётган меҳмонларнинг кўчада қолишига йўл қўймаслик, холос. Биз илгари ҳам бир неча марта бу таклифни ўртага ташлаган эдик. Таассуфки, ҳеч бир ташкилот бизни қўллаб-қувватламади. Шундай чораларни кўрмас эканмиз, меҳмоннинг оворагарчилиги, кимнингдир, «таниш-билиш» қилиши давом этаверади.

— Мен меҳмонхоналаримизни айланиб деворлардаги ёзувлар — қоидалар, кўрсатмалар, эълонлар ҳаммаси рус тилида ёзилганини, ходимларингизнинг меҳмонларга деярли бир тилда муомала қилаётганликларининг гувоҳи бўлдим. Қишлоқ ва овуллардан келаётган кишиларга бу қийинчилик туғдирмайдими?

— Албатта, улар ноқулай аҳволга тушиб қолади. Яқин кунларда деворлардаги ёзувлар, шунингдек, муомала масаласини ҳал қилиш ниятидамиз. Ҳозир дастлабки ишлар амалга оширила бошланди. Масалан, «Меҳмонхона қоидалари» ўзбек тилида ҳам ёзилди. Ҳужжатларни ўзбекча ёзишга киришдик. Очиғи, тил масаласидаги ишларимиз жуда секинлик билан бораяпти. Давлат тили билан боғлиқ бир қанча ишларимиз тўпланиб қолганки, бу бизнинг фаолроқ бўлишимизни тақозо қилади. Ишларимизни тўлиқ қайта қуриб олдик деб айтолмайман. Қисқаси, халқ манфаати учун ҳали кўп иш қилишимиз керак.

Суҳбатни Тоҳир ДОЛИЕВ ёзиб олди

Рассом Т. ҲАЙДАРОВ

ЭРКА ҚИЁМ ҲАНГОМАСИ

Бормисан ука, кел, кел. Акамнинг боши оғриб тургандир дебсан-да, яша. Ўзи қа-чон икки бўлади-ю, икковимиз қовушамиз дея соат яратган одамнинг гўрига ғишт қалаб ўтиргандим. Қара, ичингдагини билмагандан кейин шуям ихтиромиъ?! Масалан, эрталаб тўққизда уйғонсангу бошни муздай сувга тиқиб келгунингча иккининг устига қўниб қолса — мана буни соат деса бўлади. Кейин еттигача имиллайвермайдими. Менга деса бир ухлаб турсин: ғиринг десам одам эмасман.

Қани қўлтиғингдаги паривашни бу ёққа ол, дийдорига тўяйлик.

А? Нима?.. «Дафтар дейсанми?» Э, ўл! Биқининг дўмпайиб турганини кўриб дардимни оласан деб ўтирибман-а! Бўлмадинг сен ҳам.

«Хўроз тонгда нега қичқиради?» Бундан ҳам тутириқсизроқ саволинг йўқмиди? Тўғрисини айтайми? Топишмоғинг дард бўлди, қуруқ келганинг бало: юракни эздинг, ука!

Хўп майли, қалам ҳақи арра, айтаман.

Ишдан кейин Асил чемпион билан битта «оқсоқол»ни ер тишлатдик. «Дўлана»нинг янгисини димоғда хиргойи қилиб уйга келяпман:

Яримта, яримта,
Маржон-маржон яримта.
Ўз мухлисин қулатиб,
Зору ҳайрон яримта.
Топдингми, топмадингми?
Отдингми, отмадингми?
Яримта, яримта...

Ичимлик қурғур ғалати нарса бўлади-да. Кимнидир тилдан қўяди, кимнидир кўздан. Аммо оёқдан олишидан худо сақлайверсин. Кичкинагина арикча турган экан, шундай ўнг оёқни кўтариб ҳатлагандим ўртасига тушиб, олға силживорди.

Ашула ҳам чала қолди: чап оёқ ўнгини қўллаб юборди, шалоплаб йиқилдим. Лой, сув билан мардона олишиб уйга етиб келдим. Закуска қилмагандик, яхши, хотин тайёрлаб турган экан:

— Келдингизми? Ётиб қолавермабсиз-да. Ие, вой-баёв! Нима бало лой қориб бериб келяпсизми?

— Им-та! Ўз-зимизни лой қилиб қор-ришди. Ҳал-лиям сақлади, гувала қилиб юмалатиб қўйишганда борми!..

— Ҳой, менга қаранг, сиз ҳам уйим-жойим дейсизми ё беш куним — хуш куним, деб юраверасизми?! Бугун ниманинг шарофати билан отдингиз? Балиқчилар кунимикан ёки геологлар?

— Ҳалиги анови... Асилдин бору, қўйи эгиз туғибди. Шуни...

Э, ҳеч йўқ тузукроқ баҳона топсангиз-чи?! Уч кундан буён эгиз туғади-я, Асилдиннинг қўйи.

— С-сенга ким айтди Асилдиннинг битта қўйи бор деб? Тўртта қўйи бор. Илгари куни оласи туққанди, кеча қораси эсон-омон енгиллаб олди. Бугун...

Бу гапим ўтга сепилган «спирт» бўлди. Хотин пов этиб alanga олди. Кечаси билан олов билан олишиб чиқдим, енголмадим. Энди кўзим илинган экан, хотинимнинг дағдағаси уйқуни бўлди:

— Туринг, тушгача ётавермай! — Кейин у киши халқаро аҳвол, қайта қуриш ва ошкоралик ҳақида узоқ жаврадн.

Нима дейсан? «Гапни оқочманг?» Мен олиб қочяпманми? «Саволим жавобсиз қолиб кетди?» Эсимда: «Хўроз тонгда нега қичқиради?» дегандинг. Ўзи қаерда ўқигансан, ука? Университетдами? Ҳе, ўл! Эски мактабдан лой қориб, мадраса эшигига девор уришга устасанлар, аммо олган билимларинг... Шунча гапдан хулоса чиқармабсан-да! Мана мен битта хотиннинг туни билан қилган гап-сўзи, доду ҳасратини эшитиб туриб «дод!» деб юборгим келади. Хўрозда эса битта эмас, камида йигирмата хотин, йў-ғе, товуқ бор. Туни билан уларнинг оҳи-ноласини эшитган хўроз нега дод демасин: «Хайрият-э, тонг отди, ишга бориб қулоғим тинчир!» Тўғрими? Унда гапарар келганда рўйхатдан тушиб қолмайлик, укам.

Саид МУҚИМОВ

Рассом Рашид АБДУЛЛА

Султон ЖАББОР

ЗАРПЕЧАК

Зарпечакнинг номи кўркам,
Мафтун бўлар ўзин кўрган.
Печак ранги сариқ тилла,
Аммо иши найранг, ҳийла.

Хулқ-атвори жуда хунук,
Ўсимликни сўрар — зулук.
Ошираман деб кўркини,
Чирмашади минг ўргилиб.

Тақинчоққа ўхшайман дер,
Алдаб шўрлик жонини ер.
Сўлдиради ранг-рўйини,
Ўстирмайди ҳеч бўйини.

Қайдан мунча бағри қуя?
Ризқимизни қилар туя!
Дарахт қонин сўриб қисган
Зарпечакнинг умри қисқа!

Чунки унинг йўқ илдизи,
Патак, сачоқ, ўқ илдизи.
Юлиб отсанг агар, толмай,
У қовжирар ўса олмай.

ЭСДАЛИК

Чивин кўрдим эрталаб,
Нафси бузуқ экан заб,
Ёвузликка яқин-эш,
Қоним тўла қорни — меш.
Ухлаб ётган чоғимда
Фойдаланган чоғи-да.
У найзасин ботириб
Қоним сўрган қотириб.
Тебранади гўё маст, —
Зўрға учар баланд-паст.
Қўнар оппоқ деворга,
Танбеҳ бердим беорга.
Тортдим битта шапалоқ,
Чивин бўлди япалоқ! —
Девор узра сурати
Эсдаликдай туради.
Унутилмас ўлса ҳам,
Рамкаси йўқ бўлса ҳам...

УЧ-ТЎРТ ДОНИШМАНД

Сояда дардлашар
Уч-тўртта бола,
Бари ўз камидан
Нақ чекар нола!
Жинси шим — кийимдир
Бири дегани,
Бири велосипед
Бўлса дер, қани.
Бирига соату
Бирига таом,
Сўзларин тингларкан
Лол қолдим тамом.
Ҳеч ким китоб — демас —
Зеҳнни чархлар!
Наҳот шулар доно?
Фикри қуроқлар!

ЎЗИМ ЎҚИЙМАН

ТАҚЛИДЧИ ҚУШГА

«Чақ-чақ»лайсан ўзингча
Булбулликка даъвогар.
Уялмайсан зиғирча
Эҳ, майна қуш — савдогар!

Овозингга «беш» кетиб
Томоғингни қирасан.
Ўз хонишинг эшитиб
Кўрганмисан сира сан?

Булбул куйи бебаҳо,
Тирилтирар ўликни
Мақтаб, булбул деб, гоҳо
Алдашар сен шўрликни!

Тақлид қилиб булбулга
Фақат шовқин соласан.
«Куй»инг қиммат бир пулга,
Майналикча қоласан.

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»
Издается на узбекском языке

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.
Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р. — 12169. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3162. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12